

ס פ ר
מִי מְנוּחֹת

חב"ו

כבוד הרב הגה"נ המפורסם החכם השלם

מה"ו אליעזר ליפמן נייזאמיץ זצלה"ה

בעהמ"ה

ספר משבצת הפנינים. וספר בציר אליעזר

הוצאתי לאור

הק' סענדרר בן לאא"מ הרה"ג המחבר זצ"ל.

פה פרעסבורג תרמ"ד יע"א.

נרפס ברפוס של דוד לאווי ואברהם דוד אלקלאי בפרעסבורג.

Druck von Löwy & Alkalay, Freiburg, Langgasse, Nr. 88.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 480.

1134600

ספר

מי מנוחות

חברו

כבוד הרב הגה"ג המפורסם החכם השלם

מה"ז אליעזר ליכמן נייזאמיץ זצלה"ה

בעדמ"ח

ספר משכצת הפנינים, וספר בציר אליעזר

הוצאתי לאור

הק' סענדר בן לאא"מ הרה"ג המחבר זצ"ל.

פה פרעסבורג תרמ"ד יע"א.

נרפס בדפוס של דוד לאווי ואברהם דוד אלקאלאי בפרעסבורג.

Print von Löwy & Alkalay, Pressburg, Langgasse, Nr. 33.

שארית ישראל לא יעשו עולה, שאסור לשום אדם להרפים זה הספר בלי רשות
המו"ל.

הארבעסע שלי:

A. NEUSATZ, Duna-Szerdahely (Ungarn).

ה ס כ מ ת

הרב הגאון המפורסם החריף העצום הדרת ישראל ותפארתו בן של
קדושים כקש"ת מהר" שמוחה בונם סופר נ"י אב"ד ור"מ דק"ק
פרעסבורג יע"א.

גם אנכי לא אוכל למנוע את ידי מהאיש היקר התורני המושלם ירא ד'
כ"ה סענדר ניוואמץ נ"י אשר עלה ברוחו ללקט אמרי נועם מאביו המנוה הרב
הגאון המפואר מו"ה ליפמאן זצ"ל, והמה כתובים בעט סופר מהיר מוסר השכל
תוכחת חיים, אמרות מהירות כבוקר לא עבות, ברוחו פי שנים, לחזק ידיים רפות
ולאמץ ברכים כושלות לתורה ויראת שמים, וחגר חרבו חרב פיפיות להלחם בעד
אמונתנו בלשון ערומים, להסיר עקשות אנשי דורו וכל נגע ומחלה אשר ברוחם
ולהרריכם בדרך הישרים, ע"כ אליכם אצילי בני ישראל אוהבי תורה אקרא שימו
עיניכם ולבכם אל החבור הנחמד להביא ברכה אל בתיכם ותנו כבוד לבנו היקר
אשר עמל ויגע בכל כחו לקיים מילי דאבוה לבוא בעזרתו הנריב בנדיבתו והשוע
בישועתו לנהל אתו על "מי מנוחות" לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל ור' ישקיף
עליכם ממעון קדשו מן השמים ויברככם מציון וירושלים להוסיף לכם ברכה עד
כלי דים.

פרעסבורג יום ג' לסדר שמות תרמ"ד לפ"ק יע"א.

הק' שמוחה בונם בה"ג מהראשב"ס זצ"ל.

ה ס כ מ ה

שלקח אה"מ הרה"ג המחבר זצ"ל בשנת תר"ה מאת הרב הגאון המפורסם מופת הדור זקן שקנה חכמה ומדע החכם הכולל כבוד מה"ו אליעזר ליפמן שטיין זצלה"ה, שהיה אב"ד ומ"כ פה ק"ק ס"ה יע"א. בעהמ"ח ספר אבל משה וקונטרס השנות הבימה וס' עיר שושן.

שמעוני אהובים וידידים, האיננו אלופים ונגידים, להירא את דבר ד' אטיף מלתי, ולשלומי אמוני ישראל אשים דברתי וכו' (אמר המ"ל, הגאון שר המסכים זצלה"ה האריך הרחוב פה מאוד בתוכחת מליצה נמרצה ומשל נחמד על תכונת הדור חליו ומוזרו, וכאיש גבורתו, אך לפי מצב הדור הנוכחי אשר לפנינו לא ידעתי אם יהיה דבריו כעת מהאימים להציגם פה, ולכן לדאבון לבי השמטתי כל דבריו הנחמדים והמהורים בזה, והעמרתני פה רק מה שנוגע לגוף ענין המחבר ומחברתו). **והנה**, העיר ד' את רוח איש יקר רוח אשר שמי בקרבו, ולהורות נתן בלבו, קם ונתעודד לחזק הדת בחכמה ובתבונה, וד' נתן לו לשון למורים לדעת את יעוף דבר ד', והי' לבאר כמה מאמרי חכמינו ז"ל, ובכיוורו נראה אור לישרים, וקרנים מידו לו בהם ינגח את בני תמותה ואשר הרימו יד בדברי רבותינו אשר חיים וקיימים, כי היות הנה ברוח ד', ויתנכלו אליו להמיתו בארם דוי ובארשת שפתותיהם, ה"ה הרב המאה"ג המופלג בתורה וביראה, כבוד מוה"ר ליפמן נייזאטץ נ"י יושב בשבת תחכמוני פה קהלתנו יע"א, איש אשר בו רוח חיים, וברוחו פי שנים, למוריות ונמוסיות, והכל לשם שמים, ותצלה עליו רוח ד' בהראותו את יקר ת פארת רבותינו ז"ל, כי ממקום קדוש יהלכו וכל הראותם בקדושה וטהרה, והאנשים החטאים האלה בנפשותם עם לא בינות המה בנים לא אמן בס, נשיאים וגשם ורוח אין בקרבם. הכי יקרא שם ספרו **מי מנורות**, כי על מי מנחות ינהלנו, ובמעגלי צדק ינחנו, ואת מי הזדונים על הארץ ישפכנו, שקץ ישקצנו, ותעב יתעבנו, ואתא מיא וכבא לנורא, בהקריבם אש זרה, וזה החילו לעשות ידידי הרב נ"י ולבי למחוקקי ישראל; עורו עורו לעזרת ד' בנבורים, ממנו יראו וכן יעשו כמתכונתו, והשמיעו תהלות ד' ותורתו, ואת פרשת קדושתו, אולי עוד יש תקוה, להשביח שאון המון רגשת פועלי און ובני עלוה, יכירו וידעו כל העם מקצה כי דברי רבותינו הקדושים יפה כתרצה, והיא כפורחת עלתה נצה, ולא תהיה עוד לשמצה, להתנאל בדברי כזב כי פיגול הוא ולא ירצה, ויתמו החטאים מן הארץ ולא ישובו עוד לכסלה, והמה יבנו הפרצה, ואלה אשר דבר ד' בוו ישובו לגדלו ולרוממו, ויקר יתנו לשמו, ויהי אלקים עמו, כי אחינו הוא בהיות המשרה על שכמו. דברי המדבר לכבוד הבורא ית"ש ועבדו המחבר נ"י יום א' ח"י שבט ונעלה אל ציון ברנה לפ"ק.

הקי ליפמן חופק"ק סעדראה על והגליל.

מ ל י צ ה

מהרב הגאון המפורסם ערוגת הכושם מזה בן מזה כקש"ת מה"ו אהרן שמואל נ"י אב"ד ור"מ דפה ק"ק סערדאהעללי יע"א. עם כ"ד הצדק הרבנים הגאונים המופלגים נ"י.

הן היום בא לפנינו אחד מתושבי קהלתינו, בר אורין ובר אבהן מושלם במעלות כבוד כ"ה סענדר ניוואטץ נ"י בן הרב הגאון המפורסם דובר צחות ונבון לחש כבוד מו"ה ליפמן ניוואטץ זצ"ל אשר הי' אב"ד בכמה קהלות קדושות, ולבסוף ימיו אוה למושב לו פה עמנו ומנוחתו כבוד, והראה לפנינו מחברת קטן מעט הכמות ורב האיכות הכי קרא שמו מי מנוחות, ספר הזה כתב איש ברבי זה לערך ארבעים שנה והנה כולו מחמדים יפויש כנפיו לרוח הזמן, ועל שרשי תהלוכות בני ישראל יתחקה וחתם ספרו ביראת ד' כל היום, והנה המחבר הגאון זצ"ל לקח לו אז הסכמה בחיים חיתו מאת הרב הגאון העצום ר' אליעזר ליפמן זצ"ל אב"ד דפה, והוא משך בשבט סופר והסכים על ידו כאשר עינינו ראו כתב ידו הקדושה על לוח חרושה, והנה ההסכמה היא ללא צורך, כי ספר זה אין בו לא טומאה ולא טהרה לא איסור ולא היתר, רק מעשי ידי אמן נחל נובע פי חכם אשר מליצות חידות לו, ולא באנו רק לברר מקחו של בנו המושלם ומפואר כ"ה אלכסנדר ניוואטץ נ"י אשר נפש עמל עמלו לו ואסף איש טהור כל כוחותיו להוציא הספר לאורה, והנה האיש ר' אלכסנדר הנ"ל אנהנו מכירים אותו לאיש אמונים כל ימיו התפרנס ביד חרוצים ונפש עמלה, אך פנעי הזמן לא נאמנו הביאו בכליותיו בני אשפתם — ותחי לדל תקוה כי רץ לו לזכות אבות להוציא המחברת הזאת, והן וכבוד יתן ד' וישלח עזרו מקודש ומציון מעשיו יסעדנו, ואלים אישים אנשי לב נשים דברותינו, הביאו ברכה אל בתיכם וחזקו ידי מט, וזכות המחבר יעמוד לכם כי תתנהלו על מי מנוחות ויהי לכם שפע ברכות.

סערדאהעל יום ב' לסדר ויחי יעקב תרמ"ד לפ"ק.

נאם הק' אהרן שמואל בהרה"ג מוהר"י אסאד זצוק"ל
החוי"פ ק"ק הנ"ל.

הק' יוסף קליין.

הק' שלום בער שטערן בן הרב המו"ה מהר"ש זצ"ל.

מכתב

מכבוד אחי הרב הגאון חרוץ ושנון כשי"ת מה"ו ישעי' נ"י אב"ד דק"ק אלישטא יע"א.
ב"ה פה ק"ק אלישטא ז"ח תרמ"ד לפ"ק.

ביום זאת חנוכה, ד' יפרום שלומי כסכה, לשומר תורה וחקקה, ה"ה כבוד
אהובי אחי היקר ידידי ורב חביבי, איש בר לכב ויקר רוח, התו' המופלג,
החכם המושלם בכתבי קודש ובדברי חכמינו ז"ל, ר' סענדר נייזאמין נ"י.

מי זאת עולה מן המדבר קדמות, עולה מדבר קדמות, להשם בארץ שמית, בדברים
העומדים ברומי של עולם, נופך ספיר ויהלם, מור ולבונה מקושרות, אמרי
נועם אמרות טהורות, לנפש ורוח הם לברות, מים חיים נוזלים כמלבנון בנחל,
יעלו ריח מכל אבקת רובל, וכבוד חכם נוחל, וכמו שספרו לנו חכמינו ז"ל,
במ"ד אמור פ"ל על ר' אליעזר ברי' שמעון שהי' דורו קורא עליו מי זאת עולה מן
המדבר וכו' מהו מכל אבקת רובל אלא דהוה קריי ותניי ופיטן ודרשן ע"כ וכו'
במ"ד שה"ש שם, ומה נראה אשר כבר בימי הדורות הקודמים בימי המשנה וגמ'
נמצאו בעלי תלמודים שהי' ג"כ פייטנים ומליצים וכמ"ש במ"ר על ראב"ש הנ"ל,
וכן יוצדק על אבינו הרה"ג המחבר ז"ל, אשר שמו בקרבנו, הגם שהי' גדול בתורה
ורב מובהק וחרוץ מפורסם מאוד מנעוריו ואהב ללמוד בעומק עיון התורה ובאהבתה
שגה תמיד וכמ"ש בגמ' עירובין נ"ד ע"ב על ר' אליעזר בן פדת דהי' מקיים משי"ה באהבתה
תשגה תמיד בכ"ז ה' מוכתר בחכמת המליצה מנעוריו ובה שעשע תמיד לעת הנפש ורוחו,
והיה קסת הסופר במתניו אחד מני אלה, ולכן בחבוריו הנוגעים אל הלשון ומליצה ה' כותב
על דקרוק וטהרת לה"ק מאוד כאחר ממליצי הזמן, ובאמת לג' אלו שמעתתא ואנדה ומליצה
לכולם יש להם לשון בפני עצמן, וכי"ב כ' תוס' קירושי' ל"ו ע"ב ד"ה ממחרת כו'
בשם ר"י דלשון תורה לחוד, ולשון נביאים לחוד, ולשון חכמים לחוד, וכ"מ בגמ'
חולין צ' ע"ב דהלכו חכמינו ז"ל לשון תורה ונביאים וחכמים זה מזה, ואמרו
בירושלמי פ"ב דתענית ה"ז רלבש שמואל הנביא חלוקן של ישראל, וי"ל הבוונה
כדי להורות את העם דרבי הכשרון הי' מתדמה להם באוזה מדות כדי שיוכל
לפעול ביותר על המית רוחם והרגשותם, וי"ש שלבש חלוקן דחלוק היינו מדת
התנהגות של אדם ועי' בע"י פ' קצת קרוב לזה, וכן עשה אבינו ז"ל בחבורי חכמה
ומדע הלביש אותן לבוש מליצי זמני כדי להורות לאחרים יקרת דברי תורתנו
הקדושה ויקרת חכמיה ודורשיה, ובכן דין הניין, ונמשי לך אפריון, ואומרים לפעלא
טבא י"שר כחך וחילך להגדיל תורת וחכמת אבינו הרה"ג המחבר ז"ל, ומי יתן אשר
תקנה גם אתה מזכות מצוה הלו, להוציאך ממצוקות הימים וחבלי הדאגות אשר
אתה סובך בהן לראבון לבי, והכי קרא שם אבינו ז"ל אליעזר כי אלקי אבינו ז"ל
יהי לך לעזר, וגלגל הישועה אליך חוור, ובגבורה תתאור, ויהי הודך כוית רענן,
במנוחות שאנן, ובמשכנות מבטחים, עדי יקובצו לציון הנדחים.

הכ"ד אחיך הנאמן האסיר התקוה לשלומך כל הימים הקי' ישעי' נייזאמין
בן לא"מ הרה"ג המחבר וצללה"ה החו"פ ק"ק הנ"ל והגליל יע"א.

הקדמת המ"ל

לא אבוא להתהלל, המהולל בחקר כבודו, הוא כבוד, אי"מ הרב המפורסם המחבר זצ"ל אשר כבר נודע שמו בשערי תורה וחכמה המצויינים, והנה עתה במחברת הלו, אשר ערכו: כמתכונתה, הכל בכתב ידו. ואם כך ערכי, אשר בשער לא יפתח פיו, מי יעצור רגשי וסבכי רחשותי? ומי ימנע ארשת שפתי? עיני בנאמני ארץ, אחבק אנשק עפרות כבודו, ינעם לנפשי להשתפך ברכים אחרים במבוא לפתח שערו, ובזה אחבירה את קורא הנעים במלים האלה — זה החבור רב האיכות, אשר הרים אבי בקורש, זה ארבעים שנה — ואם תשוב ותתפלא, מדוע לא היתה לבצע פרי תבונת מעשי ידיו, ונתאחרו ילדי עשתנותיו עד כה, זה קצת מן התימה מאיש כמותו, ככה מסתתר בסתר אהלו? אישכך אהי איש אשר תחת נמל בנדת הזמן, ומרות קנאות, הם מאוד הכפישו עול סבלו, ומרבץ חכמה ומוסר ירבץ תחת מישאו — ואולי נסיכה מאת קורא הדרות להיות שמור לדור אחר יולד, יאצר ויחסן לרפאות תעלה לזמן הנבחי, והגיד כהיום שהוא הגבר אשר עלה ברום המעלות תרומיות, ובחר דרכים נערכים, בסדר נפלא, ורעיונים נשגבים, יושבות מאז על מלאה, ולו ניתן לב מבין לאסוף ולחבר, וידע לאחו ענינים שונים ולפלסם במאזני משפט, ורוח חן ירחף במחברת הזאת, בשפת קודש יהפוך ידו, כמו מאז אשר היה שפה מדברת בפי נביא והוזה.

במרחבי הזמן ישוטטו רעיוניו, מדי אלפי שנה, העמיק והרחיב להתבונן מקדמוניות למאחור, ותתפעם ורוחו על קורת בית ישראל, בעים רוחו התמרמר על מצב אמונת ישראל, ולבו למחוקקי ישראל, וכל איתו, להרניע ישראל, ועת לעשות לבל יצען אוהל ישראל, כי בימיו החלו חקקי לב לעשות לפלגות במחנה העברים, כמעט הבערה ללהב יצאה בישראל, ברוחב דעתו ובנהמת רוחו יצדיק דעתו על הכלל, וכמו נאמן הבית אשר שוע לאל אלהי הרוחות, שלא יהיה פרץ ופרוד בן עם ד' הרבקים, ואור השלום יהל ומושך, עד יבוא יורה הצדק.

ואל זה המרכז אדניו הטבעו, יציאתיו ארבע, כארבעה משיבי לכת עליהם יסובו צירי מחשבותיו, ורוח מבינתו העולה בית אל פונה כמו לארבע רוחי שמיא, וכל רודפי רוח ורודפי קדים, אשר קטר יקטרו לרוח היום, אשר כן יאמר היום בישראל, אלה וכאלה ילידי היום ילדי השקר, ואלה ילידי הרפה הרחוק הלאה מעל לגבול ישראל.

וזה יצא ראשונה, יכנה במאמר פיהו רוח קדים מגמת פניו קדימה, כי כבוד אלהי ישראל בא מקדם, כירחי קדם קדם יחלוך להתבונן לעם נולה, כי קדם ד', וקדם עדותיך מקדם קדמתה, הכין וחקר שכל יסודתם בהררי קודש, מבצר ומשגב ומקדש מלך, כרוה אבירי הרועים, בעלי אסופות, ואחריהם ינהגו הליכת בית ישראל.

וכן חלף לפניו רוח היום, ושניים יסעו, בפתח השער הולך לפניו השיר, הראה כי גם הוא ידע פרק בשיר, ברוח שפתי יעורר כל בני השיר, קסם על שפתי מלכי בנגן, מליצה והידות לו, ישוף רסיסי המליצה בכל עבריו, יווקו ויברקו מזהב המליצה, ובשפתי רננות וכחולך בחליל, יהלל את יפי נוף לרוח היום הזה, וכמו רגע יהפך מדבריו הנאוה האמת, ובשובה ונחת ידבה, והיה יום אחד יודע לז', וכל ישראל כולה יקרא בשם ד', ופחדו אל ד' וטובו.

ומן השלושה הכי נכבד רוח דעת ביראה ורעד יגיש אל שער והיכל החקירה, בהגיגו יבאר דעת התורה ותכלית תעודתו רק לדעת צדקת ד', ישוטטו רבים ותרבה הדעת, ונכבדות ידבר והראה והופיע נהרה כי כל חכמה ומדע נכלל בתורתנו הקדושה ונתונה לעם ד'.

ולאחרונה ימע וילך ביראת ד', פה יראת ד' נוססה מקרבו, ישנם מתניו לבוא אל הר ד', ואש קנאת הדת יוקדת בקרבו, יראה בצדקתו, וכל מנמתו הלא לאמונה, ורק ליראת ד' כל היום, כמו בהר ד' יראה.

ואחריהם נוספות בכמה הערות יורדות וחודרות לבאר כמה אגדות חכמנו ז"ל ובדברים העומרים ברומי של עולם, ובהדרת קודש יבוא אל הקודש פנימה, פה הראה דרך ומסלול אור לישרים, אשר צדיקים יבואו בו, אשר תהלכותיהם בקודש, וסוד אל נאצל עלי אהלם, מתנים חביון ד' ועזו, אשר ספונים וטמונים, סתום וחתום עד עמוד הכהן.

והאחרון הכביד עלי כנמל החול, לסיים באמרי שפתי מנושא הרבר, אשר גם הביאני עד הלם, שפל מצבני וצוק ענין בני ביתי גדלה עד למעלה, ואין לפרטם ואבקש חסיון כצל הקיקיון להסתופף בצל מעטה תהלתו, ואם שפכתי רוחי והגיוני לבי בלי סדרים לכס הסליחה, וד' יושיעני למרחב, וברננה להעלות על מזבח הרפום כל חרשי תורתו.

הקי סענדרר נייזאטיץ בן לאא"מ הרב הגאון המהבר זצ"ל.

תקון השעיות.

תקון	שעות	שורה מלמטה	שורה מלמעלה	דף עמוד	דף עמוד	תקון	שעות	שורה מלמטה	שורה מלמעלה	דף עמוד	דף עמוד
השיב	חשיב	ב	—	א	יט	לחמה	להמה	—	יא	ב	ד
מושלים	משלים	ט	—	א	כא	פוטור	פטור	ט	—	ב	ד
בבקשת	במקשת	יב	—	א	כא	מפורשות	מפורשתו	א	—	ב	ד
ברכות צ"ט	ברכות צ"ט	ו	—	א	כב	להיותה	להיות	ד	—	א	ה
להשכיל	לחשכל	טו	—	א	כב	והוא הוא	והוא	ג	—	א	ה
הימים	הטובים	ד	—	ב	כג	אם יהיו	אם	—	ז	א	ו
הטובים	הימים	—	—	א	כד	שמה	שמה	—	כה	ב	ו
נפשי	נפשו	—	יז	א	כד	והפוסקים	והפוסקים	—	יט	א	ז
הזה	חזה	—	א	ב	כד	בהשכל	בהכל	—	כא	ב	ז
חיים	חיום	—	יד	ב	כד	האירה	האיר	—	יג	ב	ה
הרחבתי	הרהבתי	—	כד	א	כו	ונמוסיהם	ונמותיהם	י	—	ב	ה
יעזו	יעזו	—	ב	א	כז	לאמור	לאומר	—	יא	ב	ט
עצי	אצי	—	יד	ב	כז	לנהל	לנהל	יא	—	ב	ט
רבה	ראה	—	יב	ב	כז	לרמות	לרמות	—	כה	ב	י
הנבואה	הנבוא	—	ג	ב	כט	בידיעתו	בידעתו	ג	—	א	יט
מתמונות	מתמ' מתמ'	—	ח	ב	כט	ולחקותן	ולחקות	ה	—	ב	יט
ולשון	ולשן	—	ה	ב	כט	הרבה	הראה	—	ו	א	יג
לדבר	לדבר	—	יז	א	ל	הם	אם	טו	—	ב	יג
יונק	ינוק	—	לא	א	ל	המנבחים	המנבחים	ה	—	ב	יג
ח'ל אשר	ח'ל ח'ל	—	ה	א	לב	מדרכי	מדרכי	יט	—	א	יד
אמנם	אמם	—	טז	ב	לב	לומדי	למדוי	—	ג	ב	יד
הרבה	הרבה	—	כד	ב	לב	אחורנית	אחורנית	יח	—	ב	יד
ואמרה	ואמרה	—	יז	ב	לב	מוסדות	מותרות	ד	—	ב	טו
עירה	עורה	—	יז	א	לג	ובאו	ובא	—	יט	א	יט

דף ל', עמוד א', שורה מלמטה יו"ד, ההערה: ראיתי וכו', שייך שם עמוד ב' ;

מי מנוחות

ההולכים לאט

לרוח קדים ולרוח היום

ונחו עליהם

רוח דעת ורוח יראת השם.

ומדות המאמר הזה וענינו יראה הרואה בהמפתחות.

מאתי הקטן

ליפמן מנייזאטץ

על מי מנוחות ינהלני לפ"ק.

הקדמה

א"ה ברוך אלהינו שבראנו לכבודו ונתן לנו תורת אמת ושם חלקי מיושבי בית המדרש, מאוהל תורה לא סרתי לחכמה אמרתי אחותי לכינה ולמדע אם קראתי, וזה איזה שנים נהייתי ונחליתי ל"ע גמרתי ברעתי בל"ג אם יהיה אלהים עמרי אעלה אמרי ספר על הדפוס, ור' עזרני בחסרו והחלימני יתברך ויתהלל שם קדשו תמיד לעולם ועד.

שמתי עיני על מאמר אחד כתבתיו לפני איזה שנים בעתות המרגוע ורוחי כרחפת על **מי מנוחות** במרחבי הזמן לראות מה שהיה ומה שלפנינו ומה שראוי להיות קראתי לכאהבי המה הקנה והקסת ועלימו תטוף מלתי כאשר עם לבבי אשיחה, וכאשר עברתי עליו עתה ראיתיו פרי חמד, אבל עורנו בוסר לא הבשילו אשכולותיו, להיותו רק פרי ההשקפה הראשונה עסקתי בו רק זמן מצער ובכמה מקומות שהיה ראוי לי לבאר ולהאריך קצרותי, ונתתי אל לבי להעתיקו עתה מחדש, ובכמה מקומות השמטתי ובכמה מקומות הוספתי באור כיד ד' הטובה עלי, והנה יצא המאמר הקטן הזה. ואף שהנושא איננו גדל הענין מביאור שיטות עמוקות בש"ס, מ"מ הוא יקר הערך נוגע ומעיר לעינינים נכבדים ומועילים, בפרט מה שבא בו קצת מההוראה האמתית בדרכי חז"ל בהגדותיהם ומאופני השיטוש בהם [ראוי להעיר בזאת לדעתי בזמננו בייחוד], ומושגן בזהב מליצה נאותה לפי טבע הענין, וידעתי כי ימצא המתלונן מקום לאמור אלי, מה ראית להוסיף על המון ספרים המתחדשים לבקרים עוד כאמר אחד? ומה לך לתתך מטרה לריב לשונות הזמן חדשים עם ישנים אשר אולי בתחלת ההשקפה ימצאו בו צורי מכשול למו? ומי שמך לאיש לעלות בחומת הזמן לראות ברקו ולחזקו? ומה לך אצל מליצה והגדה כלך לשיטות הש"ס והפוסקים שהם מדברותיך ראויים לאיש כנילך? ידעתי אחי כל זאת ידעתי, ואנוכי בה' שמתי מחסי, ואקוה שכל רואה בצדק ימצא בו [אחרי התבוננות הראויה] דבר אמת וצדק. ואמרו חז"ל איזה פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה, בכל דרכיך דעהו, ומלפניו יתייש אחלה כי הוא יישר אורחותי תמיד, אמן.

מפתחות.

רוח קדים.

פ"א, הוצעה, קיצור קורות ישראל עד ימי שמאי והולל, ויצואת הקראים, ושם בהנה יוכיח בהוכחות גדולות שאין שום מציאות הבנה לתורה שבכתב בלי תורה שבעל פה וחוקה על תמים דעים ות"ש שלא יוציא מתחת יד אלהותו ב"ה דבר שאינו מתוקן הוא תורה שבכתב בלתי אם סמך על פירושה אשר מסר לנו הוא תורה שבע"פ.

פ"ב, החלות המחלוקת בתורה שבע"פ, ושם בהנה באור כח חכמי ישראל וענין אחרי רבים להטות, וביאור מאמרי ה"ל עפ"ז בטוב טעם, ועוד שם בהנה באור נכון בלא תהיה אחרי רבים לרעות.

פ"ג, עמידת שני התלמודים בבלי וירושלמי וחבורי הפוסקים.
פ"ד, ראה שהתנאים והאמוראים וחכמי דורות שאחריהם היה ידם רב גם בחכמות ומדעות, אך עשו תורתם עיקר וחכמתם טפלה.
פ"ה, ראה שבכל הדורות ובכל הזמנים לא נפרדו ישראל משרשן ואהדתם, ויבאר שמה שהקד'לחנו תורה"ק מיתר העמים הוא רק בעניני האמונה והמצוות, ולא בהנוגע לשלום האנושי ולנימוס המדיני, ויבאר באורך שאנחנו מצווים מפי תורה"ק שבכתב ושבע"פ ומפי השכל להתפלל בשלומה של מלכות ושרים יר"ה והעמים שאנו יושבים בקרבם, ולדרוש ולשחר שלומם וטובם, ולהכנס במאסר חוקי המלך יר"ה ומשפטיו המדינות יר"ה.

רוח היום.

פ"א, שבחי הדור הזה במליצות נמרצות.
פ"ב, התנצלות ויבאר שאחר חטא אדם הראשון אין טוב ברור נמצא בעולם בלי תערוכת רע, וגם בזוהר הזה נמצאים חסרונות.
פ"ג, יעורר על חסרונות הדור הזה, ויבאר שדעת האדם קצרה להבין אף נשמתו והדומם והצומח והחי אף כי עולם הגלגלים ומכ"ש עולמות הרוחניים, ורק בהאמונה נלה לנו טה שצורך לנו לדעת מהם.
פ"ד, יבאר שאין ראוי לאדם להרבות הקירה בענינים נשגבים שאינם מגיעים לו לתועלת.

פ"ה, יבאר שגבול שכל האדם הוא עד מקום שיר חמשת הישוי מנעת בשום תחבולה, ובטה שלמעלה מזה אין יד חקירת האדם שולטת, ומה שצורך לנו לדעת מזה נלה הקב"ה לנו בשדה האמונה, וימשיל ערך התורה ושכל האדם בענין זה לענין השמש עם הירח.

מפתחות

ג.

רוח דעת.

הקדמה לרוח דעת.

פ"א, הערה על שנויי מנהגי בית הכנסת והתפלות בקצת מקומות. ויעיר ג"כ על רבוי השיחה והמחלוקת בביהכ"נ בקצת מקומות.
פ"ב, הערה על הדרשות במליצות אשכנזות במקומות אין בהם תועלת הנרצה והמכוון בהם. ושם בהנה עוד תוספות באור על זה, והערה על קצת מליצות הפורצים בחומת האמונה, ויתן שם טעם לשבח למה קצת נבואות באו בקצת זרות נגד צחות ודקדוק הלשון.

פ"ג, יבאר שלשלמות הדרשה צריך שלושה תנאים, מהות הלשון לפי המקום והזמן, ומהות הדרשה שיהיה נושאה מעורר ליראת ד' אמונה ומוסר, ומהות הדרוש שיהיה ירא ד' ואיש מוסר. ויעיר שמהות הדרשה תעורר, על חלק שבין אדם למקום ובייחוד על החוקת תורה ותלמידים הרפויות בזמננו, ועל חלק שבין אדם לחברו ובייחוד על הבאת שלום ונמילות חסדים אשר החל להתרופף בימינו. ויבאר שאהבת ד' ואהבת ר'עים המה עמודי השלמות ומשולבים יחדיו ושעל אלו שני השרשים היו תוכחות כל הנבואים. ויבאר עוד שעמוד השלמות הוא סידור הלב והישיר המדות. ויעורר על חנוך הבנים ללימוד תורה וללימוד אומנות יחד. והערה קצרה כללית על חינוך הבנים וסידור כתי הספר.

פ"ד, במהות המליץ הדרוש שצריך שיהיה ירא ד' ואיש מוסר, ויבאר שזה מחוייב מצד הדרוש ומצד השומעים, ויביא מעשה רב וגעים מדברי חז"ל על ענין זה.
פ"ה, הערה על שקצת מליצי דורשי זמננו משמיטים בכוונה אגרות חז"ל ומדרשיהם מאת הרשותיהם וזה שלא כרת. וגם הערה על שלעומתם הדרושים אגרות חז"ל על פשטיותם. יעתק לשון הרמב"ם ז"ל בפירושו למשנה [פ' חלק], חילק שם מבוני אגרות חז"ל לג' כתות. והגהות שם לתוספות באור. גם יעתק לשון הרמב"ם בספרו המורה על ענין זה. גם יבאר שם בקיצור, הרבה דרכי וסגנוני חז"ל בהגדותיהם, ושגם הם ז"ל בדרכי הנביאים ז"ל הלכו בהגדותיהם, ושהשינוח בהם על המקום והזמן.
פ"ו, יביא משל נחמד על אוצר אגרות חז"ל לצורך הדרוש. ויבאר שהז"ל בהגדותיהם התנהגו עם ההמון כהתנהגות הרופא החכם עם החולה.

פ"ז, בהיות לפניהם קהל המוניים עובי הטבע המציאו חז"ל לעוררם במשל ור נפלא, ושם בהנה מביא דברי הראשונים ז"ל שהרבה אגרות זרות הם כפי מה שנגלה לחז"ל בחלום.

פ"ח, יבאר דרך לחז"ל בהגדותיהם להלביש אמרי מוסר על צד הויכוח, ויבאר הרבה אגרות ממין זה, ויעיר על יופי ותועלת דרך זה.

פ"ט, יבאר עוד כמה אגרות באו בהם עניני אמונה ומוסר על דרך הויכוחי, ויעיר על רוב נועמם ותועלתם, ונספח עוד שם הערה והוכחה שאומנתנו בכיאת המשיח אינה מתנגדת לחוקי המלכויות והמדינות שאנו חוסים בָּקָלָם. ויבאר דרך האסמכתות באגרות, ושארן צריך למצוא כל פרטי המשל בהמשל.

פ"י, הגדות המדברים מהרקיעים והנללים או מנחשים וקסמים וכשופים או מרפואות, המה מעטי התועלת להדרוש לפני ההמון, וברובם יש פנימיות או חכמה נעלמה, ואם לפעמים יביא ההכרח לעורר על מעט מהם, צריך לשים עין על המקום והזמן כפי מה שראוי לפרש מהם, וכתבתי על קצתם מאמרים מיוחדים בעזרי.

פ"יא, דרכי המשל באגרות חז"ל המה על כמה פנים. משל סתמי לכמה תועלויות. ומשל לבאר ענינים עמוקים ורחבים. ומשל ומליצה וחדה נשנכה בענינים אלהיים. והעתק דברי הרמב"ם בהקדמתו הכללית לפירוש המשנה בענין זה. ויבאר שעוד בכמה ענינים השיגחו חז"ל בהגדותיהם על המקום והזמן.

פ"יב, דרכי חז"ל בהגדותיהם עמקו ורבו יותר ויותר מהמבואר פה, [ופתחתי בזה רק פתח לנבני לב יראי ד' להרחיב באזורים וסדרים בענין זה יותר]. ויעורר על שקצת מליצי

מפתחות

מליצי דרשי זמננו משמישים בכונה הנדות חז"ל ומדרשיהם שלא כרת, ושאוּלי האשמה כרובה בזה גם באשמת הדור שלפניהם. ויעיר על הבורים המחלישים את האמונה ומיעוט העסק בספרי וראת ד'. ויבאר שהתורה והחכמה המה ר'עים אהובים אך להתורה האלהית משפט הבכורה. ושם בהנה' נראה איך גם חכמי העמים חולקים כבוד ויקר לדברי חז"ל, ומה מוסר לקצת מבני עמנו המחפשים בהם תאונות.

רוח יראת השם.

פרק א. תוכחה נמרצה לבני אדם העוינים ומתנכלים על התורה ורוצים לשנות דרכה ולהסירה מגבירה ולזרעה בזמורות זר ולפרוק עולה. ורעה מואת, ב"א המשתדלים להרפות גם לאחרים את האמונה, ותוכחה נמרצה על זה. ויבאר שבכל אלו לא ישנו תולעת הנרצה להם, אבל ישנו עונש אמתי נצחי משופט כל הארץ.

פ"ב. יבאר שתכלית מצוות התורה היא להצליח עושיהם בעוה"ב וגם בעוה"ז, ואינם על צד העמל והאכזריות ח"ו, והמה משוערים מחכמתו ית"ש לקיימם בכל מקום ובכל זמן. ויעיר שאין ראוי לב"א תולעה לחקור הרבה בטעמי הסצוות, ושם הנדות נחמדות בזה.

פ"ג. יבאר שכמו שבטבע הגופי אין יכולת ביד האדם רק להוציא כחותיה מן הכח אל הפועל או לְפוחה, אבל לא להוסיף עליה או להעדייר דבר [שלא ימצאו גם יסודותיו ארמ"ע] ממנה, כך היא המורה בתורה האלהית, הרשות נתונה לחכמי לב להוציא ספונותיה מהכח להפועל ולהנעימה, אבל לא להוסיפה או לגרעותה.

פ"ד. יסתום פיות המפקקים לומר שרק י"ג העקרים או עשרת הדברות או רק תורה שבכתב המה עצמיות התורה, אבל יוכיח שכל התורה ומצוותיה בין תורה שבכתב ובין תורה שבע"פ המה מעצמיות התורה. ויבאר שתורה שבע"פ היא שני חלקים, חלק המקובל דור מפי דור עד מרע"ה, וחלק הנמסר לחז"ל, והכל נשען על השורש הגדול לא תסור מן הדבר אשר יוודך ימין ושמאל, ויכפיל עוד שאין שום מציאות לתורה שבכתב בלי תורה שבע"פ ובלעדה היא כספר החתום.

פ"ה. יבאר שנפש השכל בלא אמונה ומוסר לא טוב ולא תצלה. ולימות המשוח תמלא סאת שלמות מין האנושי בכל אלו שני החלקים, ר"ל באמונה ומוסר וגם בדעת והשכל, ועד אותו הזמן עדיין לא בא שלמות הכנת המין האנושי, לבן גם בהוצאות ספונות התורה מהכח להפועל צריך להיות לאט להגל הכנת הדור, ולא לדלוג כאיל קרמך, ורק לה' לבדו נתכנו מצעדי הדרגת הכנת הרוות ולא לנו. ובאור ענין דברי תורה והנביאים והחכמים ז"ל נלשון בני אדם, והצורך לזה, עד קץ הימין עת מלאת שלמות המין האנושי כי אז כולם יראו באספקלריא המאירה. ועל כל אלו יבוא במליצות נכבדות.

פ"ו. בחינה בכללית הטבע הגופי למוון נוף האדם, הכל בהשגחה ובסדרים משוערים מבואר הטבע ית"ש ולא ישנו את תפקידם ולשוא יעמול האדם לשנותם. ככה התורה והאמונה ערי מסכנות למוון הנשמה, הכל בהשגחה וסדרים מאתו ית"ש. מופת על ההשגחה האלהית מהנהגת אומה הישראלית. וההושבים לשנות ארחות התורה הם מתנדרים במלאכת ההשגחה האלהית והורסים אל וכולה, ולשוא יעמלו ולא ינקה כל הנוגע בה. כי חקות התורה נחקות הטבע שניהם אלהיים ולא יקבלו שגוי מבן אדם, ושניהם משולבים יחדיו. ותוספות באור בהנה' שם בזה מדחז"ל.

פ"ז. יבאר שבכל חלקי הטבע הגופי הרשות נתונה לב"א לחקור ולהמציא עד מקום שיר שכלו מנעה, אך בשדה האמונה והדת צריך הב"א להיות לאט לאט כי המקום ההוא נורא הוא. וגם לימוד התורה צריך להיות לשמה לתקן עצמו ואת אחרים, כי לא המדרש הוא העיקר רק מעשה הטוב, לירא את ד', לשמור מצוותיו, לתקן כל עניונו על הדרך הישר, ולעשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם. וסיים במקרא, הן יראת ד' היא חכמה וסור מרע בינה.

רוח קדיש.

פרק א.

בסעיפים מרעיונות שונות אורות מעמד ומצב אפי' ירעי בית ישראל לעת הזאת, ובסעיפים מחוינות שונות מקונטרסים פנים על פני חוצות הוצאו בדפוס זה זמן לא כביר, ובסכך מדמיונות שונות אורות הדור הזה אשר אנחנו חיים בקרבו, התהלכתי נדהם במחשבתי מתבונן ברוח היום הזה, לדעת מה בכפן הימים האלו, ומה אנחנו באותן הימים? לשאול ולתור מה יהיה בעם נולד? ובימים אשר ינדדו? שמתי עיני על בית יהודה בכללו, ושבתי עד מקורו, לראות העיני ושרשו מעת הקיסרי.

וארא, והנה עין יהודה אחד הוא מיונקתי, אחד בשרשו, באחדות גמורה, בלב אחד אמונה אחת ודת אחת, כוננה מאבינו הראשון אברהם הקורא בשם ד' אל עולם, ובה החויקנו אבינו יעקב ברדתו עם צאצאיו מצרימה, ושם אשר נפרצו ורבו והיו לאלפי רבבה, נפש אחת היו בשרשם. וכן גדלו צמתו פרחו תמיד באחדותם. ואם לפעמים מלחץ המקריים והזמנים סלפו מני אורח לזמן קט, עד מהרה שבו לשרשם והיו לאחריים. בעמדם על הר סיני, עמדו בלב אחד ועצה אחת לשמוע תורה. ובארבעים שנה אשר נדדו במדבר, אם לפעמים מלחץ המקריים רעבים גם צמאים או מהדחת מסיתים האספסוף ומתאוננים מתאזים ומרגלים ואנשי נרנן הודחו כמו רגע, עד מהרה שבו. וכן היה בכואם לארץ וימי שפוט השופטים, אם לזמן קט סלפו ויעבדו אלדים אחרים, כמו רגע שבו לשרשם. עד מלך המלך דוד וכונו המלך שלמה, הכה תקעו יתר בכקום נאמן והמשיכו כל מרכז האומה אל נקודת הקודש הוא בית ד' אשר בירושלים. עד הקלק המלכות והקציח האומה, על יד ירבעם אשר החטיא את ישראל בתחבולותיו, מיראתו פן תשוב מלכותו לבית דוד, אז סר אפרים מעל בית יהודה, עד יערה רוח כמרום אז ישובו גם המה לדעת חז"ל בפי חלק, אך בית יהודה מחזיק בתוכתו. ובימי גלות הארץ שבעים שנה התערבו מעט בנויי הארץ, עד מהרה קם התקשקשא ויטהרם, וכן עמרו כל זמן בית שני כשהרתן ואחדותם.

ובימי בית שני יצאו הצדוקים והקראים. הנה גם הם ידעו כי תורה שבכתב נשענת על תורה שבעל פה ובלעדה היא כנוף בלא נשמה,*) אך רצו ללכת בשררות לבם ולפרוק מעליהם כל עול אמונה ודת, ולהוציא מפיהם כל מחשבת לבם הרעה הזאת

(*) ידוע הוא כי תורה שבעל פה היא כולה פירוש תורה שבכתב, ולולי תורה שבע"פ יהיה לנו כל תורה שבכתב כספר החתום, ולא היינו מוצאים יחינו ונלנו בשום מצוה מן המצוות לדעת נדריהן ופרטיהן, וכן הרבה מקראי קודש תרבה המבוכה בהבנתם לולי תורה שבע"פ, וחוקה על תמים דעים ית"ש שלא יוצאו מתחת יד אלהותו ית"ש ויתעלה דבר שאינו מתוקן הוא תורה שבכתב בלתי אם סמך על פירושה הוא תורה שבע"פ, וכבר האריכו בזה הרבה גדולי חז"ל בהבזויהם כמה שיש

רוח קדים פרק א

הזאת לא רצו, כי פחדו מהמלכויות ומהמון העם, כי לא יסבלו המלכויות והעמים אנשים בני בלי דת ואמונה, וכ"ש שלא היו מוצאים נספחים לחברתם, לכן התנכלו להקל עכ"פ עול תורה שבע"פ מעל צוארם, [מדברי הרמב"ם פ"א דאבות בפירושו להמשנה אל תהיו כעבדים וכי ע"ש], והם הודחו מנחלת ד', ונשארו מהם עד היום, אך מעט מזער ונער יכתבם.

ובימי

בו די להראות בראיות הותכות והוכחות רבות ועצומות שאין מציאות לתורה שבכתב לבדה בלעדי תורה שבע"פ, יעוין בחבוריהם לא רציני להלאות לכותבם הנה. אפס קצת מהעולה אצלי כעת במצודת שכלי אצויה אתך פה, אמר הכתוב וזכח וכו' כאשר צויתך, אנה נמצא צווי במקרא על הזבחה? וע"כ כמ"ש חול' כאשר צויתך הלכות שחיטה בעל פה, וכן קביעות החדש והשנה לקביעות המועדות, איך נמנה להמה או להלבנה? — ואם תאמר חודש (החדש הוא לכם) הוא מלשון חידוש ור"ל חידוש הלבנה והוא המולד, עדיין לא נדע מה נעשה בר"א ימים היתרים בשנת החמה על י"ב חדשי הלבנה, ובמעט השנים יצא לך תג האביב בזמן האסוף או בחורף והי האסוף בוטן האביב? וע"כ כפי המקובל לנו בתורה שבע"פ בסוד העבור. ואמר הכתוב בשבת מחלילה מות יומת, הנה הוראת פשוט לשון מחלילה הוא שנותג בו מנהג חול, ומה הוא השעור? הכי תאמר שהפוחת חנותו למקח וממכר בשבת יומת יען נהג בו מנהג חול? וע"כ כפי הגדרים המבוארים בתורה שבע"פ בכל אלו. ואמר הכתוב כאשר יתן מום בעמיתו כן יתן בו, ואמר עוד במועד ונס בעלי יומת, שני דינים האלו המה משפטים מעוקלים אפי' בתורת האדם הנימוסית כ"ש וק"ו בחיק תורה אלהית, וע"כ כהפירוש המקובל בזה בתורה שבע"פ שהכוונה לעונש ממון ודברה התורה באלו הלישונות לשבת איזה טעם. ואמר הכתוב ואלה המשפטים אשר תשים לפניך וכו', התבונן נא איש בינות, הַקִּפְּקִי יִסְפְּקוּ מעט המשפטים האלו להנגות אומה גדולה לכלכל כל סכסוכיהם וכל דברי ריביותיהם במשפט? ומה גם בתורה אלהית הנועדת לשנות עולמים דורי דורות הבאים, עם שנוי מנהגי הב"א תהלוכותיהם ועסקיהם, אשר תמיד חליפות למו לפי חליפות הזמנים והדורות? — גם מעטי המשפטים ההמה, התבונן נא האם ביארו בכתוב כל צרכם לכל חסן הנדרש מהם? הלא קצרים וחסרים המה במקרא תכלית הקיצור והחוסר, ומי לא יראה בזה כי המשפטים האלו אינם רק כללים ורמיזות וראשי פרקים מפרטים וסעיפים רבים אשר נמסרו בעל פה לבהירי האומה אצילה מנהיגיה ושופטיה. ונאמרו בתורה דיני נערה המאורשה ודיני אשת איש, הודיעני נא מן המקרא מה הוא הקנין? ובמה תצא הנערה מדין סנויה לדין מארשה ולדין אשת איש עדיין לא באה? וע"כ שהכתוב סמך בזה על המקובל באומה מפי תורה שבע"פ. ואמר הכתוב לא יבוא ממור בקהל ד', מה הוא הממור? כי רחוק מן הדעת שהגולד בשום ענין דיות (ממור מלשון ממור לאחיו רמב"ן) דהיינו טפנויה בלי קדושין לא יבוא בקהל ד', ויפתח הולעדי יוכיח. ועיד אשאלך, מ"א"ו יצא לך לפטור עצמך בזמן הזה מהרבה מצוות המפורשות בתורה כמו כל מצוות הקרבנות וטומאות וטהרות ועונשי מלקות ומיתה כפל ארבעה וחמשה וכל שאר דיני קנסות ועונשי הגוף? איזה אופה כתוב במקרא מפורש פטור המון מצוות אלו המפורשות? וכן יש לשאול בכלאי זרעים ראשית הגו לקט שכחה ופאה פָּרַט ועוללות? — וכן הַתְּרֵה לנדר ושבועה ואיסור איה כתוב במקרא? ואיש כי ידר נדר או יאסר איסר או ישבע, יאסר בו כל יום חיו בלא התרה? וכן כמה מצוות איה אופה במקרא מפורש לפטור עצמך מהם כולן הזה וכו' חול' א"ל? אם לא בתורה שבע"פ אשר שם בוארו ונפרטו זמן ומקום ואופני חיובם ופיטורם, ומכאן תשובה להשתקרים גם על פי דרכם, האומרים מה אהני לך הני רבנן כלום שרו לנו עורבא? — והנך רואה בזה גודל מה תורה שבע"פ המקובלת לנו מרבתינו ז"ל, גם להקל ולפטור אותנו מהמון מצוות רבות מפורשות. הכי תאמר את המון הקולות והפיטורים נקבל מאת תורה שבע"פ המקובלת לרבתינו

פרק ב.

ובימי שבאי והולל שרבו תלמידים שלא שמשו כל צורכם, אז החלה מחלוקת הרעות בפרטים רבים ממשפטי התורה [פ"ט רסוטה], אך לא היה בבעלי המחלוקת ההמה

לרבותינו ז"ל, ואת החומרות לא נקבל? — זאת היא ודאי סכלות גדולה והוללות רעה, והוא הוא הרשע הכסיל אשר בחושך הולך בלא אומן ואמונה.

ובאמת שהאריכות בראיות על זה הוא אך למותר, באשר כרוב מצוות וענינים שבתורה שבכתב אי אפשר להולמם בלי משענת קבלת תורה שבע"פ, ובלעדה תהיה תורה שבכתב כחומר בלי צורה וכנוף בלא נשמה, ומשפטי ד' אמת צדקו ויחדיו, וק"ל. (ועי' בהקדמת ספר החנוך לרא"ה).

וראיתי כי טוב להעתיק הגה דברי הרב בעל עקרים ז"ל (במאמר נ' פ' כ"ג), כי המה קלורין לעינים, וזה לשונו שם, הדבר השלם הוא, אשר לא ידומה (ר"ל יצויר) עליו תוספות ולא חסרון, ואחר שנמצא דוד יתאר תורת ד' שהיא תמימה (תורת ד' תמימה), והנה אי אפשר שיהיה בה שום חסרון להענת שלמותה ותכליתה, ומאש"כ כל דבר הנכתב מאיזה מין שיהיה, כבר אפשר שיובן מלשונו כוונות מתחלפות, עד שתהיה ההבנה האחת מסכמת לדברי האומר והשנית מתחלפת לה מכל וכל, כמ"ש הרמב"ם ז"ל באגרת תח"ט כי שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד העברים ובינו ממנו האחדות הגמורה ואחרים יפרשו אותו על כוונה אחרת, בעבור זה היה מחוייב כדי שתהיה תורת ד' תמימה ותובן על הכוונה הראויה, שבתת הש"י אותה אל משה בכתב יפרש אותה לו על הכוונה הראויה, וכן משה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לכביאים, וכן דור אחר דור, כדי שלא יפול שום ספק בהבנת הכתב כפי מה שראוי, והפירוש הזה מתורה שבכתב שמסר משה ליהושע ויהושע לבאים אחריו הוא שקראו תורה שבע"פ, לפי שאי אפשר שיבוא הפירוש ההוא בכתב, כי בכתב ההוא יפול ג"כ הספק שאמרנו שפול בכתב הראשון, ויצטרך פירוש לפירוש וכן בלתי תכלית, כמו שקרה לחבור המשניות שהוא פירוש תורה שבכתב, שנפל בו מן הספק והמבוכה, עד שהוצרך לפירוש אחר והוא חבור הגמרא שעשה רב אשי לפרש המשניות, וכן הגמרא שהוא פירוש המשניות הוצרך לפירוש גם כן ורבו עליו הפירושים וחילוקי הסברות וכן על הפירושים גם כן. ולזה הוא מבואר שאי אפשר שתהיה תורה שבכתב שלמה, אם לא בהמצא עמה הפירוש הזה על פה, וזה הנקרא תורה שבעל פה. ועל זה הוא שאמרנו רבותינו ז"ל לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ, וזה, לפי שאין מציאות להבנת התורה שבכתב אלא עם תורה שבעל פה, ועוד, לפי שאי אפשר שתהיה תורת השם יתברך שלמה באופן שתספיק בכל הזמנים, לפי שהפרטים המתחדשים תמיד בעניני האנשים כמשפטים והדברים הנפעלים הם רבים מאוד משיכללם ספר, על כן ניתנו למשה בנינו על פה דברים פוללים נרמזו בתורה בקצרה, כדי שעל ידם יוציאו החכמים שבכל דור דבור מבוחר שאי אפשר שתהיה תורה שבכתב שלמה, והם הדברים שנוכרו בתורה כהנים בתחלתו בריאת המתחלת ר' ישמעאל אומר בשלוש עשרה מלות התורה נדרשת מקל וחומר ונורה שורה וכו'. עכ"ל הרב בעל עקרים ז"ל ודפח"ח ושי"י.

וכל זאת ק"ם במאמרו התנא האלהי הילל ז"ל (שבת ל"א) כבוא לפניו האי נכרי ואמר לו גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב, ותורה שבע"פ אין אני מאמינך, קבלתי הילל גייריה, וזמא קמא אמר ליה א' ב' ג' ד', למחר אפיך ליה, א"ל והא אתמול לא אמרת לי הכי? א"ל לאו עלו דידו קא סמכת, דעל פה נמי סמיך עלי. המתיק בפיו כדבר המבואר למעלה, והעירו שככל כתב ומכתב יפלו ספקות ומבוכות באורך הזמנים, ותורת הש"י להיות תמימה ושלמה מסר הקב"ה למרע"ה הפירוש האמתי, ונשתלשל הפירוש ההוא בקבלה דור אחר דור, והוא תורה שבע"פ פירוש הנמסר על תורה שבכתב, ואין מציאות הבנה לתורה שבכתב אלא עם פירושה הנמסר והוא תורה שבע"פ.

רוח קדים פרק ב'

ההמה חלוקת הלבבות בשרשם ובעצמיות* האמונה ח"ו, רק חלוקת הדעות, באשר כל אחד מאלו בעלי הדעות חשבו שהאמת אתו בפירוש התורה, וכל אחד לבו ושפיות שכלו אונסו [וכמ"ש בשבועות כ"ז לענין שבועה את לבך אונסך] לחשוב שהאמת עמו בדין הזה, אבל היו מתאימים בשרשם ואחדותם. כמ"ש פ"ק דיבמות, "אע"פ שאלו אוסרים ואלו מתירים [ב"ש וב"ה] וכו', בכל זאת לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מבי"ה וב"ה מעושים טהרות אלו על גב אלו לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו, כוונתם, אע"פ שכל אחד מהם אהב את האמת הנראה לו ע"פ שפיות שכלו בפירוש התורה ולכן חלק בפרש זה על חברו, בכל זאת אהבו השלום, באשר בשרשם היו באחדותם בלי חלוקת הלב. [והוא כענין מאמר החכם "אהוב סאקראטוס, אך האמת אהוב יותר", הנה בשרשו אהב את סקראטוס והתאחד עמו אך בענינים פרטיים נטה מאתו ע"פ הנראה לו משפיות שכלו]. וכן דרך החכמים החלוקים בענינים פרטיים, כיון שבשרשם ועצמיותם הם שוים, אוהבים זה את זה אהבה עזה, וכמ"ש חז"ל ע"פ את ה"ב בסופה. ולכן אע"פ שאחיב נדרת דעות ב"ש מהלכה, בכל זאת נתנו שם וזכר עולם לדעותיהם בסדרי המשנה, לפי שלא היה ביניהם חלוקת השורש בלב ורצון ח"ו, רק חילוק בפירוש התורה בענינים פרטיים, ועל זה אכרו חז"ל [אבות ה'] כל מחלוקה שהיא לשם שמים סופה להתקיים זו מחלוקת שמאי והילל. אמנם חלוקת לב בשרשם ברצון ובתאוה כמחלוקת קרח ועדתו אין סופה להתקיים, כי לא תהיה אחרית לרע, שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר.

והנה היה יכולת ביד חכמי הדור ההוא להביא חלוקת דעות האלו לירי הכרעה על נקלה, והוא, בהעמיד חכמי הדור למנין על אודות דעות האלו, ולשפוט כפי חקת התורה אשר צ"ה אחרי רבים להטות, אך נולד להם ספק, להיות שהסכמת רוב החכמים היתה כבי"ה, וב"ש היו שלמים בעיון יותר ומחדרי מפי [כמשו"ל פ"ק דיבמות

*) כי בחלוקת עצמיות האמונה, ר"ל אנשים הרוצים להרים יסודות האמונה המקובלת לנו, לבדות תורה חדשה, או ללכת אחרי שררות לבם כחפצם ובדרך הרע המוחלט, אין שום שייכות לומר ללכת אחרי הרוב אחריהם, וכמ"ש הכתוב (פ' משפטים) לא תהיה אחרי רבים לךעות. ואמר יהושע (כ"ד) אל כל המון בית ישראל, ואם רע בעיניכם לעבוד את ד' בחרו לכם היום את מי תעבדו, אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם וכו' אם את אלהי האמורי וכו' ואני וביתי נעבד את ד'. וכן מצינו באליהו ננד ארבע מאות וחמשים נביאי הבעל הרבים ממנו (מלכים א' י"ח כ"ה). והרבה נביאי ה' בהיותם בדורות שרובם וכמעט כולם רשעים, לא פנו אלו הקדושים ולא שעו אל הרוב, אבל קצפו ורגזו עמם וקללום והוכיחום או ברחו מפניהם או לחמו עמם מלחמת ד' (אם היה לאל ידם), עד אשר הכריעו את כל בני דורם והשיבו בחוקת יד ד' שעליהם את לב בנים לאביהם שבשמים, וכאשר נודע זאת לרוב מספרי הקודש, וז"ל הרמב"ם ז"ל בר"פ ו"ז טה' דעות לפיכך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כרו שילמוד ממעשיהם, וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים וכו' ילך למקום שאנשיו צדיקים וכו', ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתם נוהגים בדרך לא טובה כמו זמננו וכו' ישב לבדו יחידי שנאמר ישב בדר וידום, ואם היו רעים וחמאים שאין מנחמים אותו וכו' יצא למערות ולחוחים ולמדבריות ואל ינהיג עצמו בדרך חסאים, כענין שנאמר (ירמיהו ה') מי יתנני במדבר מלון אורחים, עכ"ל רבנו שם, ועי' בעקרים מ"ג פ' כ"ג בהכרעת דעת מעט החכמים את רוב ההמון ע"ש. והסבה לכל זה טובה בנקל, כי אין שייכות להעריך אלו נדר אלו, ומה לתנן את הבר? הרשעים המה מאין דעתם מאפע ופעלם לריק לחורבן העולם ודראונו, אמנם הצדיק הוא יסוד עולם, הוא כוננו הוא בוננו הוא מתקנו ומשירו מדריכו ומנהיגו בדרך השלמות האמת, ובדין הוא שהצדיק החכם היחיד יכריע בדעתו את המון רשעים וסכלים הרבים. (ולי בזה פירוש נחמד במומטר הראשון דתהלים, ופה עת לקצור).

דיבמות], לכן נולד להם ספק, אולי חוקת התורה אשר ציותה אחרי רבים להמות היא רק בהיות החכמים בעלי החלוקת שוים בשלמות העיון, אך בהיותם בלתי שוים בזה, אולי ראוי ללכת אחרי דעת מיעוט החכמים שלמי העיון, אף נגד הכבמת רוב החכמים הבלתי שלמים בעיון כמותם. רספק היה היה להם לצור ככשול לבלתי כצוא מקום דכרעה לחלוקת דעות האלו, [תוס' ב"מ נ"ט ע"ב], עד אשר נתנה עליהם הבת קול בקולו [פ"ק דערובין] והכריע שהלכה כב"ה, וכאז וחלאה ידעו כוונת*) התורה לכריע ע"פ רוב החכמים אף אם בלתי שלמי העיון כחמיעוט, ועל זה תמכו וברכו את ר' אליעזר הגדול [ב"מ פ"ד] בחלקו נגד רוב חכמי הדור, אף שהוא

(* ולי מה יקרו נמלצו דברי חז"ל פ"ק דברכות, וז"ל המאמר, אמר ר' זירא בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, אדם מוכר חפץ לחבירו, מוכר עצב ולוקח שמח, אבל הקב"ה אינו כן, נתן התורה לישראל ושמה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו, עכ"ל המאמר. ובתחלת ההשקפה יראה כמאמר שתום ועמוס, כי באיזה אופן יתכן לדמות נתינת התורה וקבלתה למוכר חפץ לחבירו? — גם נראה שהמשל אינו דומה להנמשל, כי, אם במוכר חפץ נופי לחבירו יש מקום להתעצב, עבור כי אול החפץ מידו, לא כן בלימוד והוראת תורה וחכמה, באשר אין דבר נעדר מאת המלמדה ע"י הוראתו ולמדו אותה לזולתו, שזה כנר הנדלק מנר אחר שאין חסר מנר הדולק כלום וכפי' רש"י בפ' בהעלותך, ואיזה מקום ימצא המלמד להיות עצב? אמנם ע"פ דברי אלן יובנו דברי החכמים ז"ל וחדותם כשהר נכון מוצאם, והורונו ז"ל בזה כח חכמי ישראל אשר נתן הקב"ה להם כנתינתו ב"ה התורה ומסרה לידם לפי דעתם ולפי הכרעתם לתקן ולפרש כפי ראות עיני שכלם לשם שמים. והוא על שני דרכים.

האחד, במה שיראו בו תיקון להדת, ואפי' לעבור על ד"ת, ע"פ השורש אשר בדינו יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה משום למגדר מלתא, ואפי' בקום ועשה להוראת שעה לתיקון הדת, כאלהיו בהר הכרמל וב'ד' מכוין והורגין ועונשין אפי' נגד דין תורה כדי לעשות סייג לתורה, ועי' הרמב"ם פ' כ"ד מה' סנהדרין, וז"ל הרמב"ם בפ"ב מה' ממרים, כשם שהרופא הותך ידו או רגלו של זה כדי שיהיה כולו, כך ב"ד מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצוות לפי שעה כדי שיתקיימו כולם וכו' עכ"ל הזהב, ובמנחות צ"ט אמרו חז"ל פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה. ולי בזה מקום עיון, על רבנו הקדוש שהתיר כתיבת תורה שבע"פ גם לדורות עד היום משום עת לעשות לד' וכו', והרי מבואר שלא הותר עקירת ד"ת לחכמי ישראל בקום ועשה לתיקון הדת רק להוראת שעה ולא לדורות? וחשבתי שזהו דוקא אי סגי בעקירה לפי שעה, אך אם יש צורך משום תיקון הדת לעקור דבר לגמרי כהאי דרבנו הקדוש שראה בחכמתו וצדקתו לפי טלטולי הגלויות ורבות השכחה תשתכח תורה שבע"פ לגמרי ח"ו אם לא יכתבוה תמיד בכל דור ודור (כי הדעיות והענינים מתחדשים תמיד, והבנת נוף הלשון וכוננת המלות משתנים תמיד וצריך תמיד פירושים ופי' לפירושים וכאשר העיר בצדק הרב בעל עקרים מ"ג פכ"ג), ובכהאי גונא הותר לעקור דבר גם לגמרי. אמנם זה אינו שוה לי, באשר לא נמצא בשום דוכתי שהותר עקירת דבר בקום ועשה לגמרי בשום אופן רק בעקירה לפי שעה, וכמבואר מדברי הרמב"ם פכ"ד מה' סנהדרין ופ"ב מה' ממרים ובהקדמתו הכללית לפירוש המשנה ע"ש, אמנם הנראה לי בישוב קושיא זו, שאיסור כתיבת תורה הוא מדרבירי שמסרם הקב"ה לחכמים, והוא ע"פ מ"ש הרמב"ם בהקדמתו ליד חוקת שלא נאסר רק ללמוד ברבים תורה שבע"פ מתוך הכתב, אבל כל נביא וראש ב"ד וכל תלמיד היה יכול לכתוב לעצמו מזכרת ההלכות שקבל (וכן פירש'י בנמ' על מנלת סתרים, ושעם היתר זה הוא מפני השכחה) ועי' בהנהגה להקדמת הרמב"ם על פירוש המשנה), ואחרי ראותינו שהקב"ה חשש בענין זה לשלא תשתכח התורה, נקל להבין שכל ענין איסור ההוא מסר הקב"ה לחכמים, ואם יראו המה לפי העת והזמן שלמען שלא תשתכח התורה יש צורך להתיר גם לימוד תורה שבע"פ מתוך הכתב לדורי דורות, ויכולו

רוח קדים פרק ב'

שהוא היה היותר שלם בעיניו, ואם יהיה הוא בכף מאזנים אחת וכל חכמי ישראל בכף שניה, הוא מכריע את כולם [פ"ב דאבות], הלכו אחר-הסכמת רוב החכמים וברכוהו [ב"מ שם], וביאור דבר זה, כי אם נלך אחר שלמי העיון מיעוט נגד רבים, ירבו

ויכולו להתיר גם את זאת ע"פ ראות עיני שכלם וצדקתם לשם שמים, וזה היה ענין רבנו הקדוש בענין הזה, וק"ל. התרחקתי מעט מכוונתי ועתה נשובה לדברינו.

והשני הוא, במה שיהיה נראה לרוב חכמי ישראל לפרש התורה והמצוות, אפי' יהיה נראה לנו שהכריעו נגד אמתיות כוונת התורה, ואפי' אם גם מן השמים תכריע הכת קול נגדם, אפ"ה כפי פירושים והכרעתם כן יקום, כי לא בשמים היא והתורה ניתנה ע"פ הכרעת רוב חכמי ישראל הצדיקים, וכאשר עולה מהאי דפ"ד דב"מ עובדא דר' אליעזר וכאשר פירושהו הראשונים ז"ל, ולא נגד רצונו ית"ש עושים בזה אדרבה, בזה המה עושים רצונו ית"ש וכוונתו וכמאמרו ב"ה כי לא בשמים היא (וכמ"ש על פי התורה אשר יורוך וכי' לא תסור וכו'). והיו כוונתם ז"ל שם בב"מ בעובדא דר"א כשברכוהו, שאלו לאליהו ז"ל מה עבד קב"ה בהאי שעתא? וא"ל אליהו קב"ה ה"יך (ר"ל שמת) ואמד נצחוני בני, גילה אליהו ז"ל להם בזה, שלא קצף האלהים עליהם בזאת, אלא אדרבה שמח בהם כי עשו רצונו ית"ש.

ומקור הכה הוה לחז"ל נובע ממ"ש ב'פ' שופטים, ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכו' ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך וכו' ע"פ התורה אשר יורוך וע"פ המשפט אשר יאמרו לך תעשה לאור מהכרעת חכמי הדור ומתקנותיהם ימין ושמאל, הגה נצטוונו בזה בפירוש שלא לאור מהכרעת חכמי הדור ומתקנותיהם ומפירושיהם ימין ושמאל, ועיון פירוש פסוקים אלו ברמב"ם ריש ה' ממרים ע"ש היטב ודפ"ח.

ועתה אחרו כל המבואר לנו בזה, אם מן איפה ודאי שפיר נמשלה נתינתו ב"ה את התורה למכירת חפץ שיצא מרשות מוכר לרשות לוקח. וגם התורה היא כיוצאת מתחת יד רשותו ית"ש ונמסרה לרשות חכמי ישראל לסקן ולפרש להגביל ולהגדיר, ושמא תחשוב שהקב"ה עצב בזה, לכן אמר אדרבה הקב"ה שמה בזה, יען שכוונתם הקדושה היא לשם שמים לתיקון הדת והאמונה כפי ראות עיני שקבלם וצדקתם, אין לו ית"ש נחת רוח גדול מזה, (וכמ"ש אליהו ז"ל בענין כזה דקב"ה ה"יך שמה ואומר נצחוני בני), ומובן בזה מאמר דברכות ה"ל ועומק כוונתו הדק היטב.

אמנם לבלי סת את התנא הגדול ר' אליעזר לקשה עורף ועומד על דעתו נגד חוקת התורה שצויתה אחרי רבים להטות, פירשתי במקום אחר בטוב טעם, אחריו הנודע לנו מדבריו חז"ל שר' אליעזר היה מתלמידי דב"ש ובדרכיהם הלך, נראה שגם בזה דבריו רבותיו ב"ש הלך, דב"ש ס"ל שכוונת התורה באחרי רבים להטות היא, לילך אחר רוב סברות ואחרי המחודדים ושלמי העיון יתה, אף שיחיה מיעוט נגד רבים, ולכן חלקו ב"ש על ב"ה אע"פ דב"ה היו רובא משום דב"ש מחדרו טפי וכמ"ש ז"ל ביבמות פ"ק, והגה גם ר' אליעזר הגדול היה כמעין המתנביר והכריע בשלמות עיונו את כל חכמי ישראל (אבות פ"ב), לכן הוא ע"פ דרכו שקבל מרבותיו ב"ש ושפיר עבד בחולקו על רוב חכמי ישראל, וק"ל. אמנם הם נמנו עליו וברכוהו, כאשר באמת כוונת התורה היא ללכת אחר דעת רוב חכמי ישראל, אף בהיות המיעוט יותר שלמי העיון, וק"ל.

ונקל להבין, שהמח המדובר בזה, לא לכל נשד חכמים נמסר במלואו ושלמותו, לחילה, ופרשת כי ושלמי וכו' (ב'פ' שופטים) בסנהדרי גדולה הסמוכים שמשם תורה יוצאת לכל ישראל ושבים במקום אשר בהר ד' (כמ"ש במקרא שם). אמרה, ובזמן הבית והתנאים והאמוראים היו רוב וכמעט כל חכמי ישראל מקובצים וקייבים יחד, והיו גדולים מאוד בתורה וחכמה וקדושה וטהרה, וקצתם היו בעלי רוח'ק וסמוכים ומקובלים דור דור עד מרע"ה, ואנ"ה תמצא נשד כזה? וקמ"י? — ולפי התרבות פורונו אחר חתימת התלמוד הוא כמעט נמנע המציאות, ולפרט הענין הזה צריך הרחבת דברים הרבה, ואין כאן מקומו. ועיון דרשות הר"ן ריש דרוש י"ב.

רוח קדים פרק ג' ד'

ירבו מחלוקת הדעות בישראל, ויגל מזה הפסד גדול להדת, לכן צייתה תורה ללכת תמיד אחרי הסכמת רוב החכמים אפי' [נראה לנו שהם] אומרים על ימין שהוא שמאל. [רמב"ן פ' שופטים ורא"ה בסי' החנוך שם ועקרים מ"ג פכ"ג ודרשות הר"ן דרוש י"א].

פרק ג.

ומימי שמאי והילל והלאה רבו חלוקי דעות חכמי התורה בהרבה פרטי התורה. גם לפי שבאה ההזרה שלא לכתוב תורה שבע"פ לכן רבה בה השכחה. אכן למחיה שלה ד' לפנינו את רבי יהודה הנשיא הנקרא רבנו הקדוש, שהיה גדול מאוד בתורה ובחכמה בעושר ובכבוד ובייחוס ובקדושה וטהרה, פָּמַד על מאמר הכתוב עת לעשות לה' הפרו תורתך, וכדי לתקן הדת וילתתה משמרת עולם, חיבר סדרי המשנה, הכוללים בקצרה כל חלקי התורה שבעל פה, וקבץ בתוכם דעות כל החכמים, ושם הכרעה לפסק הלכה. וברבות הימים גם בפירושי המשניות קבו חלוקי דעות חכמי הדורות, עד בוא רבי יוחנן ואחריו רב אשי וחקרי שני התלמודים בבבל וירושלמי, גם כמה מאספים כל הדעות ומקום הכרעה לפסק הלכה. וגם בפירושי אלו התלמודים קבו חלוקי הדעות בין חכמי הדורות באורך הימים, ולהועיל לזה חברו רבנן סבוראי והגאונים תמיד חבורים, ואחריהם הפוסקים המפורסמים. כמו הר"ף והרמב"ם והרא"ש והטור והסמ"ג והב"י והרמ"א חבורים כוללים נתקבלו ונתפשטו בכל תפוצות ישראל, וכן הוא ענין הדורות עד היום, חברו תמיד חכמי הדורות הגדולים והמקובלים אצל רוב החכמים, חבורים כוללים במשפטי התורה והפסקים. ומזה נולד שבני מדינה זו, אישכנזים ספרדיים פולניא, נוהגים בפרט מיצוה זו כהפוסק אשר נתפשטה ונתקבלה דעתו במדינתם, והיהודים אשר במדינות אחרות נוהגים כפוסק אחר אשר נתפשטה דעתו שם במדינתם. אנכנס בעיקרם ושרשם כולם מתאחרים באחרות נמורה, כולם מתאימים, אין פרץ ואין יוצאת משרשם, מנהגי אלו ואלו ודבריהם דברי אלהים חיים [הגיגה ג' עירובין י"ג].

ואחר בית שני עמדו ישרא משיחים וגואלים כוזבים, ויחוו משאות שוא ומדוחים, וימשיכו מקצת בני ישראל אחרי הבליהם וכוזביהם, אך חיש מהר סרו מאחריהם ושבו לשרשם והיו לאחרים.

פרק ד.

ונסוף אשר חז"ל עשו חיל בתורה ופללו לנו דרכה דרך הקודש, בהעתיקם ובארם לנו כל פרטיה וגדריה ומפיהם אנו חיים. גם מהחכמה והידיעה לא הניחו את ידם, והרבה גדולי הפלאו לעשות בה, והיו להם יד ושם בכל החכמות כפי אשר התהלכו אז. בתכונה* וחכמת הטבע וחכמת הרפואה ופלוסופיא תשבורת והנדסה ומדירה נמוסיית חכמת הדקדוק והשיר. גם חברו בהם ספרים נכבדים, קצתם בלח"ק וקצתם בלשון ערבי שחיתה או לשון החכמה. ומי בראשם? הלא המה הרמב"ם והרמב"ן ורבנו סעריא גאון ורבנו בחיי הזקן ורבנו בחיי האחרון אבן עזרא רד"ק מוה"ר"י אריבנעל מוה"ר"י אלבע והקאנדיע, וכמה מגדולי ישראל והגאונים. וקצתם היו רופאים מובהקים בחצרי המלכים ושריהם, וקצתם שרים נכבדים יועצי המלכות ויושבים עָם כְּשֵׁלֶטָה, וכמבואר בספרי הדורות באריכות.

ולחגיד תהלת חכמת רבותינו התנאים והאמוראים ז"ל, ורוחב לבבם בכל חלקיה כפי אשר התהלכו אז, הוא אך למותר. בלעדו שררכם והילוכם בקודש בכאור

* אסטראנאָמיע, פיזיק, מעדיצין, פֿילאָזאָפיע, מעטאפיזיק, געאָמעטריע, מאטע-מאטיק, פאָליטיק, גראמאטיק, פאָעזיע, אלגעברא, א. ד. גל.

רוח קדים פרק ה'

בכאור מקראי ומצוותיה ומוסרים יקרים אלהים, עוד על כל דרכיהם ינה אור החכמה והיריעה, ורוח תכונה אלהית מרחפת על כל אורחותיהם, מלאים זיו החכמה ומפיקים נוגה ידיעות רמות ויקרות, יוהירו לעיני כל יודע ומבין שופט משרים... מי לא יתמה על רוב חכמתם בהנרסה תשבורת ומדידה? במה שהראנו ז"ל במסכתות כלאים שבת עירובין סכה קנים. מי לא יתפלא על רוב ידיעתם בחכמת הטבע והרפואה? בדבריהם במסכות חולין נדה זבים. מי לא יכיר רוב שלמותם בחכמת התכונה? בדבריהם במסכת ראש השנה ובסוד העבור המקובל לנו כיאתם ז"ל ומהולל מכל חכמי ולאומי ארץ תמיד מקדם קדמיה. מי לא יתפלא על עוצם תבונתם בנימוסיות ותהלוכות בני אדם והנהגת המדינות? בדבריהם במסכתות סנהדרין שבועות בבא קמא בבא מציעא בבא בתרא שקלים. מי לא יראה רוחב דעתם בדיקוהו תלשון? בדרשותיהם היקרות אשר סמכו בחכמה על המקראות לילות צפונותיהם ולהנעים מכוונתם. מי לא יכיר גודל מעלתם בפלוסופיא האלהית? בכאמריהם הנשגבים מענינים אלהים, ורק להיות שהם ז"ל מעטו הרבוב בהם, וגם זאת הסתירו תחת ספוני רמיוות חדות ומליצות, [עשו כן לסבות נכונות ולפי ענין הדורות שלפניהם ולמיעוט התפרסם ידיעות החכמות וקיצור הלשונות והעדר מלאכת הרפוס בימיהם, ואין המקום פה לבאר זאת, ועי' מ"ש בזה הרמב"ם בהקדמת הכללית לפירוש המשנה נעתיק לשונו לפנינו א"י ברוח דעת], לכן רק שמץ מנהם יורגש לעיני המשכיל.

אמנם, הגם שהיו חז"ל אוהבי החכמה ודורשיה, בכל זה, תורתם היתה אומנתם אמונתם מן המעט, ודקם מן המעט, כנת חלקם וכוסם, תורתם עיקר והחכמות מפלויות להתורה לשרת אותה, כאשר נפשותיהם המהורות יודעות מאוד, כי בהכל לבד בלא אמונה ויראת ד' ומוסר לא יצלח גבר, ונפש משכלת בלא אמונה ומוסר לא טוב והיא לא תצלח, [וכמ"ש ראשית חכמה יראת ד', ואכר יראת ד' ראשית דעה, גם הפלוסופים הסכימו שאיש ההשכל בלא אמונה ומוסר הוא עלול להזיק יותר מכל החיות הטורפות, ואיך יאמר עליו בצלם אלהים עשה את האדם?]. ואף שהתורה והחכמה אחיות תאומות הנה התרועעו לנו כאתו ית"ש, הנה אל התורה והאמונה משפט הבכורה, ולא יקפן לפקר את הצעירה ענ פני אחותה הבכירה. לכן עשו את החכמות מפלויות להתורה האלהית, לשרת אותה, לפרשה ולבארה ולפרשה ולכלכל חלקיה במשפט, ולפעמים לסתום פיות המינים המדברים עתק נגדה, להוציא כחותיה הספונות מן הבח אל הפועל, להענימה ולהארות לעם ה' את יקפיה כי טובת מראה היא אוצר ההצלחה האמתית.

פרק ה'

עינינו הראות, שבכל הדורות ובכל הזמנים, בכל הארצות ובכל הלשונות אשר נפוצה שם האומה, אחת היא בשרשה אחת באחדותה, אחת היא יונתי קרה לשרשה ברה לעצמותה.

פתילי המחברים אותנו בשרשנו ובאחדותנו, הלא הכה, תורה אחת שבכתב ושבעל פה. שפה אחת היא לשון עבר לשון הקודש בה אנחנו כתפוללים ומחברים ספרים. תפלה אחת, נוסחה מסורה לנו מאנשי כנסת הגדולה. עקרי אמונה אחדים. הרי"ג מצוות אחדים. גדרים וסייגים אחדים. תורה אחת וחקת אחת. גם בדור האחרון אשר לפנינו, אשר מאוד פרצו בדיעות ובמושכלות והרחיבו דעתם בלימודי החכמות והרחבת הלשון ומושכלות רבות, משרשם לא סרו ומאחזותם לא נפרדו, ועם כל רבוי ידיעותיהם ומושכלותיהם דבוקים באחדותם ובשרשם.

וזה כמו שלושים שנה נראתה כחזה מבוהלת בראשיתה, אשר בקצת גלילי אשכנז רצו לתקן סדר התפלה בביהכ"נ בלשון אשכנזי ובלשון עם ועם, וחכמי הדור

רוח קדים פרק ה'

ה

הרור הראו להם שזאת יהיה פירוד משרשי האומה ואחרותה, ועד מהרה עזבו מחשבתם ושבו לשרשם והיו לאחדים.

ואם אמנם התורה והמצוות חומה מְקַדֶּלֶת המה בינינו עם בני ישראל לבין שאר גווי הארצות, הנה זאת רק בעניני האמונה והמצוות. אכן בהנוגע אל תורת האדם באדם לשלום האנושי ולנימוס המדיני, בכל אלו אין הברל ואין מחיצה, וביחוד נגד העמים אשר הכירו את ה' ומחוקקים חוקי צדק ולא עושים אתנו מלחמה, ואדרבה תוהיק חפצה קרבתם, בהיותנו במעלת ההצלחה או בשפל המצבה עם לברד ישכון או פורים בארצותיהם. ואבותינו אברהם ויצחק היו בעלי ברית מְלִבֵי צדק, באים עמם בְּאֵלֶת הברית ובשבועת האהבה. והי לנֶם המלך הגדול שלמה בתפלתו על חנוכת בית ד' הגדול והקדוש אשר בירושלים, אמר [מלכים א' ה'], "כל תפלה וכל תחנה אשר תהיה לכל האדם" וכו', ועוד אמר שם, "וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וכו' ובא והתפלל אל הבית הזה אתה תשמע השמים" וכו', ואז היו ישראל בְּקֶרֶם מעלת ההצלחה. גם אביו המלך הגדול דוד ויתר מְלִבֵי צדק לבית יהודה ולבית ישראל בבית ראשון ובבית שני, היו מכורתי ברית מְלִבֵי צדק ולאומי צדק מיתר העמים ובאים עמם בברית אהבה שלום וְבִעִיָּה. ובהיותם למס עובד נכנעים ונודדים בגלות בבל, כתב ירמיה אל הגולה [ירמיהו כ"ט] ודרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם שכה והתפללו בעדה אל ד' כי בשלומה יהיה לכם שלום". וכן צוו לנו רבותינו חכמי המשנה ז"ל [אבות פ"ג] "הָיִי מתפלל בשלומה של מלכות" [וכן נהוג אצלנו בכל שבתות וי"ט להתפלל בשלומה של מלכות]. ורבותינו חכמי התלמוד ז"ל אמרו [כתובות ק"א] שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יעשו שום השתדלות לנתק מעליהם ממשלת האומה אשר הם דרים תחתם ולא יתקו קץ המשיח [שאנחנו מְקוּיִם שאו יְשָׁה ד' לב כל העמים לדעת את ד' ולעוברו באמת], אבל יעזבו הענין ההוא אל רצון קדשו ית"ש. ואם ככה בעמים הקדמונים, אשר רובם הכחישו בה' ובהשגחתו ונארו תורת האדם בחקי תועבותיהם והכבירו עול סבלם על שֶׁה פוורה ישראל ביותר והצירום, אף כי דהמלכים והעמים אשר בימינו ובארצותינו, היודעים את בורא העולם ית"ש והשגחתו, ושכט מישור שכט מלכותם סורים סדרי צדק משפטי יושר חוקים ודינים ישרים ורק לאמונה גברו בארץ, וחופים בכנפי הסדם וטובם עלינו, ואנחנו יושבים עמם בארצותיהם שְׁלֵוֹ ושאנן ואוכלים עמם חלב הארץ ובשלוים לנו שלום, מה רבה חובתינו מפי תוה"ק שבכתב ושבע"פ, להכנס בכאסר כל חוקי המלכות והמדינות יר"ה להיות שוחרים ודורשים שלומם וטובם תמיד ולהתפלל אל ד' עבור שלומם והצלחתם והרמת קרנם. ודברים האלו גלויים וידועים כאוד לכל בני עַמֵּנו, מתפרסמים ונגלים תמיד בספרים הנרפסים וגם בבתי כנסיות ובבתי הספר.

ועתה אשר רוח הקדים תִּלְפֵּךְ הלך לו, נתהלכה נא קורא הנעים לאט לאט לרוח היום הזה, נתהלכה באורחותיו, ונתעלסה מעט על דְּבָשֵׁי נהרותיו.

רוח היום.

פרק א.

ואבוא לרוח היום הזה. ואומר פה אשב כי אויתיהו למושב לי, רוח צה שפיים, כליל נועם ועונג, נהרי נחלי דבש ופנג, מור ואהלים וכל ראשי בשמים ריח אורו. עץ הדעת עם שאר צמחי ערן שם בצחות אורו יפרחו כגפן פוריה. בין צמרתו ירבץ כל חי וינוה מעצבו ורגזו. שם צפור שמים בנתה ביתה ודרור קו לה, ומבין עפאים יתנו קול זמרה ירוננו כל צפור כל כנף. שם הטבע הנדיבה פשטה את מעולה, ותראה בטוב עין את כל בית נכאתה נזמה ותליתה.

הבוקר אור, השמש יצא על הארץ להאיר בתוקפו וגבורתו שבעתים כאור שבעת הימים, גם הירח נתן נגהו ברוב הדר וזהר יקר יותר כאשר מימי קדם קרמתה. וכל צבא מרום כוכבי אור במסלותם רבו עשרת מונים מכבראשונה, מבהיקים ומבריקים בחוסן יפעתם כפלי כפלים מאשר לפנים, שבת אפלה, עלטה לא נודע מקומו, החשך כולו גרוש גורש קָא מעל פני כל הארץ, ענן לא נראה נשיאים חדלו, הארץ האיר בכבודה כעצם השמים לטוהר. אז ישמח חלש הראות ותרון לשון עור, כי חיש מהר נפקחו עיניו גם הוא כרוב גאון הדר מאורי אור אשר לרוח היום.

דור דעה! דור חכם ונבון הדור הגדול הזה אשר לרוח היום! חופש כל חדרי הטבע, החוקר אחרי כל סתריה, המסיר צעיפה מפניה, המפנח צפונותיה, המוציא לאור תעלומות כחותיה, החופש ודורש את כל בית נכאת הטבע, להשכיל ולדבר על אִשְׁוֹתֶיהָ ויסודותיה, על כלליה ופרטיה, על מחברותיה וחלקיה, משמי ערבות עד קִשְׁבֵּי הארץ מן האזוב עד הארז, מן הרמש עד הראם, מן היומם עד רוח החיה המְשַׁבֵּלֶת, לחקור ולדעת מוצאם ומובאם, תולדותיהם וטבעיהם, פעולותיהם ותועלותיהם. הצורך בכנפי ידיעתו כל גלילות ארץ מקצה עד קצה, לדעת חלקיה וְאִקְלָאֵיהָ, הרריה ונהרותיה יְצִיָּהּ ואגמיה, פלכיה ומדינותיה למחלקותיהן, לדעת טבעיהן צמחיהן ופרותיהן וכל הנמצא בהנה, ולאומותיהן למושבותם, לשונותיהם ונמיותיהם. הדורך בגאון בינת עוזו קָמְסִי עב, לַמְדוֹת שחקים ממעל ולדעת משטרם בארץ, לידע לשחר מקומו, לירח מסלתו, לשמש תקופתו, לכוכבים תנועתם במסלותם, היורד נבכי ביצולות ים, לְהַגִּיל ולתור כל ככמי אוצרותיו. הלוחם נגד גְּלִי משבריו, בעמוד ענן ותחבולות גלגלי עשן [דאמפֿפֿאשינען] אשר הכיציא, למהר מה: לתנו למרחבי ארץ ונגד רוח סערות.

דור גדול! האומר למלאך המשחות אכוף ידיך. כי מלאה הארץ דעת הכמת הטבע וכל בניך למודי הכמת הרפואה.

דור חרוץ! המרבה מחשבות בכל מלאכת כחשבת, המרבה עצות בכל מלאכת חרש וחושב, למלאות ביתו כל הון יקר כל כלי חמדה נחמד למראה ותאוה לעינים, ברככה

בחכמה יָקִיחַ בית ובתבונה חדרים יִמְלֵא. דור חרוץ במרכולתו בכל מקנה וקנין, וריו במהלכתו לסחור את הארץ ותקופתו על קִיפוֹתֶיהָ, בים הגדול במדבר הנורא, לשבר רעבון תושבי המערב מנמעי קדם וצמחי נעמניו ולהנעים חֶקֶם מנמעי קדם, להביא רפאות תעלה וכל ראשי בשמים, ולהולך כל מיני קנין ומקנה ממערב ארץ למזרחה. לא יעופו בלכתם ולא ייגעו במרוצתם, הגידה נא לרעד ממסחר וקנין, אף אם יהיה רב המרחק ולמקצה השמים עד קצה השמים התעיף עניך והנהו שם בשבר אשר הוא רוצה לשבור.

מִדְּבַדְד נאווה! הלכו מחמאות רכו משמן, בזמנך הרחיבה הלשון נפשה, ותפרה ותרבה בעושר המלות ושמושיהן, ולכל אשר יחפוץ הַדְּבַדְד לרשותה הנה היא בירו כחומר ביד היוצר. ותבוא בעדי עדיים ברוב נועם כל יקר יופי מליצות נחמדות, להנות מהנה בני אדם, לנהלהו על מי מנוחות השקט נפשו, הכתענתג במחזות דמיונות ערבות ונעימות. והכמת דקרוק הלשונות, בייחוד דקרוק לשוננו הקדושה, צמחה פרחו ותהי לגוף אדרת נושאת פרי השלכות על מלאותה. גם אלם אף כי עלג לשון פצה פיהו לדבר נפלאות ולשיר בשירים ערבים על אוון שומעת ולהליץ במליצות נשגבות עד לב השמים כידותון והימן לרוח היום הזה . . .

דור נכבד! המכבד למלך הכבוד, ברוכמו בית אלהים ובתי כנסיות בנויות לתלפיות לכבוד ולתפארת. נחמדים למראה ותאוה לעינים, תוכם עטוי כל יקר ותהלה כבוד מכל כלי חמדה. וארון הקודש, מקום אשר ספר תורת האלהים ספון שם, בא בעדי עדיים גננוי ברומים כאבן זוהר מבריק מזהב וכסף ובגדי חופש לרקמה. ובפתוח דלתות הארון ונסוע נושא ספר התורה, יקומו כל העם והשתחוו בהדרת קודש, וגם קָהֵל ככה יעשו בהדרת קודש.

נעימות בימיך! נעימים הליכותך! בשבת אחים יחד על נהרי השקט ובשחה, ובני האדם בצל כנפי אהבת רַעִים קָרַע כאח יחדיו יתהלכון על מי מנוחות, לא ירעו ולא ישחתו, כי מלאה הארץ רוח הן וחסר רוח אהבת האדם באדם, איש את רעהו יעוורו, ואיש לאחיו יאמר חזק ונתחזקה ונעברה יחד בין בְּהֵי חליפות הזמן, בין הררי קורותיו ובין מדברי מפגעים, להנעים צבא ימינו עלי ארץ, להמתיק לנו אורח משא מסע התבל, לשאת יחד את צוורות סְבָלֵנו. אָפֶס עריץ, שבת קול נוגש יושבי תבל בברית באו, ומלאכי שלום אגודתם עלי ארץ יסרו.

רוב שלום בנדך! גם מלכי ארץ בברית באו יחד, בכבוד ישבו כולם בביתם, המה ולאומותיהם החוסים בְּצֶלֶם, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו. שבתה מלחמה, קול תרועה לא נשמע, נחו שקטו החניתות והחרבות בתוך אשפתותיהם, תחת נחלי דם ואש ונפרית ורוח זלעפות, נהרי נחלי דבש ותלב ימשכו על שרה חמד ומתחת לגפן פוריה אשר ברכו ד' לרגל עבודת האדם, ירגנו כל עצי היער, השרון והכרמל פצחו רנה, כי לא עלה הכורת עליהם, והקריות העליונות יפרצו מרוב אדם ומרוב כל חמדת יקר, לא יחרסו ולא יחרבו, כי זרחה שמש צדקת שלום הכללי ומאורה בכנפי צדקתה על קצות הארץ.

הן הנה קצות דרכי מהללי הדור הגדול הזה אשר לרוח היום, ושורש דבר נמצא בו, ועור נכבדות מִדְּבַדְד בו, עֲצֵמו תהלותיו, ורב שבתו, לא יקיפוהו בן קסת ותופש החרט לא בא עד תכונתו, לכן אהותיו ולא ארפנו, אינתיהו בחרתיהו למושב לי, ואומר פה אשב לאורך ימים.

פרק ב.

ואשמע אחרי דבת רבים מתלחשים לאמור, הנה המחבר הזה משך את הנפים ידו, הנה שכר עלינו את חכמת הדבור ותחבולותיה לצודר נפשות ברשת הללקותיו, בפה הנק ישחת את רעהו לכסות פני ארץ בהכון תהלותיו בשופע ורבויו, עד אשר קהלה בהם נפש כל משכיל ויקוצו בעיני כל חכם לב, אולי אודות אנורות 2 ב

רוח היום פרק ג.

אגרות כסף וארוחת שור אבוס אשר קנה להשיג נשאו לבו להיות מחליק לשון.

אָחִיד — פֶּהַר לִי זֶעַר — וּמִי יִתֵּן לֹא תִהְיֶה גְדוּלָה הַשְּׂנֵאָה אֲשֶׁר תִּשְׁנֵאֵנִי מִדֹּאֲהָבָה אֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי בְּרִגְדֵי מַהֲלָךְ עַל פִּנְךָ. הֲכִי רַק אֶת הַטּוֹב תִּקְבַּל, תִּפְאֶרֶת הַזְּמַן זְמֹו יִקְלָתוֹ, וְאֵת הַרַע לֹא תִשְׁמַעֲנָה אֹזְנֶךָ? הֲלֹא יִרְעֶת כִּי שְׁלֹמֹת מוֹחֲלֵט וְטוֹב בְּרוּר בְּלֹתִי מִהוּל בְּרַע לֹא נִמְצָאָה פֶה, אֶךְ רוּחַ נְדִיבִתְךָ תִּסְכַּכְנִי, וְרוּחַ אֲהַבַת הָאֵמֶת הַמִּתְנוֹסֶסֶת כִּאֲבֵן נֹזֵר לְרוּחַ הַיּוֹם הַיּוֹאֵם סִפְּכִי, וְבֵה בִטְרֹתִי, כִּי תֵאֲהַבְנִי עִבּוֹר תּוֹמַחְתִּי הַגְּלוּיָה עִכְךָ, וְאִם בְּשִׁטְף הַמְּלִיצָה סִלַּפְתִּי כִּנּוּ אֹרַח הַכְּבוֹד וְנִזְרָקָה בְּפִי מְלִיצָה בְּלֹתִי נְאוּתָה לְמַעֲלָתְךָ, עֲנִיָּתְךָ תִּרְכַּב הַסְּלִיחָה עִמָּי, וְנֹא אֲחִי אֲהוּבִי, אַחֲלִי! אֵל נֹא תִחַשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לָךְ, כִּי לֹא בִשְׂנֵאָה הִרְפַּתְךָ, חֲלִילָה! וְנִאֲמִינִים פְּצַעֵי אוֹהֵב. וְאִם בְּשִׁטְף הַמְּלִיצָה לִקְהַתִּי לְשׁוֹן לְמוֹדִים וְנִאֲמִתִּי נֹאִים, אֵל נֹא בִסְעֶרֶת הַחֵתֶךָ הַשּׁוֹפְנִי לְאוֹכֵר אֱלֹהִי מִי שֶׁכֶּךָ לְאִישׁ לְדַטְפֵי מִלִּין עַל בֵּית. יִצְרָק, לְדַכּוֹת אֶרֶץ בְּשִׁבְטֵי פֶךָ, וְלִדְכֹא תַחַת רִגְלֶיךָ כָּל יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ בְּרַבּוּת שְׁבַעֲתוֹתֶיךָ? אַבֵּל אֲחִי, הַשֵּׁב אֵל לְבַבְךָ כִּי לְשׁוֹן תּוֹרָה לְחֹדֵר וּלְשׁוֹן כְּלִיצָה לְחֹדֵר, וְכֶךָ הִיא דְרַכָּה שֶׁל מְלִיצָה לְהַרְחִיב פֶּה וּלְדַבֵּר קֶצֶת בְּלִשׁוֹן גּוֹחֵא. גַּם לֹא לְכַפְכֵּךְ נִעְמַתִּי אֶת עֵינִי וְכִי תַעֲצֵרְנִי לֹא אֶכֶל בְּלַחְכְּךָ. אַפְסִי, אוֹלִי לְאָדָם אֶחָד כִּנּוּ אֶלְפֵי יִצְא תוֹעֵלֶת בְּמִצְאוֹ פֶה רִפְאוֹת תַּעֲלֶה, וְהִיתָה זֹאת מִשְׁכַּרְתִּי.

אמת מה נהרר הדור הזה ברבות מהלליו ועוצם שבחו, אך שמע והבן, הט אונך לי. דע, כי דאלהים עשה את דאדם ישר, וכל כחותיו מדותיו ותכונותיו תבן במדה ושקל בפלם האלהים, לחיות על ידם חיים נעימים, חיי כבוד ויקר באשר הוא אדם, ויפגלי אלהים מלא על כל גרותיו אך טוב והסדר. [הוא הטבע הנדיבה היושבת אז על מלאת עושר אושרה], רושתה תחת רגליו לשרתו ולברך בשמו. אך מני אז אשר איך הראשון הטא, ואכל כפרי עץ הדעת טוב ורע באשר הוא טוב לכאכל ותאזה לעינים, ומשמים ארץ הורד כבודו, עד כי בני אלהים בכו למפלתו, ולוקח מבנו קללה לדור אחרון ולכל רטבע ולכל דארץ אשר אררה ד' לרגלו. בני אז, ושלמות ברור בלתי מהול ברע ושמרים לא תמצא בארץ החיים, וגם הדור הזה לא נופל מכולה, גם מומיו ומחסריו רבו, ומי יודע אם לא יצא שכרו בהפסדו, ואולי אין מיעוט התועלת שזה ברב נזקו.

פרק ג.

דור יקר הדור הגדול הזה! האומר "לא סור ממנו מה שרדי כי נעבדנו וזה נועיל כי נחם רכמינו". דאומר לרואים, "לא תראו לנו נכוחות, השבו לנו מן השכות שיכו עצות למלאות בתנו כסף וזרב כל הון יקר ונעים, למלא נפשנו תענוגים ויִרְשֵׁנו מַעֲרָנִים, לנחל חושינו על נדרי נחלי דמינות ערבית, חוּו לֵנו מִדְּתֹלוֹת בִּאֲמָרֵי נועם הִלְקוּ מִחֲמִאוֹת נוֹתָנִים כְּבוֹד יִקֵּר וְתַהֲלָה לְנַפְשֵׁנוּ, כִּי בִּאֵלֶּה הַפְּצַנּוּ. אַפְסִי בִּאֲמָרֵי אֵמֶת וְאִמּוֹנָה נֹא אֵל תְּבוֹא אֵל בִּיתֵנוּ, כִּי לְמִשְׁאֵ הַסֵּם לֵנו. לֹא תִנְעֶנּוּ נֶפֶשׁ הַעַם הַזֶּה בִּאלוֹ וְכֹאֵל, הַשְּׁבִיתוּם מִפְּנֵינוּ, לֹא יִשְׁפָּעוּ עַל פִּיכֶם". דור גדול! כביר כח ורב אונים! אמיץ לבו בנבורים! ללחום על ד' ועל תורתו על נביאיו ועל חכמיו ההורם, אל ד' לקרקר קירות בית אמונתו ולדרם אֲשׁוּרֵיָהּ בַּהַחֲכָמוֹת צְנוּמָה וְשִׁדּוּפָה. דור איום ונורא! דור קב את יוצרו לאמור מה ציות? ופקדתך אין ידים לה. דור גדול! הפשי כאדנונו אדון כל היצור! דאומר הבה נתחכמה לו ננתקה את מוסרותיו ונשליכה ממנו עבותיו. דור עז כנבר! מתחכם ומתחבב! המתנכל על ד' ועל תורתו על נביאיו ועל חכמיו, לעקור אורחות עולם מוסדות דור ודור. דור אביו יקלל! דאומר לאביו הן הִסְחַלְתָּ לִי תוֹרַת שׂוֹא חֻקִּים

רוח היום פרק נ'

חוקים ומנהגים לא אחיה בהם ה"ו. דור תהפוכות!*) תלפזות ושנות עמו, המהפך תמיד בדת אל לבהור ולמאום לבור ולשנות, משנה פניה וע"ה תמונתה במנהגים זרים חדשים לבקרים, הפכם כחומר חותם ויחליפם כמו לבוש. דור! שבונך מהרסוך, מאשריך מתעך, הוויך עוכריך, החוים לך שוא ותפל וכו'. דור הנף עם קנהו! קָהַל באנוש יהל בו, למראה עין ולמשמע אוזן יכבד את מלך הכבוד ולבו רחק ממנו, ויָקַן לו בתי כנסיות, בנזיות לתלפזות, בתמונות שונות, ולבותם מאתו פונות, ויָקַן לו זמרים זרים, שריקות וכמרים, שנויים וקצורים, חדשים לבקרים. את תורת האלהים יעטה בבגדי חופש לרקמה, ובה נפשו בחלה, את ספר התורה יכבד בהדרת קודש, ואת מצוותיה ימוש, ולומדיה כמתבן ידוש. וראלהים משמים השקף על בני האדם, ורא כבוד והרה, ולב נעדר, אפריון עשו לו מופז וגזית וספון בארו, ותוכו רצוף הדודי חרש, בנאון קולם ירונו לשמו, ולכם לא נכון עמי, כל יקר ישימו בבית תפלתו, והמה לא נאבנו בבריתו, וירא ד' וינאץ מכעס בניו, ויסתר מהם פניו, ויאמר אנוסה מפני בני ישראל, טוב לי שָׁבַת על פנת גג באהבה נמצדה, מדור בהיכלי עונג עם שנאה ונאצה, כי לא לעינים יראה ד' רק ללבב.

דור נכבד! המי'ר כבוד והנצחיו אשר הנחילו מלך דכבוד, בכבוד מדומה, כסף סיוגים כחופה על חרש. המשליך משמים ארץ תפארת נשמתו, אשר חי העולמים ממעון

*) ידוע כי בעו'ה רבו היום המהרסים ביד רמה בתורה ובמצוותיה בהרריה ומנהגיה אף כי בעקרי האמונה ושרשיה, הן מפידם אשר ישיחו טיה תפל והן מפי כתבים בקונטרסים עפים גם בחבורים וביאורים להניק צעירי השנים רוש פתנים, והן במעשה אשר כמעט התורה הרצועה כאין מכלום. ואם ככה רבה להם וודב עשו לכל ואפס רוח ותרו נסכיהם, ויקימו להם מטיפי שוא הנבאים מלבם ואמונות וקבלות אבותינו ז"ל יהרסו, על כן תפוג תורה, כי ממקום שבאו הדברים שם הם שבים ללכת, והזה שומע כמשמע הנף וחלקות בלב ולב, ואיש אמונים הדובר תמים על פי דת ודין תורה"ק נדחה כמתעתע אויל איש האמת, ומשונע איש האמונה.

ומקרב עוד שמענו ותרנו בטננו, אשר בערו אשכנו בערלין בריונשווייג פֿראנקפורט א"מ ברעסלויא, קמו (בקין תרל"ל) ויקהלו על ד' ועל הכלל כולו יצאו ויאמרו ננתקה את כל מוסרות התלמוד ונשליכה ממנו עבותות השלחן ערוך, שרקו עול התורה נתקו מוסרות המצוות. וזכה ידוע (ומבואר היטב גם במאמר הזה), שהתורה שבכתב ושבעל פה, תורה אחת היא, נמסרה לנו דור אחר דור עד מרע"ה מפי הנבורה, ולכן הכופר בתורה שבע"פ הוא יוצא מקשר אמונתנו, וכמבואר בסנהדרין ר"פ הזק וברמב"ם פ"ג מה' תשובה ה"ח ופ"ג מה' ממרים ה"א, והוא בכלל הקראים דצדוקים ובייתוסים, אמנם אם ישבו מאולתם הרעה, אזי אלהינו מרחם מקבל שבים ושבו ורפא להם.

עוד החלם בזמננו רבני שנויי מנהגים בתפלות ובבתי כנסיות ובתמונת הביהכ"נ, ובייחוד בשנוי הבימה שמקומה סבואר ברמב"ם פ' י"א מה' תפלה ובמור ובשו"ע א"ח סי' ק"ג באמצע ביהכ"נ, וכן נהוג אצלנו מקדם קדמתה מזמן בית שני, וכמבואר בפירוש בסוכה נ"א ע"ב וע"ש בפ' רש"י, (וכמבואר כל זאת דומם בתשובת שאלה להגאון אב"ד מסערדאהעל נ"י נדפסה בשנת תרנ"ל), ועתה רוצים לשנות מקומה ושלא לשם שמים, ובירושלמי פ"ה דשקלים על בתי כנסיות בנזיות לתלפזות שלא לש"ש, המליצו הול עליהם המקרא ויטוש יעקב עושהו ויבין היבלות מי לא הוא בני נשא דילעון באורייתא? — ע"ש, וק"ו לזמננו, והרחבתי דבור מענינים אלו לקמן ברוח דעת פ"א ע"ש.

והנה אשר הנביא ירמיהו המיר גזו אלדים וכו' ועמי המיר כבודו וכו', אחי ורעי! הביטו נא וראו אך כל האומות מהחוקים באמונתם ומהחוקים ירו העומדים על משמרתה, ואנחנו בני אל חי נוהלי הדת הקדושה ואמונה הנאמנה מהרסים בה ומרפים ידי העומדים על משמרתה, וד' ירחם במהרה כי עת לחננה, כי בא מועד.

רוח היום פרק ג'

ממעון קדשו נפח בקרבו ויאמר לו אני בכור אתנך עליון כמלאכי מרום, ובעיניו היא נמכוה ונמס, וימכור את בכורתו בעד לחם וניזר ערשים, וברב כחו יעמול לחמוס יקר נשמתו ויתרונה מעל רוח הבהמה והעוף וכל רמש האדמה. כבודה מעליה הפשיט ויסר עטרת ראשה לתתה כאחת הנקלות.*

דור דעה! הדור הגדול הזה, דור חכם בעיניו, הנשען על ביתו לדעת יותר מכדי שטבע האנושי סובלת ולחקור במופלא ממנו, ובמקום אשר האלחים אמר לשכל האדם, „אסוף ידך“, מקום אשר האלחים אמר לנפש האדם „שובי למנוחיו וחסה בצל האמונה ולכה זה הבל תגנע כח חקירתך בו, השמר לך מעלות הר האלחים פן תגש בו“ — שם גמול יד, ידיעתו וחקירתו קרה לרוח היום הזה. דור חכם ונבון בעיניו! האומר לאביו „לא רָאִיתִי, וכל אשר אתה אומר לי מפי הקבלה ואמונת אומן אחלי אבי הטיבה נא חסוך עמי להראותם לי בעיני, כי איככה אאמין דברים לא ראיתים“. ועל אלים ומלאכי אלחים נשמות וכחות משכילות נעדרות מגופות, ידבר בגורל לבב לאמור, „הַקְרִיאִתֶם אותם לי בעיני והשגתים בחושי? מי יודע מוצאם ומובאם ומציאותם? והנה בזאת גם באמונת נצחיות הנפש יאחיוסם בספק? ומותר האדם מן הבהמה אִין חיו? — ערו ערו את כל הדת והאמונה עד היסוד בה.

דור חכם ונבון בעיניו! המכחיש מציאות כל נעלם מחושו, כי נבונות מאור, וכי כביר מצאה יד חקירתך, הגירה נא לי עצם נשמתך ורוח החיה אשר בך, הלא היא שוכבת חיקך, ורבוקה עמך תמיד בשבתך ובלכתך בשכבך ובחקיץך בכל עת ובכל רגע, הגירה נא לי מה היא? מה עצמותה? ומה תוארה? ובכה רב כחה להשכיל לחקור ולדרוש, לחבר ולהפריד לרמות ולחלק כל חלקי וכללי הבריאה, לעוף במעוף שכלה גבהי מרומות שמי מרומות ומרומי מרומות, לתת בין כוכבים ידה, לשער ולמרות מרחקם, לדעת מהלכתם ומשטרם בארץ, לרדת עמקי מצולות ים, ולמשול על כל יסודי הבריאה בתחבולותיה כַּאֲת נפשה וחפצה? ומה כחה לרמות ולצייר בקירות ראשך צורת כל חלקי העולם אשר השיגה, כלליו ופרטיו? לחשוב מחשבות עצות ותחבולות? וכנהנה כחותיה הרבות מאור, ופעולותיהן גדולות ונוראות, [וככתוב בספרי חוקרי תהליכות הנפש], הגירה נא לי כח רוח החיה המשכלת ההוא, מה הוא? כי לא בשמים הוא ולא מעבר לים, רק תמיד עמך בצאתך ובקומך, כי נבונות, הַקְרִיאִתֶם אותה בעיניך? או השַׁקְתָּ עצמותה בחושיך? הלבכבור זאת תכחיש מציאותה? ותחשוב אותך מת בחיך? —

אף גם נפש החיה הַקְרִיאִתֶה כל בשר בהמה ועוף, ופעולותיה רבות מאור, לצמוח ולגדל לעכל ולרחות להחזיק ולקיים לרמות ולצייר ולהתעורר לכעוס ולנקום לשנוא ולאהוב, וכנהנה רבי צבאיה, הגירה נא לי כח הנפש נושא הכחות החמה, מה הוא? ומה תוארו? אף גם צמחי הארץ עץ השדה וירק דשא, צומח ופורח ומזרוע זרע, הגירה נא לי רוח נושא הכחות, מה הוא? הַקְרִיאִתֶהוּ בעיניך? הידעת תוארו? ומה הוא ומה עצמותו?

אף גם בגולם כדור הארץ, כח גדול ונפלא, למלא פני כולו, צבאי המוני רכבות מינים צמחי עץ ודשא פרי וזרע, ככר נרחב, ולתית ולהוציא ולרמוש, המוני

(* ידוע הוא שאמונת נצחיות הנפש ורוחניותה וגמולה ועונשה הרוחני ועם זה אמונת מציאות נמצאים שכליים רוחניים נעדרו גופות (מלאכי השרת), הן הגה מוסדי תורתנו הקדושה בייחוד. ובלעדיהן אין תורה ואין אמונה חיו ומותר האדם מן הבהמה אִין חיו, ובכל זאת הולכות ורופפות בעוה ורבו בזמננו המהרסים ומפקקים בהם כמעט ביד רמה מפרדם ומפי כתבם. שומו שמים! אם אלו הַקְרִיאִתֶם חיו, ותורה והאמונה מה תהיה עליה? והוד יקרת האדם ומותרו מעל הבהמה וצלמו האלהי מה הוא ובכה נחשב הוא? — השובנו אבינו לתורתך וטהר לבנו לאמונתך באמת.

המוני רבבות מינים תולעה ורמש וחיתו יער. הגירה נא לי כח כרור הארץ ההוא, מה הוא? ומה תוארו? כי כביר מצאה יד חקירתך. ואף גם בשאר רנבי ארץ, מוצקים אבנים ומתכות, להם סגולות ותכונות צפונות, פראיות פעולות נפלאות, [כידוע וככתוב בספרי תולדות הטבע], הידעת כחות הפעולות האלו, מה הנה? מה תוארן? ומה עצמיותן?

גם המעט אשר חקרו והשיגו דורשי הטבע מפעולותיהן, מה מעט הוא, כערך הטפה אל הים הגדול. גם המעט ההוא, מה דלה ושרופה ופלאה הפקדתם בו ובלתי שלמה, שאל נא רופאיך וחוקרי הטבע אשר לך, הלא הם יגידו יאמרו לך. אף גם המעט ובלתי שלם אשר ידעו, הנה הוא בפעולות חלקי הטבע והיצונותיה. אכן מפנימותה ועצמיות כחותיה אשר בסוד נועם קדוש היכלה, אף שמץ דבר לא נודע בין בני בשר, עמל ריק הוא לעמוד על סורה, ולא תמצא בארץ החיים.

שא עניןך השמימה? הנמתחים כאוהל כחצי גורן עגולה, והביטה רבבות עולמות. רבבות כוכבים כדורים גדולים מזוהרים, אשר אם כפלי כפלים כימי (מתושלח*) יהיו ימי חיך לא תוכל למנות מספר פרסאות מרחקם ממך, שאל נא חכמך [חכמי התכונה] ויאמרו לך, וכל אחד מהם עולם מלא, מעדיף בגדלו רבבות פעמים מגודל כדור הארץ. והביטה רבבים ועוצם מנינם בשפירר הזה. ולמעלה משפירר הזה גבוה מעל גבוה, מקום, שם לא בא עין כל חוקר, ועין כל חוזה רבבות כלי מבטו ותחבולותיו לא השיגו, מי יודע מספר מפקד שפיררים ואוהלים כאלו? — אשר בחשוב והשער בהם תסמר הנפש וכח משערה קמה עמדה מצויר רבוי גורל הררי גודל מקום הבלתי בעל תכלית, ועוצם רבוי מנין העולמות וכולם בלכתם יסובו, ויונעו במעגל תנועות ישרות ומסורות, נודעות לר' לבדו, הלא תסמר שערת בשרך, תרעד לאחורך ותאמר מה רבו מעשך ד'! ומה אנוש? ומה ייחיו? מה חכמתו ומה תבונתו?

בן אדם תולעה! האלם דום! שים יד למו פה, בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד ד', והשתחוה ארצה בפישוט ידים ורגלים, וכוף קשי ערפך ולבבך הערל הכנע, שים כבוד לר' אלהי מרום, ותן לו תודה, כי קאזנת מהשיג אף חלק קטן מקטני חלקי אחד מרבכי רבבות המון צבאות בריותיו הגופיים ולבוא עד תכלית הבין כחותיהם הפנימיים, אף כי עולמות כהניות רוחניות מי יודע אם ספורות למו. פה סגרה הטבע דלתות החקירה וההשגה בערך. ורק כפי מסת צרכך לדעת מהם, גלה ד' לך בשרה האמונה אמונת אומן.

פרק ד.

ואתה בן אדם! מאנת שמוע קול ד' אלהים מתהלך לרוח היום ותשכח תורת אלהיך, ומשרה האמונה רחקה, ואל שרה החקירה הפקדתך יותר ויותר מהראוי

(*) ערך החשבון הזה ראיתי באחד מספרי התכונה והוא, בהניח שהאדם יכול למנות א' ב' ג' ד' וכו' עד עשרת אלפים בשעה אחת, וממילא בכל יום (כ"ד שעות) ימנה עד רביע מיליאן וממילא בכל שנה ימנה קרוב לתשעים מיליאן שזה עשירית ביליאן, (הביליאן הוא מיליאן פעמים מיליאן). והנה מצאו חכמי התכונה שקצת כוכבים עומדים (פיקשטערן) הנראים קרובים אלינו ביותר, המה רחוקים מאתנו הרבה יותר מן ביליאן פרסאות אישכונות, והנראים לנו יותר רחוקים, המה רחוקים מאתנו מאות ואלפים פעמים יותר מהם. ומי יודע עוד כמה אלפי אלפים רבבות כוכבים עומדים ומהלכים עוד נמצאים במרחק רב מאתנו שוכני ארץ, עד שחלוש כח חוש ראותנו לראות שום שמץ מהם בשום תחבולה שבעולם — ומה רב מרחקם, — ד' אלהים! אם מעשיך כן רבו, אף כי עצם גדלך ותפארתך הבב"ת! הן נאלמנו דומיה ובפיותינו אין מלה. — (ועיין עוד מזה בטוב הלבנון מפרש ספר חובות הלבבות סוף שער הבחינה, ועוד שם בטוב הלבנון בפירושו לשער הכניעה פ"ה אות מ"ב).

רוח היום פרק ד' ה'

מהראוי לך, ובהתא אביך הראשון החזקת, ומפרי עין הדעת טוב ורע אשר אמר האלהים לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, ממנו אכלת הרבה לרוב ותשבענו והקאותיו. רבש מצאת אכול לך אכול רבש הרבות לא טוב פן תשבענו והקאותיו. כי דעה חכמה לנפשך, כפי הצורך לך לנטוע בלבך יראת אלהים ואהבת העים ומוסר השכל ומנוחת נפשך ולכלכל מִתְקַדֵּךְ ומוזנות טרף ביתך, קח מצקלונה ללחם גופך ולמוזן נשמתך, אפס, בסרת העורף מזה, ובייחוד במופלא ומכוסה מבך, אל תשלח ירך. רק מעט מוזהר, השרידים אשר ד' קורא, הקדושים, כוכבי אור השתולים בכל דור מאת ההשגחה האלהית להצליח בהם בני דורם, המה לקחה אונם שמיך מִקֶּהֶם, כי סוד ד' ליראיו ואת ישרים סודו.

והיטב המשילו קרימונו זיל [פ"ב דחגיגה ארבעה נכנסו לפרסם וכו'] את החכמה האלהית, לזן נעול נעו מעגלתיו, בל יעבור בו ערל לב איש הולל נדהם שקוע בהבלי העולם ויין משתיו ותענוגיו, אבל יבוא שמה איש מִקֶּהֶר לב דש המלך אנוש כערכו מִמְקִירָיו ומיודעיו, זה השער לרי צדיקים יבואו בו.

ואם בעל נפש אתה, ומאסת בעסקים הגושים ותענוגיהם, ורק אל עסקי השכל ותענוגיו נטה לבך, הלא תורת אלהים שבכתב ושבעל פה, הנה היא לפנך, כר נרחב ארוכה מארץ מדה לענות שכלך בה, ופרצת בה ומה וקרמה צפונה ונגבה בחלק הנגלות לנו ולבנינו, והוא אילת אהבים ויעלת הן, ומצלת מן החטא והמאור שבה מחויר למושב, ומנחלת לנו כל טוב גופי ונפשי, ואף אם בספרי החכמות והמדעות חשקת למייל, ולהתהלך הליכות ארעי גם בגני מושכלותיהם, וקשפת מלילות כפי צרכך מהם, השמר מקצוץ בנטיעות משעי ד' אשר נטע בשדה האמונה אמנות אומן, כי האמונה היא הצלחתך, האמינו ותצלוחו.

פרק ה'

השב אל לבבך, כי בתוך המון צבאי עולמות [נעלם מעיני בשר המונם וערכיהם מהותם ואיכותם מעמדם ומצבם] אשר ברא אלהים לעשות, ברא גם התבל הזה, וישת בתוכו את בחור יצוריה, הוא האדם אשר יצר, ויפת באצו נשמת היום נר ד', ונתן לו השכל מטרומים, על ירו יהיה שליט בבול. ויעש לו חמש חלוני שקופים, עינים לראות אונים לשמוע חך לטעום אף להריח עורקים למשש, הן הנה חמשה השערים המובילים לו ציורי כל חלקי תבל, חמשת הסריסים המשרתים את המלך, הוא השכל, היושב על כסאו צופה ומביט דורש והוקר שופט ומְצַדֵּה שר ונגיד, וכל הישג תחת רגליו. אבל גבול שם האלהים לשכל האדם ויאכר לו, כל מקום אשר יר עבדיך, [המה חמשת חושך] שולטת להשיגם לך נתתו לדרשו ולחקרו לדעתו ולהבינו. אך המקום אשר אין ידם שולטת להשיגו, אותו* תדע כי לא לך נתתו קְבֻעָתוּ, פְּגִיר בערך ברזל ונהושת מְקַלְהוּ, ומה, ידיעתו ית"ש מהותו ותוארו ואופני השחתו וההנתו ית"ש, מהות הנפש ונצחיותה תגמולה ועונשה הרוחני, מהות השכלים הפרדים מגזות, מה למעלה ומה למטה מה לפניו ומה לאחור. כל אלו ודומיהם, אין ירך מישלת עליהם לדעתם ולחוקרם, טבלי היות לך שער וחוש להשגתם, השך וערפל סביבם, ית"ש השך.

ויעש אלהים את שני המאורות, יאירו לו את הדרך ולך בה, למען דעתו כי ד' הוא האלהים, ויכיר אלהותו ית"ש מי הוא בעל העולם, ויכיר מדת טובו ית"ש ושלמיותו הבבלי, ללכת בדרך ולידבק בו, להיזהרו כמעגלי צדק ילך כם להציל משרת נפשו וחקיו מִמְקִימִים, למען ידע את המעשה אשר יעשה אותו האדם וחיתה נפשו בגללו, חיי נצח.

את

* גם פלוסופי העמים האחרונים בייחוד הפלוסוף המפורסם קאנט מסכימים לזה, והוכיחו שאין חקירת האדם מנעת בטבע רק עד מקום שיד חמשת חושינו מעלת להשיג בשום תחבולה, ולא במקום שהוא ממעל להשגת חמשת חושינו.

את המאור הגדול, היא התורה האלהית, שם איר בוקר יורה שמש צדקה כרפא בכנפיה, לאורה יסע בטח ושאנן על ארץ, ולנוגה ברק זהרה יסע שמה ארץ החיים הנצחיים, ויחסה בכמותו להאיר באור פני המלך ד', בהיכלה נגלה כבוד ד', וביר הנביאים ידמה, כמה ראו כבודו עוונות ודורו ב"ה, ובייחוד על ידי משה נאמן ביתו יוריע דרכיו, כי עולם הסדר יבנה, אל אלוים ד' דבר ויקרא ארץ ויברא תבל ומלואה מהעדר מוחזק, למען השפיע משובו לנבראיו, כי אל רחום ד' טוב ומשיב, תמים דעים, ומקור כל השלמות עד לבלי תכלית, וצדק ומשפט מכון כסאו ותיש, לשלם לאדם אשר בירו נתן את החיים ואת המות כפי מפעלו, ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו רצוא ושוב לעשות מעשהו ב"ה לשמוע בקול דברו, ויצו לאדם את המצוה והחקים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בני עינים, חיי מדנים פה בארץ, ותת, לו שארית עולם בין מלאכיו*) אלה העומדים לפניו, ולרשע רע דראון עולם והכרת תכרת נפשו מישרשה, והוא ב"ה כרתם אב על בנים תונך גורלו ותמכהו בימין צדקה יבזשחו ויאמר לו, ובחזת בחיים, שמור מצוותי וחי, ואת המאור הקטן, הוא שכל האדם, בעיניו האלהיים והנפשיים החם, אשר בהם קצרה ירו מהשנים מעצמו, מבלתי היות לו חוש ועור לעונותו על השנתם, ועינו בהם עם התורה האלהית, כענין היות עם השמש, באשר הורה הוא גוף עכור חשוך ואפול, וכשפחה אל גברתה כי עיניה נשואות אל השמש, לשרתה ולהניע סביב מעגלה ותקופתה על קצותיה, למען תחוננה השמש בנצוצי זוהר להאיר בלילה על הארץ כפי צרכה, כן ענין שכל האדם עם התורה בעיניו האלהיים, אשר בטבע הברואה הוא נלאה מעצמו***) מהשכילם ובוו עד תכלית השנים וכמבואר, ואם תהיינה עיניו נשואות בהם אל התורה האלהית, לשרתה להניע סביבה ולשמוע בקול קבלתה וצדיק באמונתו וחי, אוי תתן עליו מאור נצוצי זוהרה ותאציל מרוחה עליו, למען ידע וישכיל שאלו האמונות מוכרחות הן אמתיות ומוטבעים, ואם רב כחו ונפשו מוכשרת לזה, תוסף עוד התכמה האלהית להביאיו חדרה אל הקורש פנימה, ויצץ ציצים ופרחים פרי תכונה, להשכיל להטיב ולדבר עליהם עינים נכבדים ונשגבים, וכאשר היה ענין רבותינו האלהיים ז"ל, שנכנסו לפרסם בשלום ויצאו בשלום, להגל התורה האלהית אשר יצקו מים על ידה, כי כור ד' לירואו.

אמנם אם תחתיה תעמוד היות, לאמור בלבכה, גם אנוכי ממאירי אור ולא נופל אנוכי מהם, ובנוכה לבה תחפך עורף אל השמש, לבלי קחת נצוצי זוהר מאתה, אוי אי לך ארץ ורריה, אך חשך יחשך בעדכם, אין מאיר ואין מאור בלילה, ככה שכל האדם הנשען על עצמו, מבלתי שמוע לקול קבלת התורה האלהית בעיניו האלהיים, הלא יתעה בתהו לא הרך, אין אור ואין מאור ואין מאור בעיניו הנשגבים החם, אכן אם שמוע תשמע בקול תורת ד' אלהיך, והאונת לאמינת קבלתה, אוי לא יבוא עוד שמשך ויחך לא יאסף, והיה ד' לך לאיר עולם ואליהך לתצארתך, שים לבך אהובי! על הדמיון הזה, בחגו ורעהו ומימצא היכר תשכיל את אשר הברנו, שהאמונה היא הצלחתך, וכמ"ש הכתוב [בריו חיים ב' כ"ו] האמינו בה' וכי האמינו בנביאיו והצליתו.

*) זכירתו לו, ויראני את יהושע כהן גדול עומד לפני מלך ד' ובוי ויעד מלאך ד' ביהושע לאמור אם בדרכיו תלך ואם את משמרתו תשמור ובן ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה.

**) ידוע לכל יודע, שבעיניו אלו קצרה יד שכל האדם מצדקם על בידורם ע"י מופת שכליו וטבעיו, וכאשר באמת השלושפים אשר לא נהו עליהם אור תורתנו הקדושה כחשו בד' או ביכלתו או בידעתו ב"ה או בהשגחתו או בנצחיות הנפש או בנמולה הנצחית אמנם השלושפים האלהיים אשר חזי תחת מנפי אשנת קבלת התורה באו אח"כ על סודם ואמתם, ויעשו בהם פואיות וישכילו בהם מושכלות נכבדות.

הקדמה לרוח דעת.

א"ה, ראיתי להעיר אודות המעט אשר עלה אתי פה בדרכי הגרות חז"ל, הנה זה בכה יחשבנו לדרך חדש או יאמר הסתר דבר, וזה בכה יאמר ידעתי זאת גם מתמול גם משלשום ומה יושיענו זה? אמנם אהובי! הוא הוא הדרך האמתי הורוהו לנו רבותינו ז"ל הקדמונים הבאתי קצת דבריהם, ואנוכי לא כליתי המלאכה והעירותי אפס קצהו, [ותה"ל עור עמי בכתובים דברים נכוחים בזה], ולא דבר ריק הוא, ומי יתן תתרחב המסלה הישרה ההיא ובה יעלו, אולי אז יכנע לבב נפתלים, ואלה מפה ואלה מפה יחד ישאבו בששון ממעיני הישועה בארות הפרום לנו חז"ל שרי התורה, ולא יחצבו להם בורות נשברים, ישוטו כולם לבקש דבר ד' וימצאו, אמן.

רוח דעת.

פרק א.

אחרי הדברים האמורים במה שקדם, הנה מקום אתנו להשקוף מעט על ענין שלפנינו. ונפשי בזכרי עלי תאבל, ורמוע תרמיע על זה עין כל שלם החפץ בשלום הכלל. הן עט אחד ושפה אחת לב אחד ונפש אחת בשורשו, ועתה חלק לבו. ועץ יהודה אחד הוא בשורשו, ועתה שלחותיו נמשו עברו, התפרדו התחלקו, עד כמעט לא יצר גזעם בם וכי זרע קודש מצדקתם. ועצת נפתלים השונאים את גבר עמיתם רחקה ממני, כי אני פי מלכו של עולם שמור לא תשנא את אחיך בלבבך ואהבת לרעך כמוך. ורק אהבת אחים ורעים היתה הנסבה אשר הניעתני לדבר אתך את הדברים האלה. ועמך הסליחה על אה כי יפסע ויפגוש לפעמים קרוב לכבודך ביותר מכרי רצונך, כי לא בודון ורוע לב ח"ו, רק למען העמידך על היושר והאמת, למען אחי ירשי אדברה נא שלום בך וכו'. ונשובה עתה לדברינו ובית ד' נלך.

ונשקפה מעט על ענין המנהגים. הנה רובי המנהגים המעשיים המה בתים להאמונות והדעות, לאצור אותן בהם, להגשימן להוציאם מן הכח אל הפועל ולחקות בהלב. ואתה ברצונך לשמור את גנזי האוצר, המה האמונות והדעות, הלא גם אל בית האוצר, הוא המנהג המעשי. מקום אשר הם נאצרים שם צריך אתה לשים עינך ולבך לכל יכרת ולבל ירדם.

הביטוה וראה עוצם כח המנהגים, עד שאפי' הלכות קבועות נידחות כמה

פעמים מפניהם, וכמ"ש חז"ל מנהג עוקר הלכה, וכתבו שאין לבטלם ולשנותם [ואפי' בנגונים הנהגים ע"י או"ח סי' תרי"ט סי"א], ובמנחות ל"ב אמרו חז"ל אם יבוא אליהו ויאמר אין הולצין במנעל אין* שומעין לו שכבר נהגו העם במנעל. ובייחוד אותם המנהגים אשר כבר נאחזו ונוסדו מאת רבותינו, ואבותינו החכמים הצדיקים והחסידים הסכימו עליהם ברוב מנין ורוב בנין, והמה מורשה לקהלת יעקב ברוב מקומות תפוצתם זה הראה מאות שנים.

אי לזאת נפלא מאוד בעיני על רבות שנוי המנהגים אשר חרשים מקרוב החלו להתנהג בבתי כנסיות ובעניני התפלות, איזה ציור יולירו ברמיון איש ההמוני? הלא יאמר, יבחרו אלדים חדשים — ואם תאמר ימים ידברו, ולפי רוב ההרגל בהם לא יהיו עוד זרים בעיני העם? הנה מעולם לא נצלת מתלונת איש ואיש באומרו מכמץ מי יצאו? איזה התורה? ואיזה הפוסקים והחכמים אשר הורו להם ככה ואשר על פיהם הם מתנהגים ככה לרוח היום הזה?

ואם שיה לך, כי לא כימים הראשונים הימים האלה, ושנויי הומנים וחליפות תהלוכות ב"א והרגליהם ונמוסיהם ופריחת המדעות וחוקי המדינה יחייבו שנוי המנהגים האלה, באשר המענה הזה הוא כפיך ורגיל על לשונך תמיד לרוח היום הזה.

אָחִיךָ אַהוּבִי אַחִי! הנה קצרה עדיין יד בינתי להבין אך אלו וכאלו יחייבו חליפות למו, ובייחוד על רוב ההקפ שעליו יצאת. וגם לו יהיה כדברך, הַמְדַבֵּר הִיָּה הַבֵּית הַזֶּה אִם אֵרִץ מֵאֶפְרַיִם, אֲשֶׁר רַק בֵּכַח זְרוּעַ יַגְבֵּר שֵׁם אִישׁ וְכֹל הַחֶפְצִין יִמְלֹא יָדוֹ לִבְחֹר וּלְשֹׁנוֹת בְּכֹל מְקוֹם וּבְכֹל זְמַן וְיִצְדָּן כִּפִּי הַעוֹלָה עַל רוּחוֹ? וְמִי בְּעַל דְּבָרִים, עַד הָאֱלֹהִים — גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּפֹרָסִים בְּתוֹרָתָם וְצִדְקָתָם וְחֻכְמָתָם — יְבֹאוּ הַדְּבָרִים וְיִקְחֵנִי לְפָנֵיהֶם, וְהַמָּה יִשְׁפּוּטוּ וַיְבַחְרוּ, אַחֵר תִּטְהַרוּ וְהִיתֶם נְקִיִּים מִי וּמִיִּשְׂרָאֵל.

ולבאר הענין הזה בכל פרטיו, ראוי להרחיב הרבור יותר, וכבר התעסקו עמו רבים חכמי לב, שתו עיונים עליו, והיה בדעתי שלא להעיר ממנו כלל, אך המשך הענינים ולפי מה שאנוכי במאמר הזה הביאני לדבר קצת ממנו. שבתני וראיתי ונתתי אל לבי, אולי בפרטיו מעמי קהלות ישראל האלו מהקריות העליונות וערי הממלכות אשר החלו כאלו, שורש דבר טוב [ואולי ע"ד בחירת הרע במיעוטו] או איזה תכלית טובה מתיחס רק אל פרטיותם שם, נמצא בס. ואשר לא טוב ימצאו חכמי ישראל ליתר קהלות ישראל, אולי טוב ימצאוהו לקהלות הפרטיים ההם, למעמים וסכות פרטיים מתיחסים רק לפרטיים מהמקומות ההם כאשר אם שם? אולי ואולי? — ואם ככה הדבר ולשם שמים, קוה לך כי לא יתרחב הבקע הקטן הזה עוד, ועד מהרה יתלכרו לאחדים, ושבו בני ישראל ובקשו את ד' אלהיהם על אופן אחד כאשר ידרשוהו בלב אחד. ולתמים דעים ית"ש נגלים תעלמות לב ועתירות הימים ולא לנו.

אמת הדבר, שגם בהרבה בתי כנסיות הראוים באמונה בכל מנהגי אבותיהם, ראוי לראשי העדה לקפוח עיניהם על איזה רוע ענינים ולחוק את ברקי בית אלהים הנמצאים שם בהרבה קהלות, והוא רבוי השיחה שם, ויהי לחם בית התפלה כבית המשחק לשבת שם ולהשתעשע בספורי השרות הקורות, או גם בדברי נרגן ומהתלות ודבת עם, ויותר מזה כי לפעמים יבקשו שם אנשי נרגן מקום לשלח מדנים ולהפריד בין אחים, ובסדר הקרואים לס"ת שבו השיגו חז"ל על דרכי שלום וכל התורה שדרכיה שלום [ע"י גטין נ"ט]. היה בכמה קהלות קטנות

(* מקור דיני המנהגים הלא המה ריש פ"ד הפסחים וטור יו"ד סי' רי"ד ואו"ח סי' תס"ה ותצ"ו ותרי"צ. ובספר פר"ח לאו"ח סי' תס"ח ותצ"ו שני קונטרסים גדולים שם נקבצו ובאו להקת נביאים הרבה פוסקים ראשונים ואחרונים בענין זה. וע"י מנחות ל"ב.

רוח דעת פרק ב'

קטנות לסלע המחלוקת. ובכמה קהלות קטנות נהיו כמה עניני ביהכ"נ חרב ביד אנשי נרגנ, קשת וחצים לירות כמו איש אל לב רעהו להונתו ולהכאיבו ולעורר ק:את איש מרעהו לקרוע סגור לבבו ולמלארו חמת תנינים, ובית התפלה אשר תעודתו הוא להכניע שם איש ודונו נאונו ועברתו ולשפוך שם כל איש קשי יום ומר נפש את שיחו לפני ד', מחולל מפשעיהם ונהפך לבית תעלולים. ועל כל אלה והרומה להו, ראוי לראשי המטות לשים עניהם, לשקול הרברים בפלם השכל להסיר הכמשולות ולתקן כראוי.

פרק ב.

גם על זאת אתפלא. על אשר בקהלות קטנות מערי הכפרים יקומו לפעמים מליצי לשון דורשים דרשות בכיהכ"נ בצחות אשכנזי זה ומצוחצה כאשר ירברו בו ביהכ"ל מלך ושרים והמליצים המפוארים בנשנכות שירותהם, ולהאנשים ההמוניים שם אשר לבם טמון מידעת הלשונות והמליצות, הרובצים כל ימי השבוע תחת משא בקשת מחתם וסבל צרות מסחרם על שכמם המיד, אין להם חלק להבין שמיץ כנהו, רק מדברים בשפת יהודית הרגיל אצלנו [והוא שפת אשכנזי בקצת שנוי המבטא], מה תהיה תועלת הררשה ההוא במקומות ההם? הלא כצדור אבן במרגמה? —

ואף גם לפני קהל מבינים צחות אשכנזי,*) לא ידעתי תועלת הררשה בלשון מליצי

*) וראיתי להעתיק פה בקצרה מ"ש אצלו במקום אחר, הנה אמרו חז"ל (הגינה י"ב) כל מה שראה יחזקאל (ס' א') ראה ישעיהו (במרכבה ס' וי"ז), רק שישעיהו נדמה כבן פלשין ויחזקאל כבן כפר, ופירש רבנו הרמב"ם ז"ל (במורה מ"ג פ"ו בפ"י הראשון שתפיש לעיקר ע"ש) כונת חז"ל שישני הסגנון חייב לשני אלו הנביאים לפי שנוי ענין וזדורות שלפניהם, יחזקאל היה לפניו דור המוניי דל ומעונה גולים ונזורים ראה את עצמו מוכרח לפרט להם יותר, וישעיהו היה לפניו דור דעה עם שקט ושלו ובפיה ההצלחה, ולא הוכרח לפרט להם כל כך ולכן בחר בקיצור ע"ש דסח"ה. והרעת נוטה שם בענין צחות הלשון ומעוף מליצתה כך היא אמרה, ושם כאלו הענינים כלכלו הנביאים את סגנוני נבואותיהם לפי ענין הדורות והזמנים שלפניהם.

ולדעתי זה הוא אחד מהטעמים על אשר קצת נבואות (בייחוד ביחזקאל) באו בקצת זרות נגד צחות הקדוק הלשון ונגד יופי המליצה ונקונו הלשון כראוי, והרי התנאי הראשון מתקנא הנבואה שמנו חז"ל (בנדרים ל"ח) להנביא הוא שלמות החכמה, וידוע שמחוק החכם השלם הוא לידע היטב צחות הלשון שהוא דובר בו למען כלכל דבריו במשפט הראוי, ובייחוד הנביא, שתעודתו רק הדיבור (ולכן נקרא נביא מלשון נב שפתים), ואיך יתכן שיחיה המום נביא שפתי ודבורו הצה והנקי אין בו ח"ו? — אמנם לדעתי היה זאת לשבת הדורות שלפניהם, יען שתכלית הנביא ועיקר תעודתו היתה להשריש יראת ד' אמונה ודעת אלהים בארץ מוסר ומדות ישרות בלב העם, לכ דבר הנביא עמט כפי אשר רגיל על לשון העם שלפניו, ככתבם וכלשונם, לפי מקומם וזמנם, מי רק בזאת יכנסו הדברים בלב שומעיהם [כ"י שורש כלבם, כאשר לא המדרש וצחות הלשון הוא העיקר רק מעשה הטוב. (וחסירות) כוח שם איזה תלונות אשר היו לאבנו נקף להחכמים בעיניהם לדבר תועה על הנביאים הקדושים ז"ל, ובייחוד באיזה מקומות ביחזקאל, אך אין מקומו פה).

וכל זה הערה גדולה לקצת מליצי דורשי זמננו המבינים בדרשותיהם טעוף מליצות נשנבות ביותר, מבלי שום עין על הלשון והמליצה הנחונה במקום ההוא ובזמן ההוא בין רוב המון השומעים. הרי ביהכ"נ הוא בית אלהים ותכלית הדרשה הוא רק לקבוע בלבבות השומעים יראת ד' אמונה ומוסר, וא"כ ראוייה להאמר בלשון ובמליצה הנחונה בין רוב המון השומעים ועל כל פנים קרוב להו. — וכ"ש וק"ו שראוי להם להיות

מליציי הנשגב ההוא, הכי היה בית הכנסת לבית לימוד המליצות והלשונות? ותכלית שומעי הדרשה ללמוד מלאכת השיר והמליצה וקדוק צחות הלשון ושמושן? הלא הבית הוא בית אלהים, וכל מורה על האמת ואינו מתעקש. ידע ויורה שתכלית הדרשה אינה רק להמשיך לבבות שומעיה ליראת ד' ומוסר השכל ולקבוע בנפשותם אמונות טהורות, דעת אלהים, דעות נכבדות ומדות ישרות ורצויות בעיני אלהים ואדם, ואם כי איפה למה לא תהיה בלשון הרגיל לכל איש ואיש בביתו ובשבתו ובקומו? ואף כן חובה על כל הורש ברבים לבחור לשון נקה למען תת לדרושו הוד והדר, אך זאת אל הדבור הנשגב המליציי ערן לא בא.

אולי בערי הממלכות קריות עליונות, אשר יושבתן מלאים חכמות ומדעות, והלשון הצה ההוא הוא לשון מדברת איש בביתו ומובן לכולם ובשפת הישן נושן ישחקו וילענו לו, שם, אולי תהיה הדרשה בצחות אשכנזי לתכלית טובה [אך לא בדבור מליציי נשגב, כי בזאת לדעתי יזיק לתכלית הדרשה, בהמשיכו השגחת השומעים מהענין הנדרש אל יופי הלשונות והמליצות, רק בצחות אשכנזי הנהוג]. להנעים דברי תורתנו ולפזות אמרי מוסר ויראת ד' למען יכנסו באזני השומעים דבאי ד' התאבים לשמוע תורה מפי מליץ דורש ירא ד'.

פרק ג'

אחרי האמור בזה מובן בנקל צורך הקבץ שלשה תנאים לשלמות הדרשה ולהשגת טוב תכליתה, האחר בלשון הדרשה, והשני במהות הדרשה בעצמה, והשלישי במהות הדרשה, והנה אל הנוגע ללשון הדרשה, כבר דברנו בפרק הקודם מה שראוי ממנו לענינו.

ואל הנוגע אל מהות הדרשה בעצמה, הוא שיהיה נושא מחוק האמונה וממשיך ליראת שמים ומוסר השכל, כי זאת היא כל מבוקשנו מאתה וזה כל פרי תכלית הדרשה. ואם חיי דברי הורש המה בעקבה לחרס יסודות האמונה ולרפות עמודי המוסר ולהתעות לב העם מירכני יראת ד', הלא דרכי הדרשה היא דרכי ק"ה וזקה רב כיאוד לא תערבנו קבת, ואי לך ארץ ששומריך וצורך באים במהתרת ורופאך מרצחים ומקום הצדק שמה הרשע. — אמנם בהיותה בנויה על יסודי דאמונה יראת ד' מוסר ומשרים, אזי הדרשה היא בחובות תתן קולה ותאמר אשרי אדם שומע לי וכו' כי מוצאי מצא חיים.

הנה ידוע שמצוות תורתנו דקדושה והזהרותיה נחלקים לשני חלקים, האחד חלק שבין אדם למקום, והשני חלק שבין אדם לחברו. וענינו הרואות שבקצת מקומות מעוררים רק על החלק האחד ומן החלק האחר מעלימים עין, ובקצת נקימות נחלפה השיטה. ובאמת שניהם גורעים חוקי חובתם חובת הקודש, כי כל אלו שני החלקים ממקור אחר קדוש ותהלכו, אל אחד אמרם וזורה את צניקם, ובתורה אחת נאמר ואהבת את ד' אלהך וגם ואהבת לרעך כמוך [ועיין של"ה שער האותיות את ב'], ובאמת שאלו ב' האהבות משולבות יחדיו [כאשר בארתי זאת במקרא אין כאן מקומן]. והחכם הדורש ירא ה' הרוצה לצאת ידי חובתו חובת הקודש להנהיג את העם בדרך השלמות האמת, צריך לערר בדרושי תוכחתו על כל אלו שני החלקים, ולהחזיק כפי יכולתו ואל ירו את בית השלמות בכל אשר ימצא שם בדק בכל אלו שני החלקים.

ובחלק

לחיות בוניך ולא מהרסוך, ולא יפרצו בחומות האמונה וקבלות חול, וכאשר פשתה המספחת בעוה"ה וד' ישוב לב כניו לחבר את אהל יעקב לחיות אחד לד' אחד ושמו אחד.

רוח דעת פרק ג'

ובחלק שבין אדם למקום שורש ועיקר גדול הוא, עסק לימוד התורה והחוקת ידי למודי תורה ותלמידים, כי אם אין תורה אין אמונה ואין דעת אלהים בארץ חיי, ולכן המחזיק בידי לומדי תורה כאלו כביכול אותו ית"ש הוא מחזיק, וכמבואר ואת הרבה לרוב במקראי קודש ובדברי חז"ל ומובן בנקל.

והנה אמרו חז"ל [פ"ד המגלה] שקדושת בית המדרש גדולה מקדושת בית הכנסת ואסמכוה אקרא אוהב ד' שערי ציון [המצויינים בהלכה] מכל משכנות יעקב, ולכן ביהמ"ד אינו רשאי לעשותו ביהכ"נ אבל ביהכ"נ מותר לעשותו ביהמ"ד משום דמעלין בקודש ולא מורדין וכן קי"ל להלכה באו"ח סי' קנ"ג, והמעם מובן בנקל לפי שבביהמ"ד מרביצים תורה ואמונה ודעת אלהים בארץ. ובזמננו החלפה השיטה, משכנות יעקב הנה בתי כנסיות בונים ברמים ותלפיות ולפעמים הרבה יותר מכדי השגת ידם, ושערי ציון הנה בתי מדרשות שוממין בעויה. וכבר היה כן לעולמים והמליצו חז"ל [בירושלמי פ"ה דשקלים] עליהם המקרא ויטוש יעקב עושהו ויבן היכלות מי לא הווי בני נשא דילעון באורייתא? ור"ל שאתן היציאות הגדולות שהוציאו בבנין בתי כנסיות לתלפיות למען הקנות להם שם וכבוד, יותר ראוי היה להוציאן בהחזקת לומדי תורה ותלמידים. [וכן פירש כונת מאמר זה המפרש בעין יעקב שם ע"ש].

ובחלק שבין אדם לחברו שורש גדול הוא הבאת שלום, ובייחוד בכמה קהלות קמנות שתושביהן רובם נבערים מחכמה ומוסר ודרך ארץ, מכסכים תמיד איש באחיו ויכררו את הימים בריב ומצה וקנאת איש נרעהו דין וקלון לא ישבתו מקרבם. עוד שורש ועיקר גדול בחלק הזה, המה, מדות היקרות של גמולות חסדים רחמים וחנונה והמלה, לחונן עניים ולתמוך נצרכים, כללו של דבר, לעזור איש את אחיו, בגופו ובכסופו ובכבודו, ובדעתו ובשכלו ובעצתו, וכ"ש וק"ו שלא להזיק בכל אלה. ומדות היקרות האלה המה עדי כתרנו אשר מעולם נעטרנו בהם והטבעו בנפשותינו כאבני נזר, וכמ"ש חז"ל [פ"ה דיבמות] ג' סימנים יש באימה זו [ישראל] רחמים ביישנים גומלי חסדים. וכפי הנראה, שבזמננו אלה החלו בני ישראל לנצל מעליהם את עדי כתייהם והולכים כמו אחרונית, ושכח יעקב הנות בקצת מקומות חיו. והסבות לזה הם, התמעטות יראת שמים והתרבות הצרכים הבלתי הכרחיים ואם שנית, ד' הטוב יכפר בעדי. ונשובה לדברינו.

ד"ש נא מעל ספרי הנביאים הקרושים וראו, אשר בדברי תוכחתיהם יחדיו התאחדו אלו שני החלקים, ורובו תוכחתיהם היו, לחוק האמונה ויפ"ץ דעת אלהים בארץ, וגם על אשר בין איש ובין אחיו ובין גרו.

ומה נאוו דברי חז"ל במאמריהם, בסוף מכות אמרו תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסניי בא חבקוק והעמיר על [מוסדה] אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה, ובפ"ב דשבת אמר הילל להאי גיורא שיסוד התורה ורגלה הוא ואהבת לרעהו כמורך [מה דסני לך להכרך לא תעביר]. והאירו המפרשים ז"ל עינינו שאין במאמרים אלו סתירה או מחלוקת, רק פה דברו על היסוד של חלק חובות שבין אדם נגד דברו של אלו ית"ש וחיוו האמונה בד' ובתורתו, ושם דברו על יסוד של חלק חובות שבין אדם לרעהו. ואהבת ד' ואהבת ה'עים שני אבני נזר המתנוססות בחדרי נפשו, הן הנה שרשי התורה ומוסדות כלל השלמות האמתי אשר ד' אלהינו דורש כאתננו.

עוד יתד שכל כבוד בית השלמות תלוי עליו, הוא הלב כי הלב הוא מקור ומבוע כל מדות האדם, נמיותו והרגשותיו, ומשם תוצאות כל תנועותיו ופעולותיו, ולכן עיקר גדול הוא טיהור הלב, לצרף כבוד סניו, ולהטות כל נמיותו אל המוסר וההשכל

וההשכל, ליראת הש"י אהבתו ויראתו ב"ה, ובטוח בו והכנע מפניו ב"ה. ופרוש כמותרי התענוגים והעדונים, ואהבת רעים, ועשות צדק ומשירים. והרחק המדות הפחותות המזיקות, כמו גסות הרוח, קנאה, שמה לאיר חברו, תאוה חמדה וכעס, חנופה שקרים לשון הרע וליצנות, כילות וצרות עין, ורומיהן אבות נזיקי השלמות. ורבנו הקדוש חבר על חלק המדות מסכת מיוחדת מסכת אבות, היא בית נכאת כל המדות הישרות. וכבר האריך בזה רבנו החסיד בעל חובות הלבבות ז"ל בהקדמת ספרו הנחמד, והוכיח במישור שמהורר הלב ותיקון המדות הוא עמוד השלמות, והוכיח שם חכמי דורו למה הם מתרשלים מהעיר אוון על השרשים הגדולים ההם.

והנה למישה רבנו ע"ה נאמר [פ' יתרו] והודעת להם את הדרך ילכו בה, ודרשו חז"ל [פ"ב רב"ב] זה בית חייהם, ופירש רש"י שם אומונת המפרנסו, ובבב"ק ד' ק' פירשו רש"י ז"ל על עסק התורה שילמד את בנו תורה. ובאמת שניהם צדקו יחדיו, הם חיי האדם ומונו, התורה היא מוון הנשמה, והאומונת היא מוון הגוף, ושניהם הם צרי ותעלה נגד הַבְּשָׁלָה שהיא ראשית כל עון וחטאת כידוע, וכמ"ש חז"ל [אבות פ"ב] יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון. עכ"פ ענינו הראות בזה, שבאה ההזרה לכרע"ה שיעורר לב העם על עסק התורה ועל לימוד האומנות. והחכם הרורש ירא ד' יצא ידי שניהם ויעורר את העם על שניהם יחד. עסק התורה ידוע רוב חביבותה לפניו ב"ה ושורש שלמות האדם להציל משחת נפשו ולהביאו לשלמות האמת, והאומונת גם הוא ידוע כמה היא חביבה בתו"ק שבכתב ושבע"פ ומוהרים אנו עליה בתו"ק שבכתב ושבע"פ במקומות רבות מאוד נלאיתי לפרטם פה. והנה לפי מעמדנו כעת, המסחר והמישא ומתן הוא לנו תמור האומנות, אך ע"פ הרוב הַאָוֶן והרמיה כרוכים בחיק המסחר, גם דרכי המסחר נעים ונדים תמיד, והאומונת לעולם עומדת לפרנס בעליה עכ"פ בצמצום וכמ"ש חז"ל אין עניות ולא עשירות מן האומנות. הן אמת שלידיא ד' צור ככשול הלימוד האומנות עם בניהם, והוא שעל ידה ימצאו הנערים מקומות לסור מדרכי יראת ד' ולפרוק מעליהם עול מצוות וללכת בשררות לבם [אשר בימי כרע"ה לא היה כל כך מקום לחוש לזה, כי אז היו ישראל עם לבדד ישכון וכמובן בנקל] — אך כאת יראי ד' וחושבי שמו לא נבחר לתקן תקנות והשגחות לזה, וכאשר כן שמענו מימי קדם בכמה קהלות קדושות במדינת פולין, וכאשר גם רבנו רש"י ז"ל הצמיד עסק התורה והאומונת יחד במאמרו הנ"ל, וקל לחבין.

ועל דבר סידור בתי הספר לחילדים, וסדר למודם, והינוכם בלימוד תורת ד' ויראת ד' ומוסר ודרך ארץ ובמעט רבשר ידיעות והַשְׁבָּל לפי צורך הזמן, [וביחוד לאותן הילדים שלפי מעמדם והכנותיהם הטבעיות אין תעודתם לעשות חיל כש"ס ופוסקים], ראוי לדבר הרבה, ואין כאן מקומו. ועל כל פנים ענין הזה הוא אבן פנה ומספדה גדולה — כי האדם צ"ר פרא יָלֵד, ואם יונח ויוגדל כן על טבעו בלי חינוך ולימוד, לא יגיע בזה אל תפארתו האנושית ולא אל תעורתו הישראלית, רק צריך לצייר דעתו ושכלו ביראת ד' הטהורה ובתורתו התמימה ובקיום המצוות במדות ישרות ודעות נכבדות והכשר חכמה ורעה, ולבעבור זאת יִקְרָא אדם בעל צלם אלהים באבת זרע ישורון ביחוד. ולכל זאת הוכשרו רק ימי הילדות, עת אשר כלי הושי של הנער לבו ומוחו כחות גופו וכחות נפשו עומדים רכים ומעודנים טהורים ונאמנים מוכנים היטב לקבל ציור ולימוד ומוכשרים להִשָּׁב אֶפְי הַרְגְּשֹׁתָיו אל מול דרך השלמות והטוב והמועיל, ולא כן הוא בבואו בימים, עת כי יִקְוֶן ויִתְקַשֶּׁה גִּיעוֹ

רוח דעת פרק ד' ה'

גזעו. — ולכן חינוך הבנים כראוי דבר גדול היא, וכן סדר למורס וסידור בתי הספר, לפי עין הילדים ומחלקותיהם, לפי שנוי הכנותיהם בטבע ולפי שנוי תעודתם. ותנאי גדול, שיהיו המורים יראי ד' אנשי אמנה ומוסר, בקיאים היטב בטיב המלאכה ההיא וראויים אליה. ועל כל אלה ראוי למנהלי העם לשית עיני השגחתם. לסדר על צד היותר טוב האפשרי להם, ובכל מקום לפי מה שהוא.

פרק ד.

ונשובה אחר לרמשך דברינו בראש פרק הקודם. אל הנוגע למהות הדרוש מוכן מעצמו שצריך להיות ירא ד' ואיש מוסר. כי בהפקד זאת מאת המליץ הדרוש, הלא תהיה תכלית טובה של הדרשה נכזבת משני צדדים, מצד הדרוש, ומצד השומעים. מצד הדרוש, באשר נודע שדבור דאדם הוא הוצאת מחשבתו מן הכח אל הפועל, ואם תהיה מחשבת הדרוש באמונה על הענין, שהוא אשר הוא דורש ולבו ואמונתו דבוקה באמת ובתמים אל הענין ההוא, אזי יהיה גם דבורו על הענין ההוא כמעין המתגבר וכפטיש יפוצץ סלע קושי לב השומעים, וכאשר אמרו חז"ל על זה דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב — אמנם אם המליץ בעצמו אין לבו ואמונתו דבוקה באמת ובתמים אל הענין אשר הוא דורש, אזי גם דבריו ישאוי תיו הכוב והסתירה על מצחם, ובהיות המקור מקור אכזב לא אמון בו, גם המעין היוצא מכנו בעצלתים יתהלך ויתנהג בכבודות. ומצד השומעים, כי יאמרו אתם חכמים הורשים הוחרו בדברכם שאתם דורשים, והלא אין ענינכם רק על בצעכם לשרף ביתכם ולאסוף הון או לאהבת דכבוד או להראות חכמתכם או שאיזי פניות מדומות. ונמצא תכלית טובה של הדרשה, שהיא הכנסת יראת ד' ומוסר בלב השומעים, נעדרת משני צדדים. לכן צריך שיהיה המליץ הדרוש בעל יראת ד' ואיש מוסר וכמ"ש חז"ל [ברכות] כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו משמעים. אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו ויקשב ד' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ד' ולהושבי שמו.

צאי לך בעקבי חז"ל ורעי את גדיוותך על משכנות הרועים ההם! והביטה נועם מתק דבריהם ואנת מפעלותיהם לשם שמים ולמען האמה, וראה מעשה רב מובא בתלמוד [סוף פ"ג דבי"ב], וזה לשונם שם, "רבי ינאי הוי ליה אילן הנוטה לרשות הרבים [וזה אסור מפני שמזיק לבני רח"ר], הוי האי גברא דהוי ליה נמי אילן הנוטה לרשות הרבים. אתו בני רה"ר הוי מעבדי עלויה אתא לקמיה דרבי ינאי, אמר ליה ויל האיירנא ותא למחר, בליליא שרר קציא להאי דיריה, למחר אתא לקביה, אמר ליה ויל קוץ, אמר ליה והא כר נמי אית ליה, א"ל ויל חוי אי קוץ דידי קוץ דידך אי לא קוץ דידי דידך נמי לא תיקוץ, [ומקשה התלמוד] מעיקרא פה סבר ולבסוף מיה סבר? [ומתריץ] מעיקרא הוי סבר נחא לחו לבני רה"ר דותבני בשוליה כיון דהוא דקא מעבדי שרר קציה, [ומקשה התלמוד] וליבא ליה ויל קוץ דידך? [ומתריץ] כישום רריש לקיש דאכר התקוששו וקשו קשוט עצבך ואח"כ קשוט אחרים", עכ"ל המאמר.

מה נעים המעשה הזה, ומה רב מוסר השכל אשר נוכל ללמוד ממנו. וכן מכל מעשיותיהם והאגדות הנמצאים בתלמוד ובמדרשים, המה אוצר כל כלי המדה, פנות יקרות מותרות לרבמה ומוסר ויראת ד'.

פרק ה.

ורע עלי המעשה אשר מקרוב החלי קצת מליצי דורשי זמננו בלבי העלה על דל שפתותיהם אנה כהתלמוד ומהמדרשים, רק עם פסוקי תנ"ך ואכרי מוסר אשר יוצאו מלכם יתעסקו בכל הדרוש שלהם. הני היה דבר ד' ודברי התנאים וראב"א

הדאמוראום הקרושים החכמים דאלהיים המלאים דעת וכפיקום יראת ה' ומוסר להם להרפה? אבני קודש כמה עניני מוסר ויראת ה' וראכונה המוצקים לעולם באמתתם ומוצקים כראי מוצק עד נצה, התחשבה דמה כצורת התיבות המלבושים אשר הליפות לתוארם לפי חליפות נימוס ב"א והומן, לזכר גם עליהם כי יתחלפו בחלוף נימוס הזכונים? הלא דברי אמת וחכמה יראת ה' ומוסר חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים בעצמותם, ואם בתכונות הצונית הדבור והמליצות ויופי הלשון יתכן לתת להם קצת שנוי תואר, ל"פוחם ולהנעימם לפני שומעיהם לפי המקום והזמן, אכן הלא בפנימיותם ועצמיותם ובקורם אין חליפות למו, וכל יודע ומבין יבין את זאת בנקל.

אמת הרבה, שגם לעומתם, דמה קצת הדרשנים הדרושים על דרך הישן*) נושן, הלוקחים מאוצר האגדות והכדרשים מן רבא בידם ודורשים אותם ברבים על פשטיותם או בבאורים ודרושים העולים בכצורת שכלם מבלי שום עינם על המקומות והזמנים, הלא כומי וכרכורי הדרשות הדם רבו מאד, וגורמים לדשניא לתעב ולרבוזת פניני מאכרי חז"ל בעיני שומעיהם ובעיני דחכמים בעיניהם לומר שלחן ה' מנואל הוא ורכנת כה להם ח"ו, ולחשוב על האלהיים בעלי האגדות והכדרשים שלא באו בסוד החכמות האמתיות ח"ו.

וראתי להעתיק פה דברי רבנו הגדול הרמב"ם ז"ל [בפירושו המשנה ר"פ חלקן], השייכים הנה לענין שאנחנו פה, וזה לשונו הוזהב, וכמה שאתה צריך לדעת כי דברי רמב"ם ז"ל נחלקו בו בני אדם לשלשה כתות,

הראשונה, ודוא רוב מה שראיתי ומה שראיתי חבריו ומה ששכעתי עליו, הם כאמינים אותם על פשטם ואין סובלים בדם פירוש נסתר בשום פנים, והנמנעות מלס דם אצלם כהוייבי דכציאות, ואמנם עושים בן לפי שלא הבינו*) רחבמה ודם רהוקים מן התבונות ואין בהם מן דעלמות כדי שיתעוררו מעליהם ולא מצאו מעורר שיעורר אותם, כוברים שלא כווננו דחכמים ז"ל בכל דגירם המתוקנים והישרים אלא מה עהכוננו לפי דעתם בדם, ושדם על פשוטם, ואע"פ שהנראה מקצת דגירם יש בדם מן דרבה ודריחק מן דעכל, עד שאלו סיפר על פשוטו לעמי דאין מיש לדכמים היו תמוזם בדתבונותם בדם, והיו אופרים האך יתכן שיהיה בעולם אדם שירשוב בזה או שיאמין שדיא אמינה נכונה ק"ו שייטב בעיניו, וזו דכת עניית הדעת, יש לדצמער עליהם לככלותם, לפי שדם נכבדים ומנשאים דחכמים כפי דעתם, ודם משפילים אותם בתכלית השפלות, ודם אינם מבינים זה, והי דשם יתברך כי הכת הזאת כאבדים הדרת התורה ומאפילים ודרה ומשימים

תורת

*) בדרות הראשונים יותר היו יראים את ה', וכל דרוש אשר שם תורת האלדים נקרא עליו, הטו לו און שומעת ושתו בצמא את דבריו מכלי הבט אל מראהו ויופי מאמיותו ולא בן הימים האלו.

**) הגה כתב הרמב"ם על הכת הזאת שהם הרוב, וכן היה מצב הדור בימיו ז"ל, באשר או עדין היתה נתפשטה מאד מחשבת ההשגחה בעינים האלהיים כנודע, לכן היו רוב האנשים מרבת הזאת ולא סבלו פירוש נסתר באגדות חז"ל וחדותם ורק השבוס על פשטיותם וגשמיותם. אמנם בדורנו זה נודככו יותר הרעיונות ונלטשו הלבבות ודמושוים האלהיים הנשגבים האלה מצטיירים בלבות המאמינים כטוהר יותר ורוב זוהר, ונתמעטו אנשי הכת הזאת, ותה"ל רובם יודעים שחז"ל כתבו אנדותיהם ע"ד משל ומליצה וחדות וכפי הצורך אשר היה להם לפי ענין הדרות אשר היה לפניהם, פנימיותם הם ענינים אמתיים נשויים עומדים ברומו של עולם.

רוח דעת פרק ה'

תורת ד' בהפך המכוון בה, לפי שהשם יתברך אמר בתורה התמימה, אשר ישמעון את כל החוקים האלו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, והכת הזאת מספרים משפטי דברי החכמים ז"ל שבשימעים אותו שאר האומות אומרים רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה. ורוב מה שעושים זה, הררשנים, שהם מפרשים ומוריעים להמון העם מה שאינם יודעים, ומי יתן אחר שלא ידעו ולא הבינו שיהיו שותקים, וכמו שאמר מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה, או שיהיו אומרים אין אנו מבינים כוונת החכמים בזה המאמר ולא הואך יתפרש, אבל הם חושבים שהם מבינים אותו ומשתדלים לפרש ולהודיע לעם מה שהבינו הם עצמם כפי דעתם החלושה לא מה שאמרו החכמים, ודורשים בראשי העם דרשות ממסכת ברכות ופרק חלק וזולתם על פשטם מלה במלה.

והכת השניה הם רבים ג"כ, והם אותם שראו דברי החכמים או שמעו מהם הבינו אותם כפי פשוטו, וחשבו שלא כוונו החכמים בו זולתי מה שמורה עליו פשט הדבר, והם באים לסכל אותם ולגנותם ויוציאו דבה על מה שאין דבה וילעגו על דברי החכמים ושכלם יותר וך מהם ושהם עליהם השלום ופְתִים גרועי השכל סכלים בכלל המציאות עד שלא היו משיגים דבר חכמה בשום פנים, ורוב הנכשלים בזה השבוש, הם הכתיחסים להכמת הרפואות והמהבילים בגזרת הכוכבים, לפי שהם בכחשבתם נבונים וחכמים בעיניהם ומיוחדים ופלוסופים, וכמה הם רחוקים מן האנושית אצל אותם שהם חכמים ופלוסופים על דאכתי, אבל הם סכלים יותר מן הכת הראשונה והרבה מהם פתיות והיא כת ארורה, לפי שהם משיבים על אנשים גדולים ונשיאים אשר נתבררה חכמתם לחכמים, ואלו הפתאים אלו היה עמלם בחכמות עד שיהיו יודעים איך ראוי לפרד ולכתוב הרברים בחכמת האלהות והדומה להם מן הדברים אצל החכמן ואצל החכמים ויבינו החלקים* המעשי מן הפלוסופיא, אז היו מבינים אם החכמים ז"ל היו חכמים או לא והיה מתפאר להם ענין דבריהם. והכת השלישי והם חי השם יתברך, מעט מאוד עד שאין ראוי לקרותם כת אלא כמו שיאמר לשמש מין והיא רק יחידה, והם אותם בני אדם שנתבררה אצלם גדולת החכמים ז"ל וטוב שכלם, וכמה שנמצא בכלל דבריהם מורים על ענינים אמתיים למאור ואע"פ שהם מעטים ומפוזרים במקומות מרחוקים, הם מורים על שלמותם וכי הם השיגו האמת ושתברר אצלם ג"כ מניעת הנמנע ומציאות המחוייב להמצא, ויודעים כי הם ע"ה אינם מרברים התולים, ונתאמת להם שדבריהם יש לו נגלה

(* נ"ל כוונת רבנו ז"ל ביתר באור. הגה ידוע לכל יודעי, שהלימוד בכל חכמה וידיעה נחלק לשני חלקים. האחד, הוא על עצמית החכמה והידיעה ההיא להשיג מאמתתה כל מה שבכח השיג להשיג ממנה, מבלי שום עין על אופני השמוש בה להשיג תועלת ומבוקש רק השגת החכמה בעצמה, [ובל"א שהעארעטישער טהייל]. והשני, הוא חלק המעשי [בל"א פראקטישער טהייל] המודיענו דרכי השמוש בחכמה ההיא כדי להשיג ע"י זה תכלית ומבוקש מה. וכל אחד מאלו שני החלקים יש דרכים וסדרים מיוחדים כידוע ליודעים. וכן בפלוסופיא האלודית יש אלו שני החלקים, האחד החלק העיוני והוא בקשת השגת הענינים הנשגבים ההם בעצמותם להחכמים האלהיים כפי מה שבכח שכל האדם להשיג מהם, והחלק השני הוא חלק המעשי, ר"ל אופני דרכי השימוש בענינים האלהיים ההם ללמדם להמון ולדרוש לפניהם מהם כפי מה שצריך להם לתקוע אמונה ומוסר בלבם. והנה הלימוד בענינים ההם להמון צריך להיות בבניה והשכל ובשום עין על מהות הנצבים לפניו ועל המקום והזמן, ובמשלים מליצות וחדות מילים טפה ומכסים טפחיים, מטעמים אשר באר רבנו ז"ל במרחב בהקדמתו לפרוש המשנה אעתיק קצת לשונו לפנינו א"ה, [ועי' מזה בדברינו סוף פ"ה מרוח יראת השם ע"ש היטב], והיו כוונת רבנו ז"ל פה, כי החכם היודע דרכי חלק המעשי מהפלוסופיא האלודית, ר"ל אופני השימוש בה בלמד ממנה להמון מה שצריך להם מזה, או הוא ידע ויבין טעמי רבותינו למה דברו בהם במשלים וחדות, וידע מזה חכמתם ז"ל באמת.

רוח דעת פרק ה'

יז

נגלה ונסתר, וכי הם בכל מה שאמרו מן הרברים הנמנעים, דברו בדרך חדה ומשל, ולפיכך פתח ספרו נדל החכמים ואמר להבין משל ומליצה דברי חכמים וחרותם, וידוע הוא אצל בעלי הלשון כי חדה הוא שהמכוון בו בנסתר לא בנגלה ממנו, כמו שאמר אחרת נא לכם חדה וגו', לפי שדברי החכמים בענינים העליונים שהם התכלית אמנם הם חדה ומשל, והאיך נאשימם על שמחברים התכמה בדרך משל ומרמזים אותם בדברים הפחותים, ואנו רואים החכם מכל האדם עשה זה ברוח הקודש, ר"ל שלמה במשלי ושירים ובמקצת קהלה, ואיך* יקשה עלינו לסבור פירוש על דבריהם להוציאם מפשטם כדי שיאות אל השכל ויסקים עם האמת ועם היותם כתבי קודש, והם בעצמם סוברים בפסוקי המקרא ומוציאים אותם מפשוטם ומשימים אותם משל והוא האמת, כמו שאנו מוצאים שהם אומרים בפירוש פסוק הוא הכה את שני אריאל מואב שהוא כולו משל, וכן מה שנאמר והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור משל, וכן מה שנאמר מי ישקני מים מבור בית לחם ושאר כל הסיפור כולו משל, וכן ספר איוב בכללו אמרו קצתם משל היה ולא פירש לאיזה דבר הושם זה המשל, וכן מתי יחזקאל אמרו קצתם משל היה, ורבים כאלה. ואם אתה המעיין מן השני כתות הראשונות, ולא תשגיח בדבריי ולא בשום דבר מזה הענין, לפי שלא יהיה נאות לך שום דבר ממנו, אבל ויזקך ותשנאהו, והאיך יאותו המאכלים הקלים המעטים בכמותם הישרים באיכותם לאדם שהרגילו במאכלים הרעים, אבל באמת הם מוזיקים לו והוא שונא אותם, הלא ידעת מה אמרו האנשים שהיו רגילים לאכול השומים והבצלים והדגים ונפשנו קצה וגו': — ואם אתה מן הכת השלישית, כשתראה דבר מדבריהם שהדעת מרחיק אותך, תעמוד והתבונן בו ודע שהוא חדה ומשל, ותשכב עשוק הלב וטרוד הרעיון בחבורו ובסברתו ותחשוב למצוא כוונת השכל ואמנת היושר, כמו שנאמר למצוא דברי חפץ וכתב יושר דברי אמת, ואז תסתכל בספרי זה ויועיל לך בעזרי, עכ"ל רבנו בפירוש המשנה שם.

וכעין זה כתב עוד רבנו גם במורה מ"ג פ' מ"ג. וזה לשונו. ונחלקו בני ארם בדרשות [ר"ל בדרשות והגדות חז"ל] לשני חלקים, החלק האחד ידמה שהם אמרום על צד ביאור ענין הפסוק ההוא, והחלק השני הוא מכזה אותם ויחשבום לשחוק, אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הפסוק, והחלק הראשון נלחם ונתגבר לאמת דרשות לפי מחשבתו ולשמרם ויחשוב שהם ענין הפסוק ושמשפט הדרשות כמשפט הדין המקובלים, ולא***) הבינה אחת משתי הכתות שהם על צד מליצת השיר אשר לא יסופק ענינם אצל כל בעל שכל, והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא והיו עושים אותה כולם כמו שיעשו המשווררים מזמרי השיר. אמרו רז"ל

תנא

*) כונת דבריו ז"ל כך היא, כי בהשקפה ראשונה יטעון הטוען ויאמר איך נוציא דברי חז"ל מפשטיותם כדי שיאותו להשכל ויסקימו עם האמת, והלא דברי חז"ל התנאים והאמוראים בש"ס ומדרשים המה כתבי קודש, ואיך נוציא כתבי קודש מפשטיותם לומר שהם אמורים על צד המשל והמליצה? — לזאת אמר רבנו ז"ל שזהו טענת שקר, שהרי פסוקי תנ"ך בודאי הם כתבי קודש, ובכל זאת עינינו הרואות שחז"ל בעצמם התנאים והאמוראים מוציאים הרבה מהם מפשטיותם ואומרים שהם משלים ומליצות, והביא רבנו לזה דוגמות. ואני מוסיף עוד לדבריו, שהרי אפ"ל בעקרי האמנות נוהג דבר זה לרוב בהתנ"ך, והוא בכל לשונות הדגשמה ומשיני הגוף הנמצאים מיוחסים לו ב"ה, כענין ויאמר ד' וירד ד' עיני ד' ודומיהם לרוב, הרי כולם הם רק על צד המשל כדי לסבר את האוזן ודברה תורה כלשון ב"א, וכאשר פירשו לנו חז"ל וכאשר רבנו ז"ל ביאר כל זאת במרחב בחלק הראשון מספרו המורה אשר כולו נועד לזה.

**) ועיין עוד מזה בדברי רבנו ז"ל בהקדמתו לספרו המורה, וכתב שם שהחל לחבר חבור לפרש בו כל הגדות חז"ל הנראות זרות ושנמנע אח"כ מזה מפני הטעם אשר ביאר שם, וע"ש דפח"ח.

רוח דעת פרק הי

תנא בר קפרא ויתד תהיה לך על אוניך אל תקרא אוניך אלא אוניך מלמד שאם ישמע אדם דבר מגונה יתן אצבעו בתוך אונו, ואני תמיה אם זה התנא אצל זה הסכלים כן יחשוב בפירושו זה הפסוק שזאת היא כוונת זאת המצוה ושחיתד הוא האצבע ואוניך הם האונים, ואני חושב שאחד מי ששכלו שלם יחשוב זאת, אבל היא מליצת שיר נאה מאוד, הזהיר בה על מדה טובה, והוא כי כמו שאסור לומר דבר מגונה כן אסור לשומעו, וסמך זה לפסוק על צד מליצת השיר. וכן כל מה שיאמר בדרשות אל תקרי כך אלא כך, זה ענינו. וכבר יצאתי מן הכוונה, אלא שהוא תועלת יצטרך אליה כל בעל שכל מאנשי התורה הרבנים, עכ"ל במורה שם. הן הנה פנינות אמרי רבנו הרמב"ם ז"ל במורה ובפירושו המשניות, העתקתים הנה ככתבם וכלשונם עבור לקח טוב ותועלת רב היוצא מהם לענין שלפנינו.

ובבאורי להגדות ריש פ"ק דברכות בארתי שהגדות חז"ל אמורים על דרכים מדרכים שונים, ושחז"ל ג"כ בדרכי הנביאים הלכו לדבר בדרכי משלים ומליצות בתמונות שונות. והרבה פעמים דארכו ופרטו חז"ל כשלי הנביאים ז"ל והשלימות, בהרבותם עליהם עוד ציורים פרטיים המתיחסים למליצת הנביא שבמקרא, ושדרך זה נוהג ומצוי הרבה מאוד בהגדות חז"ל, והעתקתי שם על זה דברי הגאונים רב האי ורבנו נסים [הובאו בעין יעקב בפ' ה' הרווא בהגדה דוועות וגוהא]. וקצת הגדות לפי מה שהיה להם ז"ל קבלה דור דור. וקצתם אמרו ז"ל מצד חכמתם הנשגבה לפרש המקראות או לבאר ענינים שונים או לתת לקח טוב מוסר והשכל, וקצתם למדו מן המקראות, וקצתם אטמכניהו אקראי בדרך אסמכתא, וקצתם בלא מקרא כלל, ובקצת מקומות פירשו כוונתם בבאור. ובקצת מקומות באו במעטה משלים ומליצות ודרכי צחות וחידוד, [ומעין זה גם מה שרגיל להמצא בדבריהם ז"ל אל תקרי כך אלא כך והוא כמליצת הנביא משפט ומשפח צדקה וצעקה דישעיהו סי' ה']. גם בדרכי גזומות והפלגות, או בלבוש הויכוח וההתווכחות, נתנו חז"ל דבור כבוונם בפיות נושאים שונים מהתנ"ך, והוא תועלת גדולה לנפית הדברים ולהגשימם ולהכניס יותר בלבבות שומעיהם על הדרך הזה, ומצוי דרך זה גם במקרא ובייחוד בספר משלי ניתנו בפי החכמה כאמרים רבים להתייבך בהם עם בני האדם, [ולדעת קצתם גם ספר איוב ופתי יחזקאל אמורים על הדרך הזה כמ"ש חז"ל פ"ק ד"ב ופרק חלק]. ובמעט אנדרות לתנאים הראשונים, עד תנ"י החזיון וסגנוני הנבואה מתנוססים בהם, כענין גלוי אליהו בהגדות חז"ל ואגדה דר"י בן אלישע כהן גדול פ"ק הברכות ורומיהם, והם נאמרו על צד רוח ממרום ועוד עליהם קרוב למדרגת רוח הקודש, [כי רוח"ק האמתי נסתלק מישראל אחרי מות חגי זכריה ומלאכי כמ"ש חז"ל בסוטה מ"ח ע"ב], אך ההגדות ממין זה הם מעט במציאות.

וכל הגדות חז"ל באו בתמונות ומדרגות שונות, כפי הצורך הנראה להם ז"ל לפי הענינים מצד עצמם, ולפי ענין בעלי הכאמרים ולפי ענין הדורות והומנים שלפניהם, באשר גם סגנוני נבואות הנביאים ז"ל הנה לפי ערך מדרגת הנביא ולפי ערך בית קבול הדור והומן שלפניהם, וכמ"ש חז"ל [חיגה י"ב] כל מה שראה יחזקאל [במרכבה] ראה ישעיהו אלא שזה נרמז כהן כפר וזה כהן פלשין, ופי' הרמב"ם [במורה מ"ג פ"י] ששנוי סגנונים ה"ב להם לפי שנוי מדרגת שלמות אלו שנוי הנביאים מצד עצמם ולפי שנוי הדורות והומנים שלפניהם ע"ש, וגם חז"ל בדרכי הנביאים הלכו וכמ"ש חז"ל [ב"ב י"ב] מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שניטלה נבואה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה. ושם בבאורי להגדות פ"ק הברכות בארתי כל זה באריכות בדברים נכוחים, ופה רק בקצרה. ועיין מ"ש לקמן ברוח יראת השם פ"ה מן ד"ה וראיתי להעתיק וכו' עד סוף הפרק ההוא דברי הן ושכל טוב בעוה"י, השייכים לדברינו אלה פה ולא רציתי לכפול הדברים. ק"ס משם לכאן, ועתה שוב נשוב לדברינו וכוונתנו למה שאנחנו בו.

פרק ו.

כבית נכאת הרפואה, מקום אוצר המונים מינים מרקחות וסמים צמחים ובשמים מכל אבקת רוכל, שונות בתכונותיהם ופעולותיהם ובהתנגדות טבעיהם, והאומן הרופא החכם בהביאו אותו ההכרח לקחת משם לכל מחלה וקָאב לרפואה, לא יצבור מהם חמרים מפי העולה על רוח מושכלו הראשון, כי בזאת הכאב עוד יִאָגֵשׁ ויוכל להגיעו עד שערי מָוֶת, אבל ישכיל בדעתו בשובה ונחת ויקח משם מעט מעט ויכניס וימזגם ויתקנם לפי צורך הענין והזמן ולפי טבע האדם וטבע המדינה והאקלים אשר לפניו, ככה ועל האופן הזה יהיה אוצר האגרות שבתלמוד לפני האמן הדרוש, ורעת לנבון נקל.

והנה ידוע ומובן לכל איש. כי בהתעסקנו עם החולה בעניני רפואתו צריכים אנו להמציא כל מיני המצאות ותחבולות להניע לבבו שיאכל וישתה סמי ומימי הרפואה ויעשה כל פעולות הרפואות ממשיות והקוות והקאות ומרחצאות והדומה לאלו, כרי שיושג תכלית הנרצה לנו, הוא שוב בריאות גופו לאיתנה, אם בעל שכל הוא, יבוא עליו בדברי שכל להניעו לעניני הרפואה, ואם סכל או רך בשנים הוא, יסובבנהו בדברי חלקות ורצוי ופתויים על עניני הרפואה, ואם מרים הכה סמי הרפואה ימתקם בדבש ומתיקה, ככה צריך להמציא כל מיני תחבולות להשגת תכלית הנרצה.

ככה ועל אופנים האלו התנהגו חכמינו ז"ל עמנו בהתעסקם עמנו להמשיך לבבנו ליראת ד' ומוסר השכל בהגדותיהם ז"ל, באשר מצד טבע האדם כל דרכי איש ישר בעיניו, ואף הפחות שבבני אדם אומר בלבו וך לקחי ומפעלי טוב וישר, ואם יאמרו לו מאמרי המוסר על פשטיותם להוציאו ממשבתו, ימאן ויקוץ בהם, לכן המציאו ז"ל כל מיני תחבולות לעורר לבב השומעים לקרוע סגור לבבם ולהביא אותם לדעת והשכל, למען יבהנו ויבינו כי אמרי מוסרם אמתיים המה ושעל ידם יושג להם כל תכלית טובה.

פרק ז.

בהיות לפניהם קהל המוניים קושיי הטבע וערלי לב אשר לבם טמון משכל, המציאו לעורר לבבם במשל מתמיה זר ונפלא, כדי להקיצם מתרדמתם או משינת אִוְלָתָם לשמוע אח"כ פתרון המליצה המעורר על מוסר השכל. ובשיר השירים רבה על פסוק הנך יפה רעיתי וז"ל, "רבי דרש בקשו הצבור להתנמנם אמר ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא וכו" ע"ש, ועוד להם ז"ל, "ר"ע דרש בקשו להתנמנם אמר להם מפני מה זכתה אסתר למלוכה על קציו מדינה וכו" ע"ש, ועל דרך זה פירש הרשב"א ז"ל האגדה פ"ט דברכות גבי עוג מלך הבשן דעקר טורא בר תלתא פרסי וכו' ע"ש ברשב"א מובא בע"י שם. ואולי שעל דרך זה קמו עמרו אגרות*
 דרבה

(* וראיתי להעתיק פה דברי בעל שבילי עולם לאפריקא במדינת באַרְקָא בתולדות רבנו חננאל ז"ל, יען משם ניקח עוד דרך בהגדות חז"ל. וז"ל שם. והוא הרבנו חננאל מפרש עובדא דתנור עכנאי ופלאות ר"א הגדול (ב"מ נ"ט) ופלאות רבה בר נחמני (שם פ"ו) כי הכול היה במראה החלום לתלמיד אחד שנתנמנם אז בביהמ"ד כמובא בשמו בס' יוחסין ושיטה מקובצת שם. והערוך בערך על מפרש דברי רשב"ו ראיתי בני עליה והמה מועטים (סכנה מ"ה) במראה החלום. ועד"ו פי' גם הר"ף ז"ל (ש"ת הר"ף סי' ש"ד) מימרא דר' בנאה ציין מערתא (ב"ב ג"ח) דבחלום ראה המעשה

רוח דעת פרק ה'

רבה בר בר חנה בפ"ה ד"ב, וגוף משליו הובאו שם ופתשגן המליצות לא הובאו שם בתלמוד לסבת טעמים נכוחים שהיו לחז"ל על ככה, וכמו שצ"ל כן באגדה דעונ מלך הבשן הנ"ל לפירושו הרשב"א, [ועי' בספר הברית ח"ב מאמר י"ב פ"ה בדרכי אגרות חז"ל ודפח"ה ע"ש].

פרק ה.

ובהרבה אגרות הליבושו חז"ל כאמרי חכמה ומוסר על דרכי ויכוחים שונים, כרי להגשים הענינים ולתת להם נשמת חיים לצייר ענינם בלב שומעיהם עי"ז יותר, וכאשר מצאנו דרך זה גם במקרא וכמבואר, ובפ"ש דשבת דרש רבא מאי דכתיב לבו נא ונוכחה יאמר ד' וכו'? לעתיד יאמר הקב"ה לבו אצל אבותיכם ויכוחו אתכם, ויאמרו לפניו רבש"ע אצל מי נלד אצל אברהם וכו'? אצל יצחק וכו'? אצל יעקב וכו'? ואמר הקב"ה הואיל ותליתם עצמכם בי אם יהיו המאמרים כשנים כשלו ילבינו וכו', וסמכו דבריהם על המקרא ע"ש. ועוד שם לעתיד לבוא יאמר הקב"ה לאברהם בנדך הטאו וכו' ימחו וכו' וכן ליעקב וכו' א"ל ליצחק א"ל רבש"ע בני ולא בנדך? בשעה שהקדימו נעשה לנשמע וכו' ע"ש המאמר באריכות ורוב נועם, מה נחמד הדרך הזה ומה רוב יפיו ותועלתו. להעיר את כח הדמיון על הענין המוסרי הנרצה שם, והוא על דרך בן מביש ממאן לשמוע בקול מוכיחים, אך בהצוינו נגד דמיונו עיניו אביו הצדיק הנפטר כבר, וגאמר לו, הביטה נא אם יעמוד אביך מקברו ויראה אותך במעמד הזה באשר אתה בו כעת, מה יאמר לך אביך? מה מאור ירבה צערו ומה תגדל קִשְׁקִיד, או יקיע לבבו הערל ויבדד וישיב אל לבו דעת ותבונה. וכן במדרש איכה ומדרש אסתר מאמרים שהקב"ה וישראל מתקחים זה עם זה אודות מצב ישראל ומעמדם המוסרי ובעניני הקורות להם, והרבה דומיהם. וכן בפ"ק דע"ג לעתיד לבוא ישול הקב"ה ספר תורה בחיקו ויתגבש על אודות קבלתה וקיום המצוות הכתובות בה, עם ישראל וכל האומות יעו"ש דברי חז"ל ובפ"ה דברכות על פסוק ותאמר ציון עובני ד' וכו', ויכוח נחמד בין הקב"ה עם כנסת ישראל, שהכנסיה קובלת שהקב"ה הסיר עתה השגתה ממנה, והקב"ה מנחמה ומביא לה מופתים שעדיין הם קרובים לו ושם היו תכלית הבריאה ועדיין השגתו חופפת עליהם, ותכחו יסורם שם על המקרא דישעיהו הנ"ל שהוא ציור ויכוחי בין הקב"ה לכנ"י, וחז"ל האריכו ופירטו הויכוח ההוא עוד בציוורים פרטיים, וגם פירשו בזה כונת המקרא בכ"ש הן על כפיים חקותיך, שהוא

משל,

דאמר שם ולא בהק"י (תשובה זו מובאה בספתור ופרח פ' י"א, וע"ש דבר נפלא אשר כמעט לא תוכל לפרש פירושו אחר זולת פירושו הר"י פ'). ולכן גם הרמב"ם ז"ל תלמיד תלמידו בדרכיו הלך ויעד לחבר חבור על כל הדרשות ולגלות מי מהם היה בחלום וזכרו אותו במאמר פשוט כאלו היה בהק"י (בי' המשנה כל ישראל). וכן הרשב"א ז"ל נאמן אהבתו (אשר חבר ספר הזכרון להשיב על כל השנות הרמב"ן על הרמב"ם ז"ל הובא בס' צפנת פענח למהר"ש פ' ויקרא) פי' ג"כ המעשה בחסיד אחד (ברכות י"ח) שהיה בחלום מוכא בע"י שם (ומדרש"א שם החזיק ימינו וכתב וברואי הנכון כדברי הרשב"א שמעשה זה היה בחלום, והוסף לבאר דעובדא דועירי ורשמואל דאזלי לחצר מות דינו נמי בחלום). וכן מפרש הרשב"א ז"ל ספורי דרב"ח (כ"ב ע"ג) בשם הגאונים שגם כל אלה ראה בחלום, עיי' בע"י ברכות שם. גם הגאון בעל מעדני מלך מפרש עובדא דהאי גברא דקא הוי מצלי אהורי ביהבי"ג (ברכות ה') שהיה בחלום, כי על עון קל כזה לא העיר אליהו כל המתו למהר לשפוך דם. ובלי ספק קבל הר"ח דעה זו מהגאונים, כי רוב דבריו דברי קבלה, וכעדות הרשב"א ז"ל שזכרנו, ולכן גם שותי מימיו בדרכיו הלכו. עי"ל בעל ש"ע הנ"ל.

משל, והכוונה שגם שפשי מרום המשמשים לפני במרום נבראו בשבילך, ועייש המאמר דברי חן ונועם. ורומיהם מאמרים כאלו הרבה מאוד כולם מלאים זיו ומפיקים נוגה.

פרק ט.

ובפ"ט דשבת. דרש ר' סמאי בשעה שהקרימו ישראל נעשה לנשמע וידו ס' רבוא מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרין, וכיון שהטאו ירדו ק"ב רבוא מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עֲדָיִם מִהַר חוֹרֵב, ועתיד הקב"ה להחזירם לנו שנאמר ופרווי ד' ישובון וכו' ושמת עולם על ראשם וכו' עייש, מה נמלצה מדבש מליצת המאמר הנשגב הזה! ומה רב לקחן! להשריש אמונות יקרות ואמרי מוסר בלבותינו. הנה העירונו חז"ל שהאדם פרא וְלֹדֵה, ובלערי תורה הוא נכשל כבהמות לחיות חיים הבהמיים כמוהם, ועיי התורה אשר תורהו הִקְרַת אֱלֹהֵינוּ ית"ש וקיום מצוותיה וחיות חיים השכליים, היה האדם במדרגת מלאכי השרת העושים רצון קונם, ועוד הִתְעַלָּה האדם על ידה בעלוי רב יותר ממעל למדרגת מה"ש, באשר המה אינם בעלי בחירה רק מוטבעים לעשות רצון קונם בהכרח טבעם. והאדם בשר ודם ובעל יצה"ר וכל הסתות לבו אשר בגולן שוכני בתי חומר, ועונו במעונו שכלו להתגבר על כל אלה, לחיות חיי הנשמה חיים השכליים, בלי ספק עייז יתעלה במדרגת מעלה וכבוד יותר ממדרגת מה"ש, עד כי ירדו מה"ש ממעלתם ומדרגתם, עד כי עטרו עטרות לבן אדם המקיים התורה, ובחטוא ב"א והמשכס אחר הסתת לבם, הנה שָׁבוּ לאחור למדרגת הבהמיי, ובא מלאכי חבלה ופרקו כתרי הכבוד מעל ראשם. והעירונו ז"ל בזה על פירוש וענין נכבד בפסוק ויתנצלו ב"י את עֲדָיִם וכו', ופמ"ס אנתנו כי עוד תשוב האומה אל מדרגת שלמותה בקיום התורה, וישוּבוּ להם אלו שני כתרי הכבוד והמעלה, והנעימו ז"ל בזה פירוש הפסוק ופרווי ד' ישובון וכו' ושמת עולם על ראשם וכו', עייש המאמר. מה נאוו דבריהם ז"ל, שפתים ישקו עפרות מנוחת כבודם ז"ל.

ועוד להם ז"ל שם מאמר קרוב לזה, ג"כ לְבוֹשׁ בִּלְבוּשׁ הַיּוֹכֵחַ בֵּין הַקְּבִ"ה וּמְלָאכֵי הַשְּׂרָת וּמִשָּׁה רַבְּנוּ עִ"ה. וז"ל, בשעה שעלה מישה למרום אמרו מה"ש רבשיע מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו רבשיע מה אנוש כי תזכרנו וכו' תנה הודך על השמים, א"ל הקב"ה למשה רבנו ע"ה, מישה החזר להם תשובה וכו', אמר להם תורה וכו', מה כתיב בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך כארץ מצרים, שמור את יום השבת וכו' לא תרצה לא תגנוב לא תנאף לא תחמוד וכו', למצרים ירדתם? מלאכה יש ביניכם? יצה"ר יש ביניכם? קנאה או שנאה יש ביניכם וכו'? מיד הורו להקב"ה ואמרו ד' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ וכו', עייש המאמר. הלכישו ג"כ אמונות אלו בלבוש ויכוח נשגב, והורונו, כי מה"ש הם כחות ושכליים נעדרו גופות עושים רק רצון קונם כאשר יסד עליהם בבריאה, והאדם לולי הִקְרַתוֹ את התורה אלהית הוא במדרגת מעלה וכבוד למטה מהם וכבהמות שדה, ועיי התורה שגם האדם יחיה חיים השכליים ויעשה רצון קונו היה גם הוא במדרגת מלאכי השרת, ולכן בעלות מרע"ה למחיצתם המה ראו גם תמהו ושאלו מה לילוד בינינו במדרגת כבודנו? וא"ל הקב"ה כי כן ראוי לו מאחר שבא לקבל תורה ולחיות על ידה ג"כ החיים האלהיים, ועדיין לא שקטה דעתם, ואמרו שיותר ראוי לתת התורה האלהית בין מה"ש נעדרו גופות הבהמיות מלתתה לאנוש קרוץ מחומר, ומרע"ה שגם הוא קרוץ מחומר חשיב להם, כי נהפוך הדבר, ואדרבה המחסור שמצאו מה"ש בהאדם מצד חיותו נלבש בגוף הבהמיי ובוה חשבוהו

רוח דעת פרק ט'

חשבוהו מתחת למדרגתם ובלתי ראוי להתורה האלהית כמותם, ואדרבה התסרון הזה נותן להאדם עליו רב יותר ממעלת מה"ש, ושעל ידה האדם יותר ראוי לקבל התורה האלהית יותר ממה"ש, שמה"ש הם נעדרו גוף הבהמיי ומשיגו הגוף, המה ג"כ משוללי בחירה רק מוכרחים ומוטבעים לעשות רצון קונם ב"ה ואין להם זכות בפועל ידם וביגיעם, לא כן האדם שוכן בית חומר בעל יצה"ר ותאוה וחמרה ומוכן לקנאה ושנאה ודומיהם מנמיות הלב והסתות ופתוים, וע"י קיום התורה יעזו במעוון שכלו להתגבר על טבע הבהמיי ולהיות כמה"ש, ע"י זה תגדל מדרגת כבודו יותר ממה"ש.

מה רבו האמונות הנשרשות במאמר הנחמד הזה. אמונת מציאות מה"ש שכליים נעדרו גופות. דומיהם לנצחיות נשמת האדם הקצויה מאת כל בעל דת. ושהאדם בלעדיו התורה נמשל כבהמות. וע"י קצויה אותה יגדל ממה"ש. ורוב חשיבות התורה האלהית ורוב תועלתה עד שבעבורה נתקנאו מה"ש. — ואתה אם תאמור האמונות האלה להאיש ההמוני על פשמיותו, הלא מעט תועיל לעוררו עליהן, באשר האיש ההמוני כמו יותר בכח הרמיון מכח השכל, אכן חז"ל ברצותם להשריש אלו האמונות האמתיות, המציאו להלבישן בלבוש נחמד ונאות להן, ויעשו לו מטעמים כאשר אהב.

ולא בלבד בענינים נוגעים לכלליות האומה, אף גם בעניני אנשים פרטיים נמצאו להם ז"ל הרבה מאמרים ויכוהים כאלו. בעניני האבות והשבטים והנביאים והמלכים והתנאים והאמוראים, להיותם אנשים מסוימים בצדקתם או בחכמתם או בפעולותיהם נוגעים לכלליות האומה, או גם לאנשים מסוימים ברעתם נוגעים בפעולותיהם לכלליות האומה. ולפעמים גם לנעדרו נשמת חיים נתנו—ז"ל רוח הדיבור בפייהם [וזה הוא כל ענין פרק שירה, וכמו שביאר בצדק הרב בעל עקרים ז"ל במאמר ג' פ"א] ומלות הויכוח על לשונם, ותכלית כל אלו המאמרים ללמד מהם לקח טוב ומוסר וענינים גדולים בהאמונה, רק נתנו ללימודים אלו תמונות שונות בחצונותם למען הנעימים לפי המקום והזמן.

וניקה לדוגמא מאמר אחר סתום בפי חלק. דרש בר קפרא בצפורי וכו' ביקש הקב"ה לעשות לחוקיהו משיח וכו', אמרה מרת הדין לפני הקב"ה, רבש"ע מה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך ולא עשיתו משיח, חוקיה שעשית לו כל הניסים ולא אמר לפניך שירה תעשהו משיח? מיר פתחה הארץ ואמרה, רבש"ע אני אומר לפניך שירה תחת צדיק זה ועשהו משיח וכו', יצאה בת קול ואמרה רוי לי רוי לי וכו'. נ"ל להבין קצת מאמר הנשגב הזה ומליצתו. בהקדים, כי בברוא ד' את האדם, נברא לתכלית שלמות נשמתו השכלית והיא הקרתו את הבורא ית"ש ולעובדו, ובהארץ הוטבע שתתן את יבולה ברוב שפע אוכל בלתי פסולה, למען ישיג האדם צרכי מחיתו בלי טורח, ויהיה פנוי לבקשת והשגת שלמותו ותכליתו, אמנם מאז הפא האדם והשיגו קללת ד' לבלי ישיג לחמו רק בעזת אפו, נאדרה גם האדמה [שנבראה רק בעבורו] לרגלו, וקוף ודרדר תצמיה לו, למען לא ישיג טרפו רק בעמל ויגיעה. והוא על דרך אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם וכו' והארץ תתן פריה, למען ישיג האדם צרכי מחיתו במעט עמל ויהיה פנוי להשגת שלמותו, ואם בחקותי לא תלכו ועצר ד' את הטבע ולא תתן את יבולה רק בצמצום ויטרד האדם בהשגת מחיתו למען לא יהיה פנוי לעשות רע, וכמו שפירש כן רבנו הרמב"ם ז"ל הענין הזה, ואנחנו בעלי דת ישראל מאמינים, כי עד עתה לא באו עדיין ימי התקוף, ושלמות מין האדם לא תהיה על מלאותה עד ימות המשיח שאנו מקוים, כי אז תמלא הארץ דעה את ד' וישו כל העמים שכם אחר לעובדו ב"ה, ולעומת זה גם הארץ תוציא יבולה ברוב שפע, אוכל בלתי פסולה,

פסולת, וכמו שהיה קודם חטא אדם הראשון, וירבה מאד השלום בעולם, וכל אלו למען יהיו פנויים להשגת שלמות, וכמ"ש חז"ל [פ"ב דשבת וסוף כתובות] עתידה ארץ ישראל שתוציא גלסקאות וכלי מילה, ופי' הרמב"ם [בפי' המשנה כל ישראל י"ל חלוק] שדבריהם בזה המה ע"ד משל וכונתם שהארץ תוציא יבולה ברוב שופע עד שישגי האדם מזונו בלי טורח ויהיה פנוי להשגת שלמותו, ע"ש. כן היא זאת אמונתנו מעיקר זה עיקר אמונת המשיח, וזאת היא הכל מאשר ידענו מהענין הזוא. אמנם יתר פרטיו הענין ההוא, מתי יהיה ואך. יהיה ועל איזה אופנים יהיה ומה יהיה באותן הימים, אין אתנו יודע עד מה, וגם חכמינו ז"ל ואפי' הנביאים לא ידעו אלו הדברים ונסתבכו בהם, ודברים אלו המה רז וסוד כמוס אתו ב"ה לא נודעו בלתי לדי' לברו, וכאשר באר כל זאת רבנו הרמב"ם ז"ל סוף ה' מלכים. [ומדי דבריו רבנו הענין אצא כמו רגע חוץ מכוונתי, על אשר מקיוב לרוח היום הזה נשמעה תלונת מקצת, באמרו, שאמונתנו בביאת המשיח מתנגדת נגד דתי מלכי חסד ונגד חוקי המדינות שאנחנו יושבים בקרבם השקט ואוכלים את חלב הארץ, ואחרי הדברים והאמת שהבאתי פה ענין האמונה ההיא ועליהם ניתן הנור והעדות מדבריו רבנו הרמב"ם ז"ל ס"ה מלכים, יבחנו נא הדברים ואז יראה שאין בהאמונה ההיא שום התנגדות לחוקי המדינות והמלכות ירה, ונשוב לכוונתנו]. והנה בימי המלך חזקיהו מלאה הארץ דעת ר' כנורע ממקרא ויותר מדבריו חז"ל והשלום רב בארץ, ושוב גם לארץ טבע רוב שפעה כמו קודם חטא אדה"ר למען יפנה הכל אל קניית השלמות, וחזקיהו מלך צדיק היה וראוי להיות משיח וימי דורו ראויים להיות ימות המשיח, והארץ בשובה אל עושר שפעה ושובה לחכלית שלמותה שעליה הוטבעה, זה הוא ענין שירה שלה, [וכמו שנוכל לקחת מדבריו בעל העקרים שהבאתי לעיל בענין פרק שירה], אך רוי לו רוי' לה, הכוונה שהזמן מתי יהיו ימות המשיח הוא רז סתום וכמוס לא נודע בלתי לדי' לברו, ועדיין לא בא מועד.

ועל דרך זה באור ענין כל המאמרים הרומים לאלו, ובלי ספק שחז"ל בדרשם אותם ברבים הרחיבו הענינים יותר ויותר, אבל התלמוד מביא רק קיצור דבריהם, כאשר זה הוא דרך התלמוד גם בעניני השמעתיות להביא רק קיצור דברי האמוראים, וסמכו על המעיין שירחיב הדברים בדעתו ושכלו כראוי, על דרך רי' להכימא ברמיזא, תן להכם ויחכם עוד.

וברוב המקומות תמכו יסודות אגדותיהם ז"ל על המקראות, וברוב הפעמים הורו לנו בזה פירושי המקראות על אמתתן, והנעימו המקרא בענין אגדתם והעירונו על פירוש נהמד ורקוק נפלא בהמקרא, ולפעמים העיקר הוא אגדתם רק אסמכותו אקרא על דרך האסמכות למען תת להענין חיזוק יותר, וכאשר ענין האסמכות נהוג אצלם גם בעניני השמעתיות. וכבר ביאר זאת הרשב"א ז"ל בפירושו להאגרות בכמה מקומות.

והרבה פעמים ימצאו להם ז"ל מאמרים מורכב תמונתם מלבוש הויכוח עם לבוש המשל והמליצה.

דוגמא לזה מאמרו ז"ל בפ' חלק, אחר הדברים האלה לא שב ורבעם מדרכו הרעה, מאי אחר? אמר רבא אחר שתפשו הקב"ה לירבעם ואמר לו חזור כך ואני ואתה ובן ישי נמייל בני"ע, א"ל מי בראש? א"ל בן ישי בראש, א"ל אי"כ לא בעינא. הבימה נא גדולת המאמר הקצר הנשגב הזה, בו הורונו חז"ל פירוש מתוק בהמקרא, ושני למורים גדולי הערך. וביאור זה, דהנה שם במלכים א' סי' י"ג לפני

רוח דעת פרק י'

לפני קרא דאחר הדברים האלה וכו' כתיב שם המעשה שבא איש האלהים בדבר ד' אל ירבעם בהקטירו על המזבח וינבא עליו רע וירבעם אמר תפשוהו ושלה בעצמו ידו לתופשו ותיכש ידו עד שהוצרך לחנן את איש האלהים שיתפלל עבורו שתשוב ידו אליו, ויתפלל עבורו ושבה ידו אליו, א"כ מכל אלה היה לו לירבעם לתת אל לבו ולשוב מדרכו הרעה, ומיד בסוף המעשה הזה שם כתיב אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה, ושפיר הקשה רבא מאי אהר? ור"ל כלפי לייא? אדרבה אחר הדבר הזה ודאי היה לו לשוב? ותריך רבא שכונת מלת אחר הוא כאלו היה כתוב "ככל זאת", וכונת במקרא כך היא, ראה קשי ערפו של ירבעם, כי אחרי כל ההערות הגדולות האלו שהעירו הקב"ה לירבעם עד שיצדק עליו המשל שתפשו הקב"ה בבגדו, ר"ל שהעירו בהערה גדולה [על דרך ולשוטה בכורמיוא], ובכל זאת לא שב ירבעם מדרכו הרעה. והודיע לנו רבא גם טעמו של ירבעם, הנה מאת כל ההערות הרמה שהעירו הקב"ה נראה בעין שהקב"ה היה חפץ בירבעם והיה רוצה שישוב, ואם היה שב מדרכו הרעה לא אונה אליו כל רע והיה מלך על עשרת השבטים, שהרי נועד למלך ע"י הנביא בדבר ד'*, ולא היה מוסר ממלכותו, [וע"י רמב"ם וראב"ד פ"א מה' מלכים הלכה מ"ית ע"ש היטב], והיה הוא ובן דוד שני מלכי ישראל הוא על יו"ד השבטים ובן דוד על יהודה, אך לבית דוד היה קדימת מעלה וכבוד יותר מלבית ירבעם, אבל יצרו הרע ויבקשו הכבוד יותר מהראוי לו, ע"י עיני שכלו ומסך בו עועים עד שלא שת לבו אל כל ההערות והנפלאות האלה. ומה ניקח ב' למודים. האחד, איך ימינו ית"ש פשוטה לקבל שבים, שהרי ירבעם שהדיח ישראל אחר ע"י עוררו הקב"ה כל כך שישוב, ואם היה שב היה מתהלך לפני ד' והיה ג"כ מלך ישראל רק שלבית דוד היה קצת קדימת מעלה. והשני, הורונו בזה רוע מדה הפחותה של גסות הרוח, עד שבעבור קצת קדימת כבוד הראוי לבית דוד פנה ירבעם עורף אל כל ההערות האלהיות האלו הגדולות ולא שב, וכמש"ל [פ' חלק] גסות הרוח שהיה בירבעם שדרתו מן העולם וכו', וא"כ איך ראוי להתרחק ממדה הפחותה הזאת של גסות הרוח. הן הראונו ז"ל במחזה הקצר הנשגב הזה פירוש נפלא ואמתי בהמקרא ושני למודים יקרי הערך. מי ימלא גבורות נפלאות חכמתם ז"ל במאמרים כאלו? להם דומה תהלה.

וזאת לדעת, במאמרים מליציים משליים ויכוהיים כאלו, אי"צ לרמות הנמשל אל המשל רק בעקרי הענינים, ואי"צ למצוא פתרון כל הלקי וכל פרטי המשל בהנמשל דיינו בהענין שנמצאו עליו, כי דברו חכמי תורה כלשון בני אדם, אשר ברצונם להמתק איוה ענין ע"י ספור המשל, הנה ירחיבו המשל ההוא בפרטיים רבים ההווים להמצא בנושא המשל ההוא בעצמו, אף שבנמשל שעליו המשילו אי"צ לאלו הפרטיים ולא בא פתרונם בו, אעפ"כ מציירים המשל בכל מיני חלקים השייכים להמשל מצד עצמותו, ואין מקפידים רק שיהיו עקרי ענין הנמשל והמכוון להם דומים להמשל. וכבר ביאר דבר זה הרמב"ם בהקדמתו לספרו המורה. וכ"כ גם הרשב"א בפירושו להאגדה ריש פ"ג דע"ו הובא שם בעין יעקב.

פרק י'

ובהגדות המדברים מהרקיעים והגלגלים וממהלך הכוכבים והמזלות. הלא הטא לא ניתנו להדרש ברבים כמ"ש ריש פ"ב דתגינה במשנה ובגמרא שם, גם

אין
* והיה מניע גם בעולם הבא למעלה נכבדה כמשפט כל מלבי צדק אשר למשפט וצדק ישורו.

אין יוצא מהם תועלת מוסרי לההמון ע"פ הרוב, וזולתי במקומות מועטות ובמעט הרבוב בהם, להעיר לב ההמון על מה רבו מעשיך ד', גם חז"ל דברו בהם בהעלם ובקיצור וברמיזות למשכילים — וכתבתי בעז"י בזה מאמר מיוחד.

ובהגדות המדברים ממעשה קסמים וכשפים ושדים ורוחות. הנה כל האגדות האלו אין הכוונה בהם מה שיורו פשטיותם, אבל יש בהם פנימיות שונות, ולא ניתנו לדרוש בהם, ובייחוד בזמננו אלה. ואם יביא ההכרח להעיר מהם, צריך להיות בהשכל ושום לב על המקום והזמן, כפי ערך התועלת המוסריי המכונן, ולפרשם על צד הצורה ולגלות מפנימיותם כפי הצורך — וכתבתי בעז"י על אגדות האלה בייחוד שני מאמרים נחמדים.

גם נמצאו לרבותינו ז"ל בהגדותיהם הרבה עניני רפואות. גם בהם נראו אותות גודל חכמתם, ורוב ידיעותיהם ז"ל גם בטבעיות. אך הם דברו לפי ארצותיהם והאקלים שלהם אשר גרו שם, ולפי הרגל האנשים בימיהם. וגם באגדות אלו אין מקום לדרושם, ובייחוד בארצותינו ובזמננו — אמנם להמשכיל המבין יוקח מהם תועלת גדול על דרך פז'ין דבר מתוך דבר.

פרק י"א.

עוד נמצא לרבותינו ז"ל בהגדותיהם בתלמוד ובמדרשים המצאה נפלאה להנעים ולהסביר על ידה עניני חכמה ומוסר ואמונות יקרות. והם, המשל והמליצה, והחדרה. ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחדותם, ואמרו ז"ל במדרש, למה דברי תורה דומין עד שלא בא שלמה? לבאר שהיו מימיו עמוקים וצוננים, ולא היה אדם יכול לשתות מהם, מה עשה פקה אחד? קשר חבל בחבל ומשיחה במשיחה, ודלה ושחה, עכ"ל. ופירש הרמב"ם ז"ל [בהקדמתו להמורה] שאין הכונה בזה על השמעתיות והלכות והדינים, רק על חלק האמונות והרעות והמוסרים שבתורתנו, שהם נושאי אגדותיהם ז"ל.

וענין הזה מצאנו להם ז"ל על כמה אופנים. יש, אשר הנמשל ונושא המאמר גלוי ומובן לכל אף בלעדי משל, ועטרוהו ז"ל במשלים שונים, לסבות ותועלויות שונות. לפעמים ליתר ביאור, דימו ענין כבר עבר או עתיד להיות לענין ההווה ומצוי, ורגיל תמיד, או ענין מקיף כללית המדינה והאומה דימוהו לענין הלקי ופרטי, כאשר ע"י דמיונות האלו יובן הענין הכללי או העבר או העתיד להיות, יותר לפני האיש ההמוני. או, להמשיך על ידם לב עם הארץ לשמוע תורה ומוסר, כאשר בימיהם היו השבתות וימים טובים קבועים לדרוש לפני עם הארץ אשר בכל ימי השבוע היו מרודים במקשת המרץ, ובשבתות ובחגים נהו והתענגו על ד' ועל תורתו, ועטרו הרורשים את מאמריהם במשלים להמשיכם לדברי תורה מוסר ותוכחה, ולמנון יב'לו שעות ימי השביתה בכתי מדרשים ולא בדברי בטלה. ובהרבה פרשיות במדרש נמצאו הרבה משלים מהרבה חכמים משלים כולם נרפים לענין אחד. וענין משל זה הוא מצוי לרוב הרבה מאוד למאות ולאלפים במדרשים וגם בתלמוד.

ויש, שענין המאמר הוא ענין נשגב רב הרעיון צריך להבנתו הרחבת דברים רבים ובכל זאת לא יובן על מלאותו מאת כל, וע"י המשל המתאים להענין ההוא, יובן הענין במעט דברים הבנה שלמה. ועל ענין המשל הזה המשילו חז"ל במדרש משל נחמה. משל לאחד שמאבד סלע או מרגליות בתוך ביתו עד שהוא מרליק פתילה כאיסר מוצא את המרגליות, כך המשל הזה אינו כלום וע"י המשל אתה רואה דברי תורה, עכ"ל. המשילו את הענין הנשגב מדברי תורה למרגלית, להאיש אשר שכלו אפול מהבינו הרי היא אבודה ממנו, וע"י משל קל, המשילו המדרש

רוח דעת פרק י"א

המדרש לנר ופתילה פחות הערך שזה רק כאיסר, הוא מאיר בשכלו ומוצא ומבין את המאמר שהוא המרגלית.

ניקה לדוגמא מדרש משלי, על פסוק עולם חסד יבנה. משל למה העולם דומה וכבודו של הקב"ה? למלך שהיו לו אוצרות כל טובה, ואמר על מה אלו מונחים? לוקח אני עבדים ומשקם והם מקלסים אותי, כך היה העולם תהו ובהו, עמד וברא את העולם וברא את האדם והשליטו בכל טוב כדי לקלסו, ועלינו מה לעשות? לקלס ולברך, עכ"ל. והנה אם ישאלך איש על סוד בריאת העולם איזה תכלית הניעו להבורא ית"ש לבוראו? ואתה תשיב אמרך לו שהיה כרוב טובו ב"ה ומרוב חפצו להשפיע טוב לבריותיו שישבעו משובו ויִתְאֶשְׁרוּ בַּחֶרֶת אֱלֹהֵתוֹ ב"ה, הנה אף אם תסביר לו הענין הסבר רב וגם אם תרבה לו כחול דברים אודותו, לא יבין הענין על שלמותו, ובאמריך לו אח"כ המשל הנחמד הזה יבין דעתך הישב ויאירו עיניו, וישקך על ראשך. [גם הנעימו ז"ל פירוש הפסוק של עולם חסד יבנה].

אמנם עוד להם ז"ל ענין משל יקר ומליצה נשגבת מאוד נעלה, ישתמשו בהם בדברך בענינים אלהיים ענינים כוללים ונפרדים מגופות ומשיגיהם דקי העיון מצטיירים רק בלבות שלמי הדעת והחכמה, כתבו בהם בחרות נשגבות ובמליצות סתומות ונעלמות מגלים טפח וככסים טפחיים. ומה המין, האגדה פ"ק דברכות מנין שהקב"ה מניח תפלין וכו', והני תפלין דמארי עלמא מה כתיב בהו וכו', שכונת דבורם ז"ל שם היא על השנתתו ב"ה הכוללת וגם המיוחדת לבני, וכמו שפירש הרשב"א ז"ל הובא שם בע"י. והרבה נאמרים מאלו העומדים ברומו של עולם. וכן כל אלו האגדות המדברים מהסעודה והמחול והחופות והעטרות ודומיהן שיעשה הקב"ה לצדיקים לע"ל בג"ע, כולם הנה מליצות חדות נשגבות, וכונתם על ההשארות הנפשיות אשר שם תהיינה נפשות הצדיקים והמשכילים בעולם הרוחני, בחבורת השכליים הנפרדים ומלאכי השרת ובמדרגתם, עושים רצון קונם ומתענינים בהֶרְתָּת שלמותו ב"ה הבבית ברוב יקר וכבוד כל אחת לפי מדרגתה ומפעלה. הסעודה הוא מזון הגופי, והמחול הוא התענוג הגופי והתְּחַרְתֵּי הַרְעִים, וההֶפֶס העטרה היא הכבוד הגופי, השאילו ז"ל אלו משיגי הגופות והמשלום אל משיגי השכליים הנפרדים והנשמות, למען שהאיש ההמוני אשר לבו טמון מהשכל ענין נפרד מגופות, והיה לו על כל פנים איזה ציור מהשורש הגדול, שהוא נצחיות הנפש והתהלכה לפני ד' ונהנה מזיו השכינה עם רעותיה עם מה"ש שהם השכלים הנפרדים ברוב יקר כל צדיק מדור לפי כבודו הראוי לו, ולרשע רע ודראון עולם כרשעתו, ולהבין הענינים הנשגבים האלו על בוריים, נעלם אף מעיני החכם שבחכמים, והוא בגדר כי לא יראני אדם וחי ועין לא ראתה אלהים וזולתך. רק שמץ מנהו יורגש ללב החכם המשכיל האמתי ומעמ, יותר להנביאים. ובענינים האלו מובטחים אנחנו טפי האמונה ומפי קבלת תורת אלהינו ית"ש ויתעלה, ועדות ד' נאמנה. והם למה שרשי התורה והאמונה. יתרון האדם מבהמות ארץ, אחרת תִּקְנֵת הצדיק אשר יחסה במותו להתהלך לפני ד' בארצות החיים הנצחיים, לכן המציאו חכמינו ז"ל כל מיני ענינים ומשלים לתת להאיש ההמוני ציורים מהאמונות האמתיות האלה. קצרו של דבר המציאו כל מיני תחבולות להשריש האמונה ויראת ד' ומוסר והשכל ודעת, רק נתנו לבריהם לבושים נאותים לפי מקומם וזמנם.

ועל מקומם הראוי יבואו פה דברי רבנו מאור עינינו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו הכללית לפירוש המשנה דבררו שם על ענין האגדות ממין הנ"ל, כתב וזה לשונו. וזה

וזה הענין ר"ל [חלק] הדרש הנמצא בתלמוד, אין ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה, אבל יש בו תבונה גדולה, מפני שהוא כולל חדות פלאות וחמורות נפלאות, כי הדרשות ההם כשיסתכלו בהם השתכלו שכלי, יובן ממנו מהטוב האמתי מה שאין למעלה ממנו, ויגלה מהם מן הענינים האלהיים ואמתות הדברים, מה שהיו אנשי החכמה מעלימים אותו ולא רצו לגלותו, וכל מה ששָׁלוּ בו הפלסופים דורותיהם, ואם תביט אותו [ר"ל חלק הדרש שבתלמוד] על פשוטו, תראה בו דברים רחוקים מן השכל שאין למעלה מהם, ועשו דבר זה [ר"ל שדברו בענינים אלו בחדות והעלם], לענינים [ר"ל מפני טעמים] נפלאים. האחד מהם, ללשוש רעיוני התלמידים וללבב לבותם [נראה כוונתו לחדר שכל התלמידים ולעורר תשוקתם אל הענין]. ועוד כדו לשַׁוֹר עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם, ואילו היו מראים להם וזהר האמתיות, יסוכו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם וכו', שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתיות על בורין, וכן החכמים לא היו רוצים לגלות זה לזה סודות החכמה וכו'. [והביא שם עובדא דחגיגה במעשה מרכבה על זה] והביא שם על ענין זה דברי שלמה ע"ה דבש וחלב תחת לשונך וכו', שהחכמות המתוקות שהנפש הנעם בהם כמו שניעם החיך בדבש וחלב צריך להסתירם וכו', שהענינים האלה אינם ממה שראוי ללמוד ולהנות בשיבות החכמה בהם: — ואולם ירמוז בכתוב מהם רמזים נעלמים, וכשיגלה הקב"ה מסוה הסכלות מלב מי שירצה, אחרי אשר יִגַע וירגיל בחכמות, אז יבין מהם כפי שכלו, ואין לאדם עם החכמה ודרישתה וההשתדלות, אלא לעזוב עניניו ביד הבורא ולהתפלל אליו ולהתחנן, לבוננהו ולהורותו ולגלות לו הסודות הגנוזות, כמו שמצינו דוד ע"ה עשה כן, כמו שאמר גל עיני ואבישה נפלאות מתורתך, וכשיגלה הקב"ה את עיני האדם ויִרְאֶה לוֹ מה שהראה, ראוי לו לגנוזם כמו שאמרנו, ואם ירמוז מהם במעט ירמוז למי שיש לו שכל שלם וכו', כמו שבארו וגילו במעשיות רבות בתלמוד וכו', ועל כן אמר החכם באוני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מִלִּיד. ועוד שהלימוד להמון עם צריך להיות בדרך חדה ומשל, כדי שיהיה כולל הנשים והנערים והקטנים, עד אשר ישלם שכלם, ואז יתבוננו וישכילו עניני הרמזים ההם, ולענין הזה רמז שלמה ע"ה להבין משל ומליצה דברי חכמים וחרותם, ומפני אלו הסבות סררו חכמים ע"ה בדרשות על ענין שירחיקו שכל הכסיל לפי מחשבתו, ואין ראוי לסמוך החסרון אל הדרש ההוא, אבל יש לחשוב שהחסרון בא משבלו, וכשיראה משל ממשליהם שהוא קשה להשכל אפי' פשוטו, ראוי לו להשתומם מאוד על שכלו שלא הבין הענין עד אשר חסרו בעיניו האמונות תכלית הריחוק, שהרי הרעות יש להם יתרון זה על זה כפי יתרונות המוגים וכמו שנמצא שמוזג איש אחד שהוא שלם כמוזג איש אחר, כן יש שכל איש אחר שלם משכל איש אחר. עכ"ל הרמב"ם בקיצור.

והעתקתי דברי רמב"ם האלו, כי המה מאירים עיני השכל ומורים דרכי הו"ל בהגדות כאלו. גם הנבון המבין דבר מתוך דבר יקח מהם לקח טוב לענינים שלפניו, ונשוב עתה למה שאנחנו בו.

גם על זה פקחו חו"ל עיניהם אם ראויים בני הורם לפור להם דברי תורה בשופע, או אם בלתי ראויים לזה וכצדור אבן במרגמה וראוי לצמצם אמרים להם. וכמ"ש חו"ל [ברכות צ"ט] אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פור ואם לא כנס. ואו"ל [יבמות פ"ו] כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. וברבה שיר השירים אמרו על פסוק נופת תמונה שפתותיך כלה כו', כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואין ערבים על שומעיהם ככלה זו שהיא חביבה על ב"א בחופתה נוח לו שלא אמרן. גם שמו חו"ל עיניהם על הומן, אם הוא עת שובע והרוחה, או עת מהסור ומצוק, לכלכל הדרשות במשפט הראוי גם לפי

רוח דעת פרק י"ב

לפי אלו הענינים, ובמדרש שיר השירים על פסוק רפרוני בתפוחים כי חולת אהבה אני, אמר ר' לוי לשעבר היתה הפרוטה מצויה, והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה והלכות ותלמוד, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהם חולים מן השעבוד אין מבקשים לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות.

פרק י"ב.

הן הנה קצות מקצת המקצת דרכי חז"ל, כערך המסכן אל בית גנוי המלכים האדירים המה גנוי אוצרות אגדות חז"ל בתלמוד ובמדרשים. ומי יתהלל לומר כי בא עד תכלית שבחם? ומה אני ומה כחי ומה חכמתי ומה תבונתי? להללם ולשבחם כראוי להם, אפס, כי מדי דברי בפנינות אמרי חכמתם ז"ל היכול אוכל אחשה

(*) הביטו נא וראו והתמהו, איך גם חכמי העמים אשר לא מבני ישראל המה אזהבים ומחבבים ספרי רבותינו בעלי הש"ס ומפרשיהם ומפרשי מפרשיהם ונותנים להם סאר וכבוד גדול, וקבצו ורכצו ספריהם לאלפים ולרבואות נדפסים וכתבי יד בבתי אוצרות הספרים (ביבליאטעקען) אשר להמלכים ושרים יר"ה, גם העתיקו מהם הרבה מאוד ללשונותיהם, ללשון לאטיין צרפתי ספרדי פארטוגזי איטאליאני ואשכנזי ויתר הלשונות, וחושבים את דברי חז"ל למקור נאמן לשאוב ממעיני חכמתם ז"ל דעת ובינה ודאת ד' ומוטר אוצר כלי חמדת כל יקר.

וראותי להרב הגדול החסיד והשלם מו"ה משה האניו זצ"ל (שהיה משולח מארץ הקדושה ונדפס בשמו בי"ד בלקט הקמח סוף ה' רבית שטר עסקא) בהקדמת ספרו הנחמד "משנת חכמים" (נדפס בוואנובעק שנת תצ"ג), מספר שם נפלאות מרבוי קבוצת ספרי חז"ל נדפסים וכתבי יד אשר ראה בבית עקד הספרים אשר להחכם הגדול הנוצרי בלשונם יאהאן קרישטאף וואלף בהאמבורג לאלפים ולרבואות ורבוי הוצאותיו עליהם, ומרבה שם לספר בשבח החכם הזה מאוד מאוד, וכאשר נודע את כל הגדולות בטרחו וכספו אשר עשה הארון החכם הזה עבור ספרי חז"ל בהעתיקו וקבצו והדפיסו אותם. גם שם בספר משנת חכמים הג"ל בסוף מעלה הכ"ג באמונת החכמים, הביא סכמה אפיפורהם (פאָבסטעט) אשר מלכו ברומי, אשר ברב טובם כבדו מאוד ספרי רבותינו בעלי הש"ס ומפרשיהם ז"ל, וצוו להעתיק מהם ללשון לאטיין, ואמרו שהמעין על ספרי ישראל ילך וישוג המעין מהמקור שהוא נובע, ושהרבה מחכמי הנוצרים וממלומדיהם היו הגולים לבוא לבתי כנסיות ומדרשות של היהודים ברומי לשמוע שם, והאריך שם בספר הג"ל באריכות ורוב נועם.

וזה זמן לא כביר בא יודי ספר אחד באותיות ולשון אשכנזי נדפס מחדש והוא חבור נפלא ערוך ע"פ סדר האלפא ביתא (כעין ספר הדורות והיוחסין ודומיהן ביבליא-גראפיע) כולל תולדות חכמי ישראל, וחבוריהם אשר חרו, הנדפסים ואשר עודם כתובי יד אשר בבתי עקד הספרים אשר להמלכויות יר"ה, ומפרשי ספריהם, והמקומות והשנים שנדפסו. (בספר שלפני היה חסר שער הספר לכן לא אוכל להודיע שמו ומעתיקו, אך ראיתי שם שתי הקדמות מהמחבר ומהמעתיק ובהקדמת המעתיק סיים לייפצגי נאוועמבר 1838 למספרם, וכתב שם שהוא מועתק מלשון איטאליאני להחכם בערנהארד די ראָססע, גם ייחסו שם לכבוד שני הגבירים האדונים המפורסמים ראָטשילד אשר בפראנקפורט ובפארוי, וע"י סימנים אלה יוכל המבקשו לדורשו). ושם ראיתי נפלאות מרוב כבוד ותהלה ויקר אשר גם חכמיהם נותנים לספרי חז"ל בעלי הש"ס ומפרשיהם ופירושיהם להתנ"ך וספרי מוסר שלהם, כי גם חכמי העמים אנשי אמת ואמונה הם ובאמונה הם עושים, ושם ראיתי ספרי חכמי ישראל מועתקים למאות ללשון לאטיין וליתר הלשונות למען ישאבו גם הם ממעיני היושעה האלו.

העברים! הביטו נא וראו והתמהו תמהו! איך גם חכמי העמים אשר לא מבני ישראל המה נותנים סאר ותהלה לדברי חז"ל, ומחשיבים אותם למקור נאמן מעיני ישועה לחכמה

אחשה? — ומאור הציקתני רוח בטני אודות אשר בזמננו זה החלו קצת מליצי דורשי זמננו לעזוב בארות אלו אשר חפרום שרי התורה שרי החכמה התנאים והאמוראים האלהיים החכמים הקדושים והטהורים, מבלי נשוא שמותיהם ומאמריהם על שפתם, ויחצבו להם בארות נשברים במאמרי מוסר אשר יוצאו מלבם. הבה יקשבו לחכמים הלא כה דבריהם ז"ל [פ"ד דאבות] איזהו חכם? הלומד מכל אדם — וא"כ כ"ש יק"ו שהאיש אשר בשם חכם יכונה, ראוי לו ללמוד וללמד מתורת רבותינו האלהיים ז"ל. ולהבישם מלבושי יקר וכבוד לפי המקום והזמן. והחכמים בעיניהם העויבים מקורות מים חיים האלו, הלתחת זאת יקראו חכמים? או אולי להיותם נטועים על אדמת הקודש ודרך הקודש יקרא להם? ואם ימצאום כתובים לחכמי העמים בלשונותם לגוייהם ישתעשעו ויסתלסלו במו? המאום מאמת את יהודה? —

אמנם האמנתי אולי לא בסבת אנשי הלבב ובבחירתם זאת להם, כי דורשי חכמה לא ימאסו חכמה, ושוחרי אמונה לא ימאסו אמונה, ואוהבי מוסר לא יבוזו אמרי מוסר, אבל מִתְקַ פרייהם ימתיקו קִהָקִס מבלי הסתכל בקנקן לראות החדש הוא הישן. — ואולי הוא גם לאשמת העם והדור שלפניהם, המואסים במימי השלוח בקרים הנזולים מהררי ציון אשר שם צוה ד' את הברכה, ויבחרו במימי אִבְגָּה ופרפר נחרות דמשק? —

באשר כן דמינו וכן חוה ענינו, מחבורים וקונטרסים עפים על פני חוצות לעקור נכולות עולם, לקולם יסת בית האמונה, פור התפוררה תורה, ועמורי הרת יתפלצון, ולהם יתן יד ושם. ואשר באומן ואמונה ישלחו את יריהם, לחוק האמונה ולהפיץ יראת ד' ומוסר, בשָׁפֵל ינוחו ובחשך שמש יָסֹס.

ואם אמת הדבר שהתורה והחכמה תאמי צביה הַיָּה, ופניהן אשה אל אחותה להאיר אל עבר פנינו, ואף בימינו אלה אשר מצאה החכמה בית והידיעה קן לה ותפרה ותפרה ותרבה לכל סעיפיה וחלקיה ותשלח קציריה מים עד ים ויפח באפה נשמת רוח חיים נעימים רוח חן וחסד רוח אהבת האדם באדם ותתענג על רוב שלום השקט ובטחה וכאשר פרטנו הדבור בזה [ברוח היום], למה תהיה זאת לנו לפוקה לתת מגרעות לאחותה הבכירה, הקדומה לה בזמן ובתכלית ובמעלה — היא התורה האלהית, לגרעות חוקה וחוק אושר האדם. כי אם דבר ד' ימָאֵס ח"ו, וחכמת מה היא? ומה מפעלה? — אבל אחוות יד תתהלכנה שתיהן לעשות מלאכתן להפרות ישע וצדקה בארץ ועל פי ד' יסעו גבר במסלתו אשר חלק ד' להם.

בואו נשתחוה נכרעה ונברכה לפני ד' עושינו ונבקשה מפניו על זאת כי יתן ד' את רוחו עלינו נִשָּׁב רוחו רוח חכמה ובינה רוח דעת ורוח יראת ד' יפחו גנו יזלו בשמיו יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו.

לחכמה ודעת ליראת ד' מוסר והשכל ואוצר כל כלי המדה. ואנחנו עם בני ישראל מקבלי התורה והדת ובאים בכריתה מבקשים תואנות. — והתורה הקדושה חוננת שק מיללת ואומרת בני אמי נחרי כי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי.

רוח יראת השם.

פרק א.

בן אדם! ראה, האלהים נתן לך מורה צדק לנחותך במעגלי ההצלחה האמתית, היא התורה הזאת, ואתה עינין אותה ומבקש הקטתה, והיא אהבתך, התפצה באשרך כרדפת אמרי נועם לך לאמור שמור מצוותי וחיה, ואתה איש ריב ומרוץ לה, ותמיר חרבך על ירך להלחם אִתָּה, קשתך בירך תחליף חליפות וצבא עמך לערוך תמיד מערכה נגדה להפילה ולהרסה, ולקבור גם הצלחתך תחת מְיָ מפלתה.

הגירה נא לי אחי שְׂאֵהֶךָ נפשי! מדוע אתה עינין את התורה והמצוה הזאת ותתנכל עליה תמיד? — מה עָל מציאת בה כי הפצת לשנות את דרכה ולעזת פניה? — בת אל חי! תורתנו הקדושה! אור עולם! מקדש קדמתה הלכו גויים לאורך ולאומים לנגוה ורחק — יִקְרָת האמונה האלהית! מקור קודש! ממעיני ישועתך תמיד שאבו עמים רבים אמונה ודעת וישימו בכליהם, מְגִי עֲדָךָ לקטו מִדֹּר ואחלות, ויִכְרְמֵי חמדתך פרי מגדים תמיד קטפו ויטמינו בצקלוניהם. ועתה מהרו בנך מהרסוך לתתך שפחה לשפחותיך, הלא על זאת תרגז הארץ ותרעד ממקומה על בן כי יפגע ועל שפחה כי תירש יִקְרָתה — על מה זה ולמה תורע את כרמך כרם ד' צבאות כלאים וזמורות זר תטענו? —

אם למצוא בזה חן וחסד בעיני המלכים שרים ולאומים אשר אתה יושב בקרבם? — הבה תשגי יקר וגדולה? — היתכן בגוד באלהים חיים ומלך עולם למען מצוא חסד בעיני אנוש תולעה ובן אדם חציר ינתן? למכור הצלחה נפשית ונצחיית בעד הצלחה זמנית בין לילה היתה ובין לילה אבדה?

אף גם האמן לי אהובי אחי, כי ברוך ד' מלכי ולאומי אמת ואמונה המה ושרים למשפט וחסד ישורו, וגם נפשם יודעת מאוד כי כל עם אל אלדיו ידרוש, ויותר יחפצו כך בהחזיק באומן אמונתך מבשנותך את טעמך ותמיר את כבודך — ולמה יתנו לך יקר, ובמה איפה יבטחו על אומן אמונתך, אם אתה בעצמך את צלמה תבזה, ותמיר ותחליף את הדר הוד תבניתה עשרת מונים? —

אָחִי! ראה נא אבותיך ואבות אבותיך התהלכו לפני ד' אלהי אבותם באמת ובתמים, את ד' עבדו באמת, ואת מצוותיו שמרו בתמים, ואת תורתו אהבו באמונה, ובה חיו ובה השכילו, וממנהגי אבותיהם הטובים לא סרו, לא החליפום ולא המירום, הכי לא מצאו גם המה חן וחסד בעיני המלכים ושרים? האם לא גברו חיל כהצלחה ועושר כבוד ויקר כמוך? — ועתה אשר את מצוות ד' אלהיך זנחת, ובתורתו מאסת, ואת עמך נמשת, וממנהגי אבותיך הטובים סָרָת, הִחַלְפָת וְהִמְרָת, הימים הטובים האלה מהראשונים? החדל האביון מקרב הארץ בימך? הִשְׁמַנְתָּ עֵינֶיךָ בהצלחה ועושר כבוד ויקר יותר מאבותיך? ומי יודע אם לא ירדת עשר מעלות אחרנית בהצלחה וכבוד ובמנוחת נפשך מעת הבעיסך את ד' — קָרָא נא הדורות מראש, והתבוננה שנות עולמים לְמַאֲחֶר, שנות כמות ואלפים מדרות שלפנינו

שלפנינו, עד זמן הנשיאים וראשי גליות, ואחורנית עד מֶלֶךְ מֶלְכֵי צַדֵּק החשמונאים בימי בית שני, ועוד אחורנית עד מֶלֶךְ מֶלְכֵי צַדֵּק יחזקיהו ואסא שלמה ודוד בימי בית ראשון, ועיניך תחזינה כי תמיד לרגל עבדם את ד' וּשְׁמָרָם מצוותיו וּשְׁמָעָם לתורתו, כן גברו חיל בעושר והצלחה כבוד ויקר ויהיו לשם ולתהלה לכל מלכי ולאומי ארץ.

או אולי בור כרה לך יצרך להפילך משמים ארץ תחטית לחיות חיי השלוח וההפקר? — ופתך לבך לפרוק עול לנתק מוסרות כפי אשר יהיה לאל ידך? — חלילה! הם הם מלהוכיח, מוקצה מרעתי ורחוק מכליותי לחשוב מהשבות פגולים כאלו על עם ד', ההמיר גוי אלדים? — אף כי בן אל חיי.

ורעה עוד מזה, בהיותך מצודד בהרמך נפשות נקיים לירות כמו אופל לישרי לב אשר לבם נכון בטוח בד' ובתורתו, היושבים לבטח במנוחות שאננות על משמרת הדת הקדושה וקיום מצוותיה, ואתה רוב אורב להם ארי במסתרים לסבכם בסבך האמונות והדעות, ולספק עליהם אמונתם ברשתות אלו שִׁמְרָה להם בפיך ובקולכסך, ובנקום שתילי עדן להפרות אשכולות כרורות למו. טורף נפשו! הזאת חשבֶת לאהבת רעים? ואהבת לרעך כמוך להוריד גם רעך אִתְּךָ לבאר שחת כמוך?

הגידה נא לי ידידי אחי שאהבך נפשו! איזו הדרך ישכון אור מנחת נפשך בבוא עת פקודהך ללכת ולדתיצב לפני דאדון ד' צבאות כדרך כל הארץ? עת כבקרת רועה עדרו יעביר האדם לפניו בכחשבתו כל ימי חלרו ויחשב עם קנהו על כל אשר בַּעֲתֵת הָיָהוּ פעל בתבל ארצה, הַתְּנִיחַ נפשך? התשקוטנה סרעפותיך? וכי יקום אל ובמשפט יבוא האלהים על כל מעשה האדם אשר פעל ותקן בארץ, איזו אַמְרִים תשיב לו? — כי ישאלך לבך אז לאמור מה עשיֶתָּ פה ומה תַּקְנֶתָּ לטובת הכלל בארץ בה הצבֶתָּ לך קבר? מי יודע אם לא תתחרט ותנחם על עפר ואפר? ובראותך כי אין לאל ידך להשיב את אשר כבר נעשה, מי יודע אם לא כשור משרי פחד פתאום יבהלך ורוח הנחמה והבהלה כשעירים מצירים בדמיונך יתרוצצון? אם לא כרורות פתנים סגור לבך יקרע ותלך בלא חמדה ובאפס תקוה חיי?

אי לזאת אַחֵי, השמר לך ושמור נפשך מאוד לבלי חֲלֹץ אבני קודש וקרקר קירות בית האמונה, הנח בית האלהים על מכוננו, וארמון על משפטו ישב קניי על תלו על מכוננו וכוננתו, כאשר מקדם לַדְּבָרָה הבינה וגם הַקְרָה הבורא יתייש, ויאמר לאדם הִסְדֵּן נא עמו וּשְׁלֵם בהם תבואֶתְךָ טובה בתבל הזה וחיי נצח בעולם הנשמות.

פרק ב'

כי התורה והמצוה אשר צִוֵּנו יוצרנו ב"ה לא בשמים היא לאמור מי יעלה אותנו השמימיה? מי יתן לי אבר כמלאכי אל אעופה כמעל להארץ ההדלה הזאת ואשמענה וְאֶקְרָאָהָ? גם לא מעבר לים היא לאמור מי יתנני בירחי קרם בימים ההם ובארצות ההנה ובאקלימיהם ובמנהגי ממלכותיהם ובנימוסי ממשלתם? ואשמענה ואעשנה וְאֶקְרָאָהָ — כי קרוב אליך הרבר מאוד משוער ומסודר מחכמת תמים דעים ותייש, לעשותו וּלְקַנְיָו בכל הדורות ובכל הארצות ובכל הזמנים ובכל האקלימים*, כאשר תחזינה עיניך בקראך בְּצֵן בִּיְהִיָּת — אם איש בינות

(* עינינו הרואות כי כל מצוות התלויות בארץ דיני זרעים תרומות ומעשרות שמיטין ויובלות גם כל מצוות הקרבנות הטומאות והטהרות וכן דיני נפשות וקנסות לא הייבתנו תורה הקדושה רק בהיותנו עם וממלכה נטועים בארצנו לברד ישכון והיות לאל ידונו לקיימם, אך בעתים האלו בהיותנו פזורים בין העמים פטרתנו התורה מהם מבלתי יכולת לקיים עתה.

רוח יראת השם פרק ב'

בינות אתה — בספרי הדורות מראש, וכאשר הזה עינך גם בדברינו ברוח קדים העולה ממדבר קדמות.

אף לא חקקי עוצר רעה אשר למען הרבות אוצרותיו או להרבות כבודו או לאכזריות*) לבבו ועמוס על שכם עבדיו סָבַל משא בל יוכלון שָׂאת, המה. אבל בחבלי אדם משכנו יוצרנו ב"ה בעבותות אהבה. וכרחם אב על בנים ריחם ד' על יריאיו. ויצונו ד' אלהינו לעשות את כל החקים ליראה את ד' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה [פ' ואתחנן]. וזאת התורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום [משלי ג'], והקב"ה אומר עֲשֵׂי מַה עֲשִׂיתִי לָךְ ומה הלאיתך עֲגִהָ בִּי [מיכה ו'].

ומבלעדי התכלית העקרי אליה כיוונה תהי"ק ומצוותיה והיא השגת חיי נצח בעוה"ב, היה גם יסוד אמיץ עליו אדני התורה ומצוותיה המבעו, לתקוע בלבנו אלהותו ואדנותו**) אהבתו ויראתו ית"ש, ולמען ישיב האדם אל לבו תמיד, כי לא לחיות חיים הבהמיים חיי השלוח וההפקר למלאות רק תאוה נפשו הבהמיית כבהמות שדי וחיתו יער נעזב פה בארץ, רק לחיות חיים המעולים חיים האלהיים חיי השָׂבַל חיי

*) זה לשון הרמב"ם פ"ב מה' שבת הלכה ג'. "הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם, ואלו האפקורסים האומרים שזה (ר"ל בחולה שיש בו סכנה) חלול שבת הוא ואסור, עליהם הכתוב אומר ונס אנכי נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם". (וכונתו כלפי מה שכתוב שם דשבת נדחה בחולי שיש בו סכנה מקרא דואלה המצוות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ור"ל שמשפטי התורה הם משפטים יחיה בהם האדם ולא משפטים לא יחיה בהם ח"ו). ובש"ס ופוסקים הרבה ענינים דומים לזה, כמה חשו חז"ל לתקנות ענוות (ואסרו משום עונא הקילו ואפקעיהו לקדושין), וידוע מאמרם ז"ל התורה חסה על ממנם של ישראל, ולענין דלקה (ועי' או"ח סי' של"ד סעיף כ"ז), ואז"ל גדול כבוד הבריות שדוחה שב ואל תעשה ולא דלא תסור, צא וראה דבריהם ז"ל בתקנותיהם מה הרבה חששו והשגתו בהם על הפסד מרובה ולטורח הצבור ולבטול מלאכה ולדרכי שלום ולדלא ליתו לאנצווי ולמקום צערא וחולי וחולשא ולכה"נ. וכאשר בוארו נדרי ופרטי כל הדברים האלה במקומותיהם הראויות להם לדורשי ד' הצוללים במים אדירים בים התלמוד והפוסקים, באשר להם בדרם ולכניליהם. נמסרו ענינים אלו לדון בהם.

**) ומה נעמו דבריהם ז"ל באמרם (פ"ד דמנחות) הכיבים ישראל שסבבם הקב"ה במצוות וכו', והוא להזכירנו על ידם תמיד באלדותו ב"ה. ואז"ל במדרש וכו' מה אכפת להקב"ה אם שוחט מן הצואר או מן העורף? אלא לא ניתנו המצוות רק לצרף בהם הבריות שנאמר כל אמרות אלוה צדופה. ובקרבנות נאמר ריח נחוח ופרשוהו חז"ל נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני. ומה נעמה מליצתם ז"ל באמרם (פ"ה דברכות) אין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים שנאמר יראת ה' היא אוצרה בארו ביה, ששמעשה המצוות אשר יעשה אותם האדם יובא רק אוזרתה בית ד' וזכרון מחשבת הלב וקבלתה עול יראת שמים המצורף במעשה המצוה, הוא הוּא הַקְּבִיּוֹן והרצוי להובא אל בית אצור נגזו הממ"ה ב"ה. ואסרו ז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, ופי' הרא"ה (בספ"ה פ' בא מצוה ט"ז) כוונתם שע"י התמד קיום המצוות המעשיות יוקבעו בדעתנו אמונות שהורות מאהבתו ויראתו ב"ה, וכעין זה כתב הרמב"ן (פ' בא) ככוונת מאמרם ז"ל הוי זהיר במצוה קלה כבהמורה, כי כולם חמורות מצד התעוררותם על האמונות האמתיות, ע"ש דפח"ה, (ועי' רמב"ן ורא"ה בספ"ה פ' כי תצא במצוה דשלוח הקן ע"ש).

וה לשון החסיד הזכות הלבבות שער חשבון הנפש פ"ג בפנים הכ"א. ראוי לך אחי שתבין, כי רוב הענין המכוון במצוות שהם בנופים ובאברים, הוא להעיר על המצוות שהם בלבבות ובמצפונים, מפני שעליהם משען העבודה והם שורש התורה כמו שאמר הכתוב וכו' עכ"ל ע"ש.

חיי כבוד ויקר באשר הוא אדם בעל צלם אלהים, ולמען יהיה ציור יקר תפארת גדולת מקור מחצבת נשמתו ושהיא אצולה מכבודו ית"ש, לזכרון נגד עיניו תמיד, וכמשייה [תהלים] שויתי ד' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט, להעיר ולעורר נפשנו תמיד על כל אלה ע"י מעשה המצוות והזהרות הלאווין, לאסור אברי גופנו ותאוותיו ונמיות לבבו במוסרות העבודה והכנעה לרצונו ית"ש.

ואתה בן אדם! מה לך כי נועקת וכי תתן את פך לחטאי את בשרך לדבר גבוה על גבוה מעל כל גבוה לררוש תמיד ולשאול מעם מצוה זו מה היא? ומה תכליתה? לו, לא יהיה בה רק תכלית עשות רצונו ב"ה והוכיך באמונתו אלהותו ויראתו ית"ש והעריך תמיד על יתרון גדולת נשמתך והרבקה באלדים חיים והכנעת תאוות גופך אל מאסר השכל ולצווי ית"ש, הנה יש בזה תכלית טובה די והותר. אף כי באמת לכל מצוה ואזהרה בפרטיות ישנם טעמים רמים ותכליות נכבדות ונשגבות, ואם לאנשי גילנו קצתם נעלמים, הנה להגשים אל ד' אנשי בריתו המה גלויים יותר, וכאשר גלו לנו רבותינו הרמב"ם והרא"ה (בס' החנוך) והרמב"ן ז"ל ויתר החכמים האלהיים שמין מנהם, ומספריהם הקדושים ילקוט איש ואיש לפי מפת יד שכלו וכח הקרתו — ואף גם הם גלו רק שבין מנהם, כי מי בא בסוד ד' ? ומי יתן אלוה ב'ד' ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה, ויש לאלהים פתרונים תכליות רמות ונשגבות במעמי המצוות יותר ויותר מכדי שדעת האדם הקצרה* ראויה להקבילם.

הַיְיָ לִבְּנֵי אָדָם תּוֹלְעָה לְבוֹא בְּמִשְׁפַּט עִם אֱלֹהִים חַיִּים, לְחֹשֶׁב עִם קוֹנְהוּ לְאֹמֵר מִה צִיּוֹת? — וַיִּצְרֵר יֹאמֵר לְיוֹצְרוֹ עַל מַה זֶה וְלִמָּה? — וְהַמְלִיךְ הַחֲסִיד

תהלים

* ואמרו חז"ל (סנהדרין כ"א) מפני מה לא נתגלו טעמי המצוות? — שהרי שני מצוות נתגלו טעמם ונכשל בהם גְּדַל הָעוֹלָם. וע"י דברי הרמב"ם סוף ה' תמורה וסוף ה' מקוואות.

וראיתי כי טוב להעתיק הַקָּה דברי מאור עינינו הרמב"ם ז"ל סוף ה' מעילה, וזה לשונו הוזהב שם, ראוי לאדם להתכונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עִלְיָה, אל יהיה קל בעיניו, ולא יהרום אל ד' פן יפריץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול. הוא וראה כמה החמירה תורה במעילה, ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר, כיון שנקרא בשם אדון העולם עליהם בדברים בלבד, ונקדשו, וכל הנוהג בהם מנהג חול מעל בה, ואפי' היה שונג צריך כפרה, ק"ו למצוות שחקק לנו הקב"ה, שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן, ולא יחפה דברים אשר לא כן על השם, ולא יחשוב בהן מחשבתו כדברי החול. הרי נאמר בתורה ושמתם את כל הקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם, אמרו חכמים, ליתן שמירה ועשייה לחוקים כמשפטים, והעשייה ידועה, והיא שיעשה החקים, והשמירה שיהיה בהן ולא ידמה שהם פחותין מן המשפטים, והמשפטים הם המצוות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעולם הזה ידועה, כגון איסור גול ושפיכת דמים וכיבוד אב ואם, והחוקים הן המצוות שאין טעמן ידוע, אמרו חכמים, חקים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן ויצרו של אדם נוקפו בהן ואומות העולם משיבום עליהם, כגון איסור בשר חזיר ובשר בחלב ועגלה ערופה ופרה אדומה ושעיר המשתלה, וכמה היה דוד המלך מצטער מן האפקורסים ומן העכו"ם שהיו משיבין על החקים, וכל זמן שהיו רודפין אותו בתשובות השקר שעורכים לפי קוצר דעת האדם, היה מוסיף דבקות בתורה, שנאמר טפלו עלי שקר דים אני בכל לב אצור פקודיך, ונאמר שם בענין, כל מצוותיך אמונה שקר רדפוני עזרני, וכל הקרבנות כולם מכלל החקים הם, אמרו חכמים שבשביל עבודת הקרבנות העולם צויר, שבעשיית החקים והמשפטים זוכין הישירים לחיי העולם הבא. והקדמה התורה עויר על החקים, שנאמר ושמתם את הקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ע"ל רבנו הרמב"ם ז"ל.

רוח יראת השם פרק ג' ד'

[תהלים ע"ג] אמר ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך. ובנו החכם נכל האדם בהתימת ספר הכמתו [קהלת] אמר, כוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם.

פרק ג.

וראתי אותך נצב לקראתי ובפך תוכחות להשיב על דברי לאמור, הן ראינו כי תהלוכות נתן ד' למין האדם, והלך ילך מין האנושי בטבעו מהלך השלמות השבלי תמיד מעלה מעלה בכל חכמה ומדע, ובייחוד בדורותינו אלה מקרוב כאשר עינינו רואות, ואם כן איפה למה תִּקְרַע התורה והחכמה האלהית לבלי שנות את טעמה לרוח היום ולפי ענין הזמן?

אשיבך אחי, הן כל חכמה ומדע בה יתפאר המשכיל לעלות עליה בעיני רוחו, הלא הוא, קתחו עין בוקרת על גלמי הטבע הנופיו ועין חִקְרָה על צפוני כחותיה, לחשוף כחותיה הצפונות ולהוציאם מן הכח אל הפועל, או בְּגִלְמֵי הטבע לחלק כלליה ולאחר חלקיה בפנים מפנים שונים כפי הצורך להועיל בזה לבני אדם. אפס, במוסדות גלמי הטבע וחמרי עצמיותה אין אדם ולא שום נברא שליט להוסיף או לגרועתם מכפי אשר ברא ד', ואם יתאספו כל חרטומי מצרים וכל חכמי אייראפא להוסיף על מעשה בראשית אפי' יתוש אחד או להכחיד שום בריה קלה להעביר יסודותיו [שהוא מורכב מהם] מן המציאות, לא יהיה לאל ידם.

וכך היא המדה בטבע המעולה היקרה, היא התורה והאמונה, טבע בתוך טבע הגופני, חיי בשרה ורוח לגולמים בה [ע"י עקרה פ' נח וחיין מליצותיו]. הנה הרשות נתונה לך, אם איש בינות אתה — לחקור אחרי כחותיה ותכונותיה הצפונות, לחשוף ספונותיה להוציאם מן הכח אל הפועל להראות יִפְיָהּ ומנעמיה, לחברם ולחלקם כפי הצורך והזמן להועיל בהם לבני אדם. אפס, במוסדות גלמי הטבע היקרה החיא וחמרי עצמיותה, הלא המה התורה האלהית ומצוותיה אשר מפי עליון ביה יצאו, אין אדם שליט לגעת בהם להוסיף או לגרועת.

וזלתי, אשר הסכם הסכימו חכמי ישראל ושקלו בשכל הקודש לשם שמים ומצאו* הכרח להרש איזה דבר כדי לעשות בזה סיג להתורה ולחוק בזה התורה, למשמרת עולם או להוראת שעה לפי ענין הדור והזמן. והרשות נתונה להם ע"פ התנאים הכבוארים בענינים אלו במקומם, והוא ממה שכתוב בתורה כי יפלא וכו' לא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל, שגם הצווי הזה ממוסדי התורה הוא אשר ראה הבורא יתייש כי טוב והכרחי הוא לשיתו בתורתו התמימה, [והם המה, מצוות דרבנן, גדרים וסיגים, תקנות, והוראות שעות].

פרק ד.

ואביט וארא עדיין אין דעתך שוקמת, ובפך מלים לאמור, אולי רק עקרי האמונה אשר מנו בעלי האסופות [הדעה המקובלת בזה היא דעת רבנו הרמב"ם ז"ל שהם י"ג] או עשרת הדברות המה המה מוסדי עצמות התורה ולא שארי המצוות? או רק תורה שבכתב ולא תורה שבעל פה?

אשיבך

* וכמ"ש ח"ל ב"ד מנין ועונשין שלא מן הדיון וכו' כדי לעשות סיג להתורה, ואז"ל יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, וענין אליהו בהר הכרמל, וענין רבנו הקדוש בהרשותו לכתוב תורה שבע"פ וכמבואר למעלה ברוח קדוים פ"ב בהגה. ומה גם מצוות דרבנן וגם הגדרים שראו ח"ל לעשותם משמרת להתורה, וכאשר בא באור מל ענינים אלו ברחבה במקומותיהם הראויות להם, ואין כאן מקומו. [וע"י שם בר"ק פ"ב בסוף ההגה כי לעד מורשה לכל ענין זה במלואו ושלמותו אחר התימת התלמוד הוא החוק מאוד וכמעט נמנע המציאות ע"ש].

רוח יראת השם פרק ד' ה'

כו

אשיבך אחי, הן דבריך בזה מצאו ומחשבתך מאפע, הבל ורעות רוח, כי באיזה מקום בהתורה מצאת כתוב שמצוה זו ואמונה זו היא עיקר והשאר ענף? אבל ההוקרים האלהיים מחזיל חקרו שמצוה זו ואמונה זו הוא כלל גדול ויתר חזק תלויים וכלולים בו הרבה מצוות וענינים אמוניים, וכענין שאמרו חז"ל [סוף מכות] תר"ג מצוות נאמרו למשה בסיני בא דוד והעמידן על י"א וכו' בא ישעיהו והעמידן על וי' וכו' בא משה והעמידן על ג' וכו' חזר ישעיהו והעמידן על ב' וכו' בא חבקוק והעמידן על אחת וכו', והכוונה בזה, שאלו הנביאים ז"ל נתנו כללים גדולים יתדות ושרשים. ולכן גם בכנין העקרים לא השתאו כל החכמים, לדעת בעל העקרים המה ג', ולדעת הרמב"ם [דעתו מקובלת בישראל] המה י"ג, ולדעת קצתם המה כ"ו [וכמ"ש בעקרים מ' פ']. ולדעת קצתם אין בתורה עקרים וענפים כי כל דברי התורה עקריים, וכן עשרת הדברות המה כללים גדולים שרשים ויתדות. אמנם ממוסדי התורה וחמרי עצמותיה הלא הם כל מצוותיה וכל הכתוב בה, באשר הבל מפי עליון ב"ה יצא אלינו.

וכן תורה שבעל פה, הכי תורה אחרת היא? ואל אחר ציוה אותה חז"ל? הלא תורה אחת היא, וכל תורה שבע"פ כולה היא רק פירוש תורה שבכתב, המקובל לחז"ל דור אחר דור עד מרע"ה והנמסר לחז"ל לפרש המצוות לפרשם ולגדרם ומה שהוציאו ב"ג מדות שהתורה נדרשת בהם או הראו לו רמז וילפותא מן המקרא, הכל הוא פירוש תורה שבכתב, ולולי תורה שבע"פ יהיה לנו כל תורה שבכתב כספר החתום ולא מצאו ידיו ורגליו בשום מצוה מהמצוות לדעת נגריהם ופרטיהם, וכן בכמה מקראות תרבה המבוכה בהבנתם לולי תורה שבע"פ, וחזקה על תמים העים ית"ש ויתעלה שלא יוציא מתחת יד אלהותו ב"ה דבר שאינו מתוקן ח"י, בלתי אם ספק. על פירושה הנמסר היא תורה שבע"פ, וראתה החכמה האלהית שאי אפשר להעלות הכל בכתב, ובאשר ביאר זאת בצדק היטב נכון הרב בעל עקרים ז"ל במאמר ג' פרק כ"ג, וכבר הרחבתי לך באור נכון על כל זה ברוח קדים פ"א בהגה והראיתי לך שם כל זאת בראיות רבות גדולות ונצחות אין להשיב עליהם, והיו כל הדברים האמורים שם לאחדים בדרך עם הדברים האלה, כי הם שייכים לפה, רק שלא רציני להלאותך להכפיל הדברים עוד, ומכונן הדברים הנך רואה בנקל שגם תורה שבע"פ היא ממוסדי התורה ומחומרי עצמותיה בין המקובל ובין הנמסר לחז"ל ונשען על השורש הגדול מ"ש בתורה לא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל וכו', ועי' מ"ש בזה רבנו הרמב"ם ז"ל ר"פ א' מה' מרים ע"ש ומאירו ענין בזה, ומשפטי ד' אמת צדקו יחדיו, גם ביאר שם רבנו ז"ל שגם כל התקנות והגדרים שראו חז"ל לתקנם משמרת להתורה חייבים אהננו לקיימם מפי התורה, ונכלל בתוך השורש הגדול לא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל וכו'.

פרק ה'

עוד דבר לי אליך אחי, על דבר האמור למעלה פרק ג' בדברינו אודות האמונה [ידעתי בשם הטבע המעולה היקרה], שהרשות נתונה לך, אם איש בינות אתה — לחשוף ספונותיה ולהוציא כתרי צפונותיה מן הכח אל הפועל להועיל בזה לבני אדם.

הנה אם אמנם שהרשות נתונה לך בזה, אך לאט לאט, בהדרגות וסדרים, ולא לרלוג כאל קרמה, כי בזאת לא תועיל רק תזיק לבני אדם. צא רואה מאמר ז"ל [פ"ב דהתיגה] שמגדולי התנאים אשר נכנסו אל הקודש פנימה לפרדם עיון הענינים האלהיים וחקירותיהם הונשבות לא יצאו משם בשלום רק רבי עקיבא, וגם אותו בקשו מלאכי השרת להורפו לולי שאמר הקב"ה הניחו לוקן זה ראוי הוא שישמש בכבודי [נ"ל כונת מליצתם ז"ל, שר' עקיבא עם כל שלמותו, עכ"פ מצד היותו אדם בעל הוכרי ולא שכל נפרד כמה"ש, היה

רוח יראת השם פרק ה'

גם הוא נכון למועדי רגל העיון וההטעאה בענינים הנשגבים ההם, לולי שהקב"ה עזרו וויכך חוטרו ביותר מכפי הטבע הנופיי]. והרמב"ם ז"ל בפתחת ספרו המורה כתב, סוף דבר אנוכי האיש וכו', הראה באצבע שרק לאנוש כערך הרמב"ם הרומה לו בשלמות תורה וחכמה אמונה ויראת ד' ניתנו ענינים אלו להעמיק בהם. והרמב"ם ז"ל בפתחתו לפירושי התורה השביעי כל קורא בו שלא יחשוב סברות בסתרי תורתו העולים בפירושו, כי לא ישנים רק היום אל ד' חיו ע"ש. וכדברים האלה כתב גם הרב בעל העקרים ז"ל מ' פ' ויתר חכמים ברבת הסכנה בהעמיק בעיונים אלו זולת השלם המוכן לזה. זה השער לד' צדיקים וחכמים שלמים יבואו בו. ואם ככה הדבר בחכמים, כ"ש וק"ו בחיק ההמון, ואמרו המושלים, כאשר לא יכוננו לחלש הראות והרי חמה כן לא יתכן לאטום השכל רבוי ההשכל, והאיש אשר יעשה בידון לפלסוף את ההמון ביותר מהראוי לו, בנפשו הוא עושה לככות את גחלת האמונה חיו. ואמר חכם אחד [ע"י בס' טל אורות סוף שער ד'], כי לא ירצה ד' באלפי דרושים ופלפולים כי אם בהררף את העם לעבודתו. ועל פי האמת כולנו כהמון וילדים נחשבנו בענינים האלהיים וחקירותיהם על אִמְתָּקָן, ולכן דברה תורה והנביאים והחכמים ז"ל אתנו מהם כלשון בני אדם בהנשמות משלים ומליצות. ובהדרגה כואת תהיה הַרְבֵּת החכם להמון בהם, ולפי ענין הזמן והנושא שלפנינו — עד בוא עת השלמות האמתית א"יה, כי אז תִּפְקַדְהָ עיני עֲרִים ויהו כולם בנועם ד' הדר אלהינו. ועוד מלים לו בביאור ענין זה.

הן ראינו כי התלוכות נתן ד' בטבע מין האנושי לעלות דור אחר דור מעלה מעלה בַּהֲשֵׁבֵל ודעת, ובמקום שדור זה כלה מושכלותיו, שם יִחַל הדור הבא אחריו לעלות משם על פִּלְם החכמה הלוך ועלות, וכל אשר עמלו ויגעו דורות קדמוניות ויולידו תולדות שכליות ויצברו ידיעות ונסיונות, הן הנה לדורות הבאות להקרמות, על ידיהן עוד יוסיפו לעלות למצוא ידיעות ומושכלות לא שערום אבותיהם. וכל דור עומל וצובר להדור שאחריו. והיטב המשילו קדמונינו ז"ל ערך הדור הבא מול הדור שלפניו, כננס על גבי ענק.

אכן לעומתו, גם באמונה ויראת ד' ומוסר צריך להעלותו כפי ערך עלותו בהשכל ודעת, למען לא יגדל יר ההשכל ממעל ליד האמונה ומוסר, כי בואת תבטל תכלית האנושי, ויהיה ההשכל לדע לו ולהויקו, כאשר נפש השכל בלא אמונה ומוסר לא טוב. וכבר אמרו החכמים שאיש ההשכל בלא אמונה ומוסר הוא נגרע בערכו מכל בע"ח המורפים ומויקים, כי כח הַהֲשֵׁבֵל יהיה לו לכלי נשק שֶׁלַח וחינת לילך ולהויק ולמרוף כְּאֵת נפשו ביותר מאשר יש לאל יד שום בעל חי, ורסן אמונה ומוסר אִין. ואיך יאמר עליו בצלם אלהים עשה את האדם, והוא נגרע בערכו מכל החי אשר על פני האדמה? — אבל בהצמד כח ההשכל עם האמונה ומוסר לדעת את ד', ולראות אותו ב"ה ללכת בדרכיו ולשמור מצוותיו, הוא הוא הוד צלם האלהים, וכמדתו ית"ש להשכיל להטיב, ולבעבורו יִקְרָא אדם באמת.

ולימות המשיח קץ הַיָּמִין הַמְּקֻיָּה לנג, אז תמלא פֶּאֶת שלמות המין האנושי, כי אז יגיע כולו אל תכלית קצה שלמותו באלו שני הענינים יחד, ר"ל בהשכל גם באמונה ומוסר, כי אז תמלא הארץ דעה את ד' וְיִשׂוּ כל העמים וכמו אחד לעובדו ב"ה באמת, לא יִבְּשׁוּ ולא ישחיתו, וישפוך ד' את רוחו על כל בשר וְיִבְּאִי בנים ובנות, וכמיועד לנו כפי הנביאים הקדושים.

אמנם מרם בוא עת המיועדת הזאת, לא הבשילו עדיין הַקְּדוּת הדרורות עד תומם, והאדם ברצותו לדלוג יִקְדָּחָה בהר ד' ביותר מכדי שֶׁהַרְבֵּת הזמן סובל, טה תהיה מלאכתו ופועלתו? הלא אִין ואפס, ותחת רצותו להועיל זיוק, יִבְּרָה את גִּלְתַּח האמונה חיו. אם כרמך סְקָדְר, הכי תוכל להבשיל אשכולותיו ענבים מרם בוא עתו בטבע? — ואף אם תחשוב למהר אֲרִיָּה בתחכולות ענבא המתנגדים להטבע, תהיה מלאכתך דלה וקדושה והיא לא תצלח — אבל יברך ד' את עבודת הכורם אשר ישגיח לעובדו לרגל עורך הטבע בעת ההיא ובאקלים ההיא.

ועתה, למי נִתְקַנו הדרגת הדורות ומצערם? — בלתי לדי לבדו, כי הוא בוראם ויוצרם, ובטרם צאתם מרחם ידע מה בקרבכם, עֲרַבְם ושעורם, ומה יעוו אנוש לבוא בסוד ה' לקרא הדורות מראש, לתת להם יתרון הכשר ביותר מכרי ערך מדרגת ההכנה אשר חלק ד' להן? — אבל רק לרגל ערך ההכנה ההיא אשר חִלְקָה ההשגחה האלהית להן, תוכל לעבור עבודתך עבודת השלמות להוציא כחותיה הצפונות אל הפועל, אך בערך שלא יגדל יד ההשכל מעל ליד האמונה ומסרה, ובאמור, ואז יברך ד' את מעשה ידך והיית איש מצליח במלאכתך מלאכת הקודש.

וראיתי כי טוב לעתיד פה מה שכתוב אצלי במקום אחר על דברת הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה [העתקתיהו למעלה ברוח דעת] שהלימוד להחמין בענינים אלהיים צריך להיות בדרך חדה ומשל וכו', וזה לשוני שכתבתי שם. והוא גם הוא הטעם לחז"ל בהגדותיהם בכואם בהם בדרכי המשל והמליצה והתקדה, ובפרט בדבֶרְם בענינים דקים מענינים אלהיים ופלוסופיים. כי לא כאשר יצטיירו הענינים בלבות המשכילים יצטיירו בלבות ההמון, וחז"ל ברצותם להועיל לכל העם מקצה, באו עליהם בדרכים נאותים יכוננו אליהם, וכאשר ביאר זאת במרחב רבנו הרמב"ם ז"ל בפתיחתו לפי המשנה, ועיי' במורה מ"א פרק ל"ג. דרשו נא מעל ספר ד', פקח עיניך והתבונן בו בינה, וראה, כי לא כפי דרכו וכחו הבלתי בעל תכלית בא עלינו האלהים לדבר בו אִתִּי, רק כפי דרכינו וכח השגנתנו דברה תורה אתנו כלשון בני אדם כדי לספר את האוון. ולמען ישמע העם בְּדַבְרֵי עַמִּים בא אלינו בעב הענן לדבר עמנו ממציוותיו ית"ש והשגחתו ואופני ההנהגה ביה את בראיו, בלשון גופי תוארי הגוף ומשיגי הגוף ואופני פעולותיו וכחהתפכות מִיְיָ קרוץ מחומר, מִדֻחֵי ושבועיו, [וכאשר רבנו הרמב"ם ז"ל בחלק הראשון מספרו המורה האיר עינינו והורנו דעת דרך לשונות ההגשמה הנמצאים מיוחסים לו ית"ש בכתבי הקודש]. ומה נאווה דרשת חז"ל בכתן תורה על פסוק קול ד' בכת, לפי כחן של ישראל — כי מה אנוש? ומה חכמתו ותבונתו? הלא הוא רק בערך ההצטרפות — חכמים אנחנו נגד מה שלמטה ממנו בְּהַקְדָּה, מִלְפָּנֵי מִבְּהִמּוֹת אֶרֶץ מִעוֹף הַשָּׁמַיִם ויחכמו. אך נגד מקור החכמה תמים דעים ית"ש, מה אנחנו ומה חכמתנו ומה תבונתנו? ואם אֵל ישגיב בכחו לדבר אתנו כפי דרכו הנעלה ומרוכז מעל להשגת האדם וכח ציורו, מה נבין ומה נדע? מה נשכיל ומה נצויר? הלא אֵין אִפְס. אבל, ד' החפץ בשלום ברואו והצלחתם ולמען יִדְבְּקֵנו והורנו דרך, דְּבַר אִתִּי כפי דרכי בני האדם ככתבתם ובלשונם, ומי כמוהו מורה ית"ש. וכאשר יִשָּׂא האומן את היונק אל בית הספר להורותו ולחנכו לאט לרגל המלאכה אשר לפניו ולרגל מעללי הנער ועל פי דרכו, כן היינו לפניו ית"ש, ועל דרך זה נהג עמנו בתורתו התמימה אשר שם לפנינו.

ואתם המתחכמים המתפלספים! האומרים נפקחו עינינו והיינו כאלדים ובני עליון כולנו, אשר ממרום דמיונכם תביטו בנאווה ובזו על האיש התם ההולך בִּישְׂרו שמו נא על לבבכם אולי טוב הוא לפני אלהים ומרבים אשר כנילכם, [כי לא המדרש והעיון והקירה עיקר רק מעשה הטוב וליראה את ד' ולעוברו וכמשיה ועתה ישראל מה ד' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ד' וכו']. גם אם הִתְעַיַּת בנפשך והשבתך כי אורו עיניך וכי טעמת דבש, יִהְיֶה לך לברך אמרו בלבבכם ודומו סלה — ולמה זה תניאון את לב העם ותגרשו מימיו רפש וטש? ואף גם מי הניר לך כי נפקחו עיני שכלך ובהיר הוא בשחקים? אולי הויפת בסטורים, ואם יִגַּל ד' את עיניך באמת ויִאֲרֶתְךָ כי מִשְׁשֶׁת באפלה כאשר ימשש הָעֵצֵר? ועם בעולם הגופי פָּתַם יִבְרַח בעדנו לבלתי הבט תמיד אל מְאִידֵנו, אף כי בעולם האלהי? — אשר עֵבִים פָּתַר לו, צפון וספון מעיני בשר.

רוח יראת השם פרק ה' ו'

אמנם אהובי! קנה לך כי לעת קץ, ימות המשיח, בוא יבואו ימי השלמות האמתית ותמלא הארץ רעה את ד', ויקויים מקרא שכתוב והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, והארץ תוציא צמחה סלת נקיה בר ומזון נקי ומצורף ומנופה מכל מזון וקליפה וקש [ע"י היטב פירוש המשנה להרמב"ם ר"פ חלק], וכל הטבע מוכשרת ומקנת לאדם להשכיל להטיב, ועץ הרעת יתן פרי חמד קודש הלולים כולו למאכל בלי קליפה, ולא יהיה משם עור קנה ומשקלת. ובית ה' נכון יהיה בראש ההרים ועליו יורה ה' והלכו גויים לאורו, ומקבות וכל כלי ברזל לא ישמע בהקנותו, וכל קציו ואילמיו אף גם יסודותיו ומכונותיו אבני אקדח מלאים זיו ומפיקים נוגה, ושעריו המביאים אל הקודש פנימה אבני חפץ, אז ומלא שחוק פינו וחרון לשון השלם התקפץ בשלום הכלל ובשלמותו לו שלום, והיה כעם ככהן ננער כוקן כולם ידעו את ד' באמת למקמנם עד גדולם, וכל בניך למודי ד' ורוב שלום בניך. ולא יקנה עוד מורדך בכנף מעילו, והיו עיניך ראות את האמתית לאמתתן כמראה ולא בחדות.

אך עתה באשר זמן השלמות עדין לא בא, נא אפי' לא תעלו להר ד' ולא תקוממו במקום קדשו, לא תעלו ולא תלחמו את ד', לא תעירו ולא תאיצו את בעל הכרם הוא הבורא ית"ש להחיש מעשהו, וכרמו סמדר — אבל הוא ית"ש עושה הוא יוצרה הוא כוננה הוא נוטרה, לבקרים יבחנה ולרגעים יפקדנה להשקותה, כל יפקד מימיה ולכל יחסר חוקה, ובעל הכרם ית"ש הוא יורע בטיב כרמו והוא ימהר ויחיש מעשהו בראותו כי בא מועד, אך אנוש אל יעו, לא תעפילו ולא תעלו לגבול ההשגחה האלהית להתגדר במלאכתה, כי מי בא בסויה? ומי הוא זה קרב לבו לגשת אליה ונקה? לא תעירו ולא תעוררו את האהבה עד שתחפץ. התרחקנו מעט מכוננותנו, ועתה שוב נשוב לדברינו ולכה שעמדנו עליו בפרקים הקדומים.

פרק ו'

שים עיניך על הטבע הגופי וכבוד עושרה, אשר עשאה ד' ערי מסכנות למזון גוף האדם וכל צרכיו הגופיים לבל יחסר לו קצין במ, ועניך תחוינה גבולות וסדרים, חקות עולם אשר שם היוצר להם, דרכי נועם דרכיה, השקט ושלוח במפעלותיה, לא יעבטון אורחותם לשנות את תפקידם או לחפון דרכם בקסלה אשר קלק ד' להם. לכה דודי נצא השרה אשר ברכו ד' בשפעת המונים מינים עץ פרי וירק דשא בכוס הנה, טרף ומזון כפלי כפלים מכדי צורך החי אשר על פני כל האדמה, ומי הוא הכורס? — יציה היוגב? — הלא כטל השמים ישבעו וממטרות עזו ית"ש ישתו, והביטו נא חוסן האלונים ויקבצם, ישבעו אצי ד' ארזי לבנון אשר נטע. ומה יעו אנוש בתחבולותיו בלוחצו מטעי קדם נגד טבעם בבתי הקצח אשר תיקן בארצות המערב? הביטו נא תוארם, דלים ושרופים, וכה ראה היגיעה עמכם ומה מעטה תועלתם, נפש כל חי ברעב תתעטף אם אליהם ישברון לטרף חייהם. אבל יברך ד' את עבודת הקאדר אשר יעבוד את האדמה לאש לפי מסלול טבעיהם אשר נטע ד' בהם.

ככה התורה והאמונה, אשר עשאה ד' ערי מסכנות למזון נשמת האדם ולצורכי נפשו השכלית, והיא הטבע המעולה האלהית, טבע בתוך טבע הגופי, שכל לנופה, חיי בשרה רוח ונשמה לגולמים בה [ע"י עקרה פ' נח דפהח], טבע ספונה ונעלמה בכעון קרשה, הוא ית"ש יוצרה הוא עושה הוא כוננה בסדרים נפלאים, גבולות וחקות עולם שם לה כל יעבורו, והוא ית"ש נוטרה, לבקרים יפקדנה ולרגעים יבחנה להשקותה לבל יפקד מימיה ולכל יחסר חוקה — [בשבת קל"ח ע"ב תנאי רשב"י אומר חיי שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו].

זכור ימות עולם! שאל לדור האשון — שה ישראל הפזורה זה אלפים שנה בכל הארצות ובכל הלשונות ובכל המקרים אשר תלפו עליהם, עיני ד' עליהם תמיד וינמלם וינשאם כל ימות עולם, ובכל המלמולים אשר הורקו מכלי אל כלי עמר טעמם בהם וריחם לא יָמָר ולא שכחו ברית אלהיהם. עין מי לא תראה בכל אלה השגחת יד אל מסתתר על האומה לטובה לתת לה שארית עולם לרגל טבע ענין האלהי הרבוק בה ולא יסור נצח.

ואתם! ההורסים אל ד', החושבים לנתוש ולנתוץ לבנות ולנטוע לְאָבֵד ארצות עולם מוסדות דור דור, דעו, כי אלהים בשמים אש אוכלה לא ינקה כל הנוגע בקִּי וּמִשְׁקָיו אשר שם עלי תבל, וכמו חֲקִית הטבע הגופי כן אלה (* חקת התורה היא הטבע האלהי המעולה אשר שם פה להצלחת האדם ולצורכי נפשו השכליית, ואם תבקשו לסלף דרכיה ולצמצם אורחותיה ומסלולה אשר התנה ד' לה, הלא יקצוף ד' על קולכם ויחבל את מעשה ירכם — אבל תוכלו לעבוד עבודתה ליפחה להראות את יָפִיה ולהוציא תועלתה מן הכח אל הפועל בירי פועלים אנשי אמנה בקיאים מאוד בטבעה ומהותה ובטיב המלאכה ההיא, אנשים חכמים למורי ד' ויראי ה'. לעברה לאט לאט לרגל ענין הטבע היקרה ההיא. ואז יברך ד' את מעשה ירכם, אשר יברך ד' את עבודת האָבֵד הוריו ובקי לעבוד את הארמה ויכולה לפי טבעיהם.

התלחמו על ד'! לאמור ננתקה את מוסדותינו ונשליכה ממנו עבותימו? וגם לעומת כן, אולי לב הותל התעך לאמור קרבו ימי הפקודה ושגת שלמות המין האנושי באה, והנה נרפא הטבע ונגלה כבוד ד' וראו כל בשר יחדיו מראות אלהים במראות הרואות באפס עב וענן וערפל סביבו?

ואם יש את ההשגחה האלהית לעשות לכרמה, הלא אלהים ררכים, כי לר' מצוקי ארץ נִשְׁתַּעַל עליהם תבל, אך אנוש אל יעזו לעלות בגבולה להתגדר במלאכתה, כי מי בא בסודה? ואל מי גלתה סודה ההשגחה האלהית? ומי הקשה אליה נִשְׁלָם? וכבר מלתי אמורה בזה.

פרק ז'

ואשמע אחרי קול מתרעמים לאמור, הנה פָּנָה עלינו הַמְבַרֵּךְ הוּא את דלתות השמים היא הררישה השכלית והחקירה ברוח בין שבנפשנו שהיא מבחר כחותינו ויתרוננו מבהמות ארץ לשוט ולעופף בה על כל חלקי הבריאה, נָבֵר פֶּסֶם בערנו, ויסכרו מעינות השכל וחקירתו במדעות ומושבלות מפתח הדברים האמורים בזה. אשיבך מלים, אחרי בקשת הסליחה, לא בדעת תדבר, הלא כל הארץ וכל

(* עי' ילקוט ע"פ האזינו השמים וכו' ותשמע הארץ וכו' וילקוט ישעיהו ע"פ שמעו שמים והאזינו ארץ וכו', וז"ל, אמר הקב"ה למשה, הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמה שינה את מדתו? או שמה גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו וכו'? והאזינו ארץ הביטו בארץ שבראתי לשמשכם שמה שינתה את מדתה? שמה זרעתם ולא צמחה או שמה זרעתם חטים וצמחה שעורים? שמה אמרה פרה אינו הורשת ואינו דשה או חסור אינו טוען ואינו הולך? וכן לענין הים אשר שמתיו הול גבול לים שמה שינה ועלה והצוף? ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זכו אין מקבלים שכר ואם חטאו אין מקבלים פורעניות ואתם חסים על בניכם ובנותיכם על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו את מדתכם, עב"ל, והפח"ה ללב מבין ולאוזן שומעת. ועוד לחז"ל כיוצא בזה מאמרים בפ' בחקותי ובכמה דוכתי. המאמרים האלו והפסוקים שעליהם המליצו חז"ל דרשותיהם, כונתם על הענין הזה והאמנה הזאת שחֲקִית הטבע וחקת התורה המה, תואמי צביה לפי עֲנִיָּם וְהִנָּחֵם ומשולבים יחדיו ע"ד שכר ועונש הכללי בריצונו ית"ש.

רוח יראת השם פרק ד'

וכל הטבע הגופני רחבת ידים לפניך לתור אותה להפכה ולרגלה, לחלק כלליה ולחבר חלקיה, למצוא ולהמציא חכמות ומדעות מאין הפוגות כמעין המתנבר עד לבלי תכלית. אך, בבואך ברוח בינתך בית אלהים ובשרה הרת והאמונה, זכור אל תשכח מהות המקום אשר אתה עומד עליו, מקום נשגב נורא וקדוש, הַבַּד לאחוריד מפני פחד ד' וגילה ברעדה.

כלל הענין, לא המדרש והעיון והחקירה הוא העיקר, רק המעשה, ואלה המצוות אשר "יעשה" אותם האדם וחיו בהם, כתיב. וגם לימוד התורה צריך להיות לשמה, דחינו עימ' ללמד לשמור ולעשות ולא לקנמר או להתנאות לחרחר ריב ולהשתרר וכדומה מהפניות המגונות חיו, רק למען האמת, ולהשיב לב בניס לאביהם שבשמים לחוק האמונה ולעשות פה שלום בארץ וכגדר ת"ח המרכיב שלום בעולם שנאמר וכל* בניך למורי ד' ורוב שלום בניך.

ואם אָבַד אתה, או כורס ויוגב, הלא צמדך אתך והשרה והכרם לפניך לעבדם ולשמרם ולהוציא את יבולם מברכות שמים מעל. ואם אומן אתה חורש וחושב, הנה שכרך אתך ופעולתך לפניך לעבור עבודתם כראוי, ואם איש מסחר אתה, הלא הארץ רחבת ידים לפניך, בוא וסחר אותה לכל מקנה וקנין. ובין כולם קבע עתים ללמוד או לשמוע תורה ויראת ד' מוסר והשכל, כי היא חיינו ואורך ימינו ובה נשכיל. ואם בעל נפש אתה, מלתי כבר אמורה, הלא תורת אלהים לפניך כר נרחב מארץ מדה תורה שבכתב ותורה שבע"פ וּפְרָצֶףּ בה יָמָה וקדמה צפונה ונגבה בחלק הנגלות לנו ולבנינו והיא אילת אהבים וכו' וכל העוסק בה לשמה זוכה לדברים הרבה שמנו חז"ל.

קצרו של דבר, ירא את ד' ועבדהו. עבוד עבודתך שבע לחם. והתענג על ה' ועל עסק תורתו ועל קיום מצוותיה. מצוות פי המלך יר"ה ושרים ושלטונים וחוקי המדינה שמור. סור מרע ועשה טוב, אהב את הבריות, אהב את השלום, גמול חסדים טובים, התהלך תמים לפני אלהים ואנשים. ורעי את גדינותך בניך ובנותיך על משכנות רועים בעלי תורה ויראת ד' בעלי מוסר חכמה והשכל, והורע לחם את בית חייהם ללמדם אומנות או מסחר וקנין.

אפס, מעלות בית ד' הוקר רגלי חקירתך, ובשרה הרת ואל הקודש פנימה לא תבוא בכל עת לבחור ולמאוס לבור ולשנות אורחות עולם וגבולות ראשונים, כי המקום ההוא ארמת קודש הוא, מה נורא המקום הזה, הוא בית אלהים שער השמים, והוא חתום בחותם צר, חותם האמונה איונות אומן, צדיק באמונתו יחיה, וְעָזוּ מעגלותיה, הארץ נתן ד' לבני אדם אך השמים שמים לד'. — שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך "הֵן יראת ד' היא חכמה וסור מרע בינה".

(* ואמרו חז"ל (בפ' חלק) כל העוסק בתורה לשמה ששים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. נראה זאת כוונתם, שלימוד התורה יהיה על מנת להמשיך לב ישראל להקב"ה ולעשות שלום בארץ. וסמנו דרושם זה שם על מ"ש הכתוב (ישעיה) או יחזק במעווי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, הרגישו ז"ל במקרא זה מה דכפל שלמא? — ולכן המליצו ז"ל דרשתם זאת, והוא ע"ד משל שאומר לעמו בחירה, אם תחזיקו במעווי סדרי חקותי שמרתי לכם, או תעשו שלום ביניכם לבני עם שרי היושבים עמי בשלטת, וגם בין עצמכם בין איש ובין אחיו ובין גרו. ככה אומר לנו הקב"ה, אם תחזיקו במעווי סדרי תורתי אשר שמת לי לפניכם, אזי תעשו שלום ביניכם לבני וגם בין עצמכם בין איש לרעהו. וכינו להקב"ה הנערץ בסוד קדושים וצבא השמים עומדים מימיו ומשמאלו, בשם פמליא של מעלה. ובשם פמליא של מטה, כינו את כנסת ישראל, שאגדתם עלי ארץ יסרו באהבה ואֶהְיֶה ושלום ורעות.

אמר המו"ל, בהיות שכבוד אאמ"ו הרה"ג המחבר זצ"ל מרמז בכמה מקומות בספר הזה על כמה עניני חכמות שכתב במקום אחר, לכן הצגתי פה אלה :

ד' מאמרי חכמה.

מאמר א': "קרוב ד' לכל קוראיו", בעניני הגדות חו"ל ובעניני נבואה.
מאמר ב': "השמים שמים לד'", בעניני גלגלים ורקיעים.
מאמר ג': "כי לא נחש ביעקב", בעניני נחשים וכשפים.
מאמר ד': "חונה מלאך ד" וכו', בעניני שדים ורוחות.
הכל ע"פ דעת תורה"ק ורח"ל ועפ"י שהאיר ה' את עיני הרה"ג המחבר זצ"ל, ושייכים ונגררים לחבורו "מי מנוחות".

לעת הפך, ועיוני נצב על פתח שער הגדות חו"ל בענין התפלה רפי"ק דברכות וידי אוחות בקסת לכתוב לעצמי משמות כוונתם ז"ל כפי הנראה לי, משכני עיני הענין למאמר ז"ל פ"ק דביב, וקרא מקרה וראיתי אחד התננפו רגליו בהבנת המאמר ההוא עד להשחית, ואמרתי עת לעשות לך, והנה יצא המאמר הקטן הזה איננו נעדר תועלת לדעת, והיו תוצאותיו שלושה: **סעיף א'**, ביאור קצת הגיות בעניני התפלה ע"פ פשוט, והראות שהז"ל בהגדותיו בדרכי הנביאים הלכו, והערה בענין הכת קול הנמצא בהגדות. **ס"ב**, נמשך הערה קטנה בהראות נכולי הנבואה והחכמה, וכאור דברי חו"ל בזה, והראות שרוב הגדותיהם ז"ל אמורים על צד הכתם ז"ל השלמה בדרכים שונים. **ס"ג**, נגדר סתירת דברי איש פער סיו לכלי חוק על הנביאים הקדושים ז"ל, והוספת באור ענין פרק הקדום, ושעם הפסק הנבואה, ושעם נכון לעת מצוא זרות נגד צחות ונקיון הלשון בכמה נבואות בייחוד ביחזקאל, והערות נכונות לקצת מחברי ומליצי זמננו, ותעודת החכם בחכמתו.

סעיף א.

קרוב ד' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת.

ריש פ"ק דברכות, תניא ר' אליעזר אומר שלושה משמורות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר הקב"ה יושב ושואג כארי שנאמר ד' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו, ושם א"ר שמואל בר יצחק אמר רב ג' משמורות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגלית את בני לבין העכו"ם, ושם בנמרא, סימן לדבר משמורה ראשונה חמור נוער משמורה שניה כלבים צועקים משמורה שלשית אשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו, עכ"ל, ונקדים בתחלה הוצעה קטנה כלליית רבת התועלת בהבנת הגדות חו"ל.

דע, כי מפת גלות הארץ אשר נכתם כל חזון ואפס נביא וחווה וכמשה [תהלים ע"ד] אותותינו לא ראינו אין עוד נביא, בכל זאת לא עזבנו אלהינו ולא הריחנו מלפניו, ויקם לנו רועי צדק מנהלי יושר אנשי לבב אשר יוציאו את העם לקראת האלהים ואשר יביאו דבר ד' אליהם, המה החכמים הקדושים רבותינו חכמי המשנה והתלמוד ז"ל, וינח עליהם רוח קדשו רוח חכמה ובינה רוח עצה וכו' למען השלים לנו על ידם מחסור הנבואה כמעט, וכמ"ש ז"ל פ"ק דב"ב [י"ב ע"א] מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שניטלה נבואה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה [ובאור מאמרם

קרוב ד' לכל קוראיו

מאמרם זה יבוא לפנינו אי"ה, ולכן גם הם [החכמים] בדרכ"י* הנביאים הלכו, וכמוהם גם היה במשול משל מליצה וחרות הטף ויפון, ובקצת אגדות לתנאים הראשונים עוד עקבות החיון נודעו וסגנון הנבוא מתנוסס במ, וכרתניא בסוף סוטה [מ"ח ע"ב] משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל ואע"פ כן היו משתמשים בבת קול, והסבה היא, בקרבתם עריין אל מעין הנבואה. ולפי העלות הדורות והתרחקם מן המעין ההוא כן יתמעטו סגנוני הנבואה ית"י החיון יסתרו כמאמריהם ז"ל, וזרחה שמש ההכמה ותשלה ברקיה הולך ואור. אפס, תמיד תחת מעטה המשל ושית המליצה וחדה בתמונות כתמונות שונות, כן דרכם בקודש במאבריהם ז"ל תמיד, ושעמם ונמוקם והצטרכותם לזה כבר באר לנו רבנו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לפירוש המשניות ובמורה בכמה מקומות במה שיש בו די, [וגם לי עוד הוספת דברים בזה בעוה"י].

הן נודע כי נבואת הנביאים ז"ל כמה במשלים ומליצות [לפי מדרגת שלמות הנביא ולפי ערך בית קבול הדור שלפניו וכמבואר מרברי המורה מ"ג פי"א], וחז"ל בהגדותיהם אשר תמיד על דברי הנביאים תמכו יתירותיהם, לכן הרבה פעמים האריכו ופרטו משלי הנביאים ז"ל והשלימום בהרבות עליהם עוד ציורים פרטיים המתיחסים למליצה הנביא שבמקרא, ודרך זה נמצא הרבה לחז"ל באגדותיהם בדרכים מדרכים שונים איש איש כפי ענינו וכפי מדרגת שלמותו וכפי אשר רוח ד' נוססה בו, ועתה נבוא אל מאמר שלפנינו.

הנה מצינו במקרא [ירמיה כ"ה] המובא בהכאמר שהקב"ה מתאבל על הגלות ישראל והרבן ביהמ"ק וכמשה"ה ד' מ"מרום ישאנו וכו' על נהו, והנה ידענו שהקב"ה נעלה וזרומם מכל משינו הגוף, ודבר המקרא בלשון משל, וכונתו היא שהקב"ה מצד היותו מקור החסד והפצו בשלום כל בראויו ובייחוד בשלום עמו בחירו המפרסמים אלותו ית"ש, הנה יש בזה התנגדות נחת רוח והתנגדות כונתו הקדושה ב"ה על אשר בחטאם ובבחירתם הרעה כמה הסבו לנפשם והמשיכו על עצמם את עונשם הראוי הוא הגלות, [כי מבחירת הב"א מסלק הקב"ה יד שליטתו והכרתו וכמ"ש ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ד' אלוך שואל מעפך כיא ליראה וכו' וצדיק ורשע לא קאמר הקב"ה, והעונש כרוך ממילא בחוק עושי הרע בנזרות קדומות כלליות מאתו ית"ש לא לתכליות נוערות מאתו ית"ש וכנודע מדרח"ל], וכן עניני אבלות שבמקרא המיוחסים לו ית"ש הנונה ככולם התנגדות כונתו הקדושה ב"ה בהיות בראויו ממשיכים על עצמם בבחירתם וחטאם העונש הראוי הכרוך עם זה.

ור' אליעזר ורב פרטו משל הקרא דירמיה הנ"ל עוד בציורים גופיים, ואמרו שבג' משמורות הלילה הקב"ה יושב ושואג כארי, להיות הלילה מעוררת אותנו ב"א לבבו וכמשול" על פסוק בכה תבכה בלילה, וגם להיות הלילה מיוחדת ליראי ד'.

* לקמן בפרק הרואה אגדה שתומה בענין זוועות ונודא כתב רבנו נסים גאון (הובא שם בעין יעקב), וזה לשונו, האי מלתא אגדתא היא, ובה ובכל דרמי לה אמרו רבנן אין סומכין על דברי אגדה, ואורחא דפירושא לברורי תהלה, דבין משקול הדעת ובין מרברי חכמים לית ספק שהקב"ה אין לדמותו לשום בריה ואין לפניו לא שחוק ולא כבי ולא אהה ולא דמעות ולא דוחק, וכד מבררא הא, מתנב"ע, דכל מלתא דאמרו רבנן הבין לאו על פשטה אמרוה, רק בתורת משל ודמו, למשל את המשל בדרבוי, שנודעים בינותינו למראית העין, כי היכי דדברה תורה בלשון בני אדם, דהא נביאים הבי מתלין ואמרין הגה עין ד' הנה יד ד' ויחר אף ד' עלה עשן כפפו ואש מפיו, ולא על פשטיה אלא בתורת משל ולשון בני אדם, ואף הבין אתין דברי אגדה, עכ"ל ר"ג גאון והאר"ך שם לפרש המאמר ההוא על דרך משל ע"ש, גם הרשב"א (הובא שם כע"י) כתב ג"כ שאלו האגדות הם משלים על דרך המקראות והחכמים אחזו דרך המקראות, וכתב שכן פירשו ג"כ רבנו האי גאון ורבנו נסים גאון ז"ל ע"ש ברשב"א דפח"ה, והם הם הדברים שבארנו פה.

די להתפלל וכמ"ש הע"ה קרמו עיני אשמורות, וגם אחר החורבן היה מקדם מנהג ליראי די לישב על הארץ בני אשמורות הלילה להתאונן ולהתפלל אז, וכבר נודע שכפי ערך שהאדם מתקרב אליו ית"ש לפי ערך זה השגחתו ויריעתו ב"ה מתדבקת בדאדם ועורה עליו רוח ממרום, [ועי' מזה רמב"ן פ' וירא ע"פ כי ירעתיו וכו'] ובמורה סוף מ"ג ויתר מקומות ברח"ל, ומקרא מלא קרוב די לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, ואמר הע"ה ד"ה א' כ"ה, דע את אלהי אבך וכו' אם תדרשנו ימצא לך ואם תעובנו יזינחך לעד], ולכן יתכן להמליץ שבג' משמורות הלילה הקב"ה משתתף בתפלת יראיו ומתאבל עמהם על החורבן, והבן.

ועל דרך זה ג"כ הגדה דלקמן בסמוך, מנין שהקב"ה מניח תפלין שנאמר נשבע די בימינו [היא התורה מימינו אש דת] ובזרוע עונו אלו תפלין, פרטו ג"כ המשל שבמקרא, כאדם הנשבע בנקיטת הפיץ בספר תורה ובתפלין שמניח בזרועו, והנמשל הוא על דבקות השגחתו ב"ה בישראל, ויבואר עוד לפנינו אי"ה. ועל דרך זה ג"כ הגדה דלקמן בפרקין וראית את אחורי מלמד שהראה הקב"ה למושה קשר של תפלין, פרטו ג"כ משל אחורי הנאמר בהמקרא, והנמשל הוא סוד וכמשי"ש הרשב"א הובא בע"י, וקצת הראשונים פירשו הנמשל על הראות השגחתו ב"ה מצד פעולותיו ב"ה, ועי' במורה.

ונשובה עתה לסיום המאמר שלפנינו — לדבר משמורה א' חמור נוער וכו', הנה אלו השנויים לבעלי חיים הנראים בג' חלקי הלילה בלתי ספק יש להם יסוד בטבע הברואה שבג' חלקי הלילה נולדים שנויים בטבע המעוררים מין החמור והכלב התינוק והאשה לפעולותיהם אלו, ואחרי הראות שנויים בטבע יתכן שפיר לחלק את הלילה חלוקה טבעית לג' חלקים כפי הראות שנויים בטבע. אמנם להיות שחז"ל הביאו פה הסימן הזה, נראה שיש להם עוד כונה בו, ולכן מהרש"א בח"א והכותב בע"י פה עשו לו כונים בדרך משל, אך לפירושיהם לא יתקשר הענין עם התחלת המאמר היטב ע"ש. ולי נראה שנמשך להתחלת המאמר, שהקב"ה משתף אבלותו על החרבן בג' משמורות הלילה עם ישראל, על החרבן, נתן סימן לדבר זה, כי במשמורה הא' והב' חמורים וכלבים נוערים וצועקים, והוא סימן בית ראשון ובית שני שנחרב ע"י העכו"ם, ודימה את העכו"ם המהריבים את ביהמ"ק לחמורים וכלבים אשר שאנו צורריו קרב מועדו ב"ה, ומשמורה הג' הוא סימן לבית השלישי הכקונה באתנו להבנות, כי אז יקויים וארשתך לי לעולם וזהו אשה מספרת עם בעלה ית"ש ותמלא הארץ דעה את די ויקויים ישקני מנשיקות פיהו ויאיר ית"ש עינינו וזהו תינוק ינוק משרי אמו, וק"ל, כן נ"ל נכו, [וקצת דוגמא לזה עי' מדרש פ' תולדות ג' הבאות דשם שטמנה ועשק ורחובות רימו ג"כ על ג' בתי מקדשים].

ועל יסוד זה שבארנו מאמר הקדום שהקב"ה משתתף בתפלתם של ישראל בנוי ג"כ מאמר הסמוך לו, וז"ל, תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לאחת מחורבות ירושלים להתפלל, בא אליהו ז"ל ושמר לי על הפתח וכו' באותה שעה למרתי ממנו ג' דברים וכו', אמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו, לבתי

(* ראתיו להעיר בענין הבת קול, הנה מטשענות דברי חז"ל בסוטה מ"ח ע"ב ובפ"ד דכ"מ בעובדא דר' אליעזר בתנורו של עכנאי נראה שהבת קול היה קול נברא בדרך נס נשמע בבית המדרש להחכמים היושבים שם כענין וישמע את הקול מדבר אליו דמרע"ה, וכן מבואר בתוס' סנהדרין י"א ריש ע"א. גם כתבו שם טעם למה נקרא בת קול ע"ש, [והבת קול הוא למטה ממדרגת רוח הקודש כמבואר בסוטה שם], ונראה שכן היה הב"ק דב"ה אך בפ"ו דאבות אמר ריב"ל בכל יום יום בת קול יוצאת מהר החרב ומכרות ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, ושם אי אפשר לומר כן, שהרי המקום ההוא עתה מדבר שמטה מאין אדם, ולמי יאמר הבת קול כן? ולא יעשה הקב"ה נס לבטלה, אבל הוא שם מליצה, ור"ל שמענין מתן תורה בפרסום גדול בהר חורב נודע עלבון עוזבי התורה וכאלו בת קול מכרות כן, שוב ראתי להרש"א

קרוב ד' לכל קוראיו

אמרתיו לו שמעתי בת* קול שמנהמת כיונה ואמרת אוי שהחרבתי את ביתי א"ל בכל יום ויום ג' פעמים אמרת כך, ולא עוד אלא שבכל זמן שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואומרים יהא שמיא רבא מברך הקב"ה מעננע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסים אותו בביתו כך ומה לו לאב שהגלה את בניו וכו'. הנה התנא האלהי ר' יוסי אשר היה חי סמוך אחר החרבן והיה אז שם בהעיר הקדושה החרבה, הנה לרוב צדקתו ורוב הרבך מחשבתו תמיד בצרת כלל ישראל ומחונן ומחבב תמיד עפרות החרבות הקדושות האלו, נכנס לאחת מהן להתפלל על כלל ישראל, ולפי רוב הרבך מחשבת השלם שהוא בתפלתו ההיא בו ית"ש, הוער עליו רוח ממרום ע"י מלאך הברית אליהו ז"ל, ובתחלה העיר לו כי לא טוב עשה בהכנסו לחורבה ויותר היה ראוי לו להתפלל תפלה קצרה בדרך, ומוה למד ג' הברים האמורים שם, אח"כ התעורר על הבקות רוח קדשו ב"ה עם ישראל בעת התקרבם אליו במחשבתם בתפלה נכונה, וכמו שאלו החרבות מעוררים את ישראל לאבלות כך שכינתו ב"ה משתתפת עמם בזה, ושמע בת קול שבהורבה, שמענין החרבות האלו יתעורר השתתפותו ב"ה עם ישראל באבלם, ומ"ש שהבת קול מנהמת כיונה הוא משל על הרבקות שכינתו ב"ה עם ישראל, כענין היונה שרבוקה בבן זונה כנודע מדרח"ל, והתעורר התנא שבכל ג' התפלות שישראל מתפללים בכל יום ומשבחים אותו ב"ה הנה יש בזה נחת רוח לפניו ית"ש, והוה נענוע ראשו שהוא סימן לקבלת איזה ענין ברצון, ובכל אותן ג' התפלות שישראל מזכירין את העיר השוממה החרבה, גם שכינתו ב"ה מתרבת ומשתתפת עם ישראל, והוא ענין הב"ק היוצא בכל יום ג' פעמים מאותן החרבות וכאמרו ב"ה ג"פ בכל יום מה לאב שהגלה את בניו, והבן.

ויותר פרטי המשל שבמאמר ההוא, כגון מ"ש שהמתין לו עד לאחר שסיים תפלתו ומ"ש זה לזה שלום עליך רבי וכה"ג, א"צ למוצאם בהנמשל, כי כן דרך הז"ל [וגם הנביאים] לתאר המשל בכל דרכיו וחלקיו כפי מה שהוא רגיל להיות, ואף שבפתרון הנמשל לא באו כל אלו החלקים רק החלקים העיקריים שבדמשל, וכאשר ביאר זאת הרמב"ם בהקדמתו להמורה והרשב"א בח"א בפרושויו להגדות הפ"ק דע"ז [ומבואר אזלי הויטב ברוח דעת פ"ז].

ועל דרך זה הבנת יתר מאמריהם ז"ל שם פ"ק דברכות בעניני התפלה. שם תניא וכו' אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת ואמכוהו אקרא יעו"ש, והוא להיות הביחי"ב מקום נבדל מעסקי העוה"ז ומיוחד רק לתפלה לכן יותר מתכוין האדם שם בתפלתו ולכן המקום ההוא קנה קדושה להיות רצונו ב"ה ותפצו דבוק במקום ההוא. ווי"ש ז"ל שם עור מנין שהקב"ה מצוי בביחי"ב ומנין לעשרה שמתפללים

(הובא שם במדרש שמואל) פירש להך דאבות ג"כ כדפרשתיה. וגם במאמר שלפנינו אין הדעת סובלת לפרש שבכל יום בת קול בפועל אומר כן בהך חורבה דירושלים, כי אל מי יאמר הב"ק כן בכל יום בחורבה שאין שם אדם שומע? אבל לדעתי הכונה על צד המשל, ור"ל שמענין החרבות הקדושות האלו יתעורר להמשכיל השתתפותו ב"ה באבלם של ישראל וכאלו בת קול יוצא בזה, ואף שר' יוסי ז"ל שמע ב"ק ממש, אך היות כן בכל יום א"א, וע"כ כמ"ש.

ובפ"ב דהנהיגה תניא, אמר ריב"ז מה תשובה השיבתו בת קול לנבוכדנצר הרשע בשעה שאמר אעלה על במתי עב אדמה עליון יצאה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע וכו' כמה שנותיו של אדם וכו' ע"ש המאמר באריות, וכן במגילה י"ב ע"א אמר רבא יצאה בת קול ואמרה להם (לאחשורוש ואנשיו) ראשונים כלו מפני כלים ואתם שונים בהם, כל אלו נראים רק על צד המליצה ולא בת קול נמור, ור"ל שהקב"ה לועג למחשבות הרשע כי המה הכל ע"ד שאמר הכתוב וישב בשמים ישחק וכו', וכן בכמה מקומות בהגדות שמוזכר בהם בת קול אין כונת כולם שוה, וק"ל.

ובהולין מ"ד ע"א ד"ה ר"י היא כתבו התוס' ז"ל, תימא דק"ל בבית הילל משום בת קול וק"ל דר' אליעזר שמותי הוא ולא משניחין בבית קול שפסק כותיה

שמתפללים ששכינה עמם שנאמר אלרים נצב בערת אל, כי תפצו ב"ה ורצונו דבוק במקום המקורש הוא ובעשרה המפרסמים עבורתו ב"ה וברוב עם הדרת מלך. ואו"ל שם בעשרה שמתפללים שכינה קדמה ואתיא, הוא כאלו תאמר שכביכול ב"ה מתכה ומצפה לתפלתם. ואו"ל שם כל הרגיל לבוא לביהכ"נ ולא בא הקב"ה משאיל עליו, ור"ל שהקב"ה חוקר אחריו אם נכון עשה לפי אוניס או אם בפשע ובמרד ואז לא ינקה מעונש הראוי. ואו"ל שם כשהקב"ה בא לביהכ"נ ואינו מוצא עשרה מתקצף, [ענין קצפו ב"ה הוא תת עונש הראוי, וזהו ג"כ כונת חו"ל במאמרם כל מקום שנאמר בו ית"ש חרון אף עושה רושם, באשר הוא ית"ש נעלה מקצף ומכל משיגי הגוף, והקצף האמור אצלו ב"ה הוא כלשון בני אדם על תת עונש הראוי הבא תמיד לרגל הקצף]. וכל ענינים אלו מובנים מעצמם, עוד אסמכום חו"ל שם עוד אקראי בדרשות נחמדות יעו"ש.

ושם מנין שהקב"ה מניח תפלין וכו' ומייתי התם מה כתיב בהנהו תפלין דמארא עלמא בחד בתא דררעא ובר' בתי רראש וכו', כבר פירש לנו הרשב"א כמו שהתפלין שמניחים ישראל הוא להזכיר לנו אלותו ית"ש תמיד כך השגחתו ית"ש דבוקה תמיד בעם המפרסמים ומיחדים שמו ב"ה, ולהורותנו שדבקות שכינתו והשגחתו ב"ה היא כפי ערך התדבק מחשבת האדם בו ב"ה, לכן אמרו שכמנין הפרשיות והבתים שבמוטופתי דישאל כך לעומתם בחינות בענין השגחתו ודבקותו עם עמו, ואסמך הכל אקראי שם, זאת היא כלליית כונת המאמר הנשגב ההוא, ולבארו בכל פרטיו עולה למעלה מיד שכלי, ועי' ברשב"א.

ועוד שם על דרך זה מאמר נשגב, אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא מנין שהקב"ה מתפלל? שנאמר ושמתים בבית תפילתי בבית תפלתם לא נאמר אלא בבית תפילתי מלמד שהקב"ה מצלי, מאי מצלי? אמר רבא יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואכנס עם בני במדת הרחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין.

הנה כבר כתב הרשב"א [הובא בעי'] שיש בהגדה זו סוד נשגב מאור גם חיצון נכון והארץ בבאורו יעו"ש — והבנת המאמר לדעתו הוא, הנה ודאי לב האדם מלא תמיד תאוות ותשוקות שונות וכמ"ש חו"ל אין אדם מת וחצי תאוות בירו, אבל הבורא ית"ש ודאי נעלה ומרוכס על זה, כי אל מה יתאוה ויחשוק ב"ה? הלא ירו ב"ה בכל משלה ואין נעדר מיכלתו הלבבית, אמנם מצינו דבר אחד שהקב"ה סילק יד הכרחו מעליו, והוא שלמות האדם וטובו המוסרי, כי נתנו ית"ש ומסרו ביד בחירת האדם, וכמ"ש חו"ל [ברכות ל"ג ע"ב] הכל בירי שמים חוץ מיראת שמים, ולזהו שהעונש האמתי תמיד כרוך [או בטבע גורתו ית"ש או לתכלית נודעו אצלו ב"ה] בחיך עושה הרע המרשיע, והקב"ה חפץ תמיד בשלום כל ברואיו, וביחוד בשלום עמו בחירו המפרסמים אלותו ית"ש, לכן התשוקה הזאת האחת יש לה מקום להאמר בחיקו ית"ש, והוא שהקב"ה חושק ומשתוקק שעמו ישראל

(ב"מ ג' ט), ור"ל דשאני התם שלא יצאה אלא לכבודו דר"א שאמר מן השמים ויכיהו עבלי ועדין מאן ידעו שהב"ק היה רק לכבודו? — ונ"ל שבב"ק דב"ה [בלעדי קול הנסי שבביהמ"ד, עוד] באה הערה אלדיות בלב החכמים וישראל לפסוק תמיד הלכה כב"ה נוד ב"ש [כהג' כתב הרמב"ם ס"ה מלכים ובאגרותיו שהמופת האמתי על המשיה האמתי אי"ה יהיה הסכמת כל בני העולם עליו בהעדר שום ספק ע"ש] ומה הסכימו החכמים וקבעו תמיד הלכה כב"ה, אבל גבי ר' אליעזר אף לאחר הבת קול לא הוסר מלב החכמים הספק והמנוס שהיה להם על דעת ר"א לכן שפיר אמרו אין משגיחין בבת קול שכבר ניתנה תורה ואמרה אחרי רבים להטות ר"ל שרצונו ית"ש הוא שספקות הגולדים בהתורה יוכרעו רק ע"פ הכרעת דעת רוב החכמים ולא על פי הכרעה נבואית, וכאשר ביאר הוטב זאת הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה וברשות הר"ן סוף ד' י"ב, וכמ"ש ז"ל תמורה י"ו ע"א שא"ל הקב"ה ליהושע לאומרם לך [ג' טאות הלכות שנשתכחו] אי אפשר, ואח"כ החזירם עתניאל ב"ק בפלפולו, והבן.

קרוב ד' לכל קוראיו

ישראל ייטיבו דרכם או עכ"פ יעשו תשובה, בכדי שיהיו ראויים לדונם במדת הרחמים ויהיו מוכנים לקבלת שפעו הטוב האמת, ולכן בבית התפלה שישראל מתקרבים אצלו ב"ה ומבקשים כארתו אך טוב וחסד, ולעומתם בערך התקרבותם אליו ב"ה מתקרב הקב"ה גם אצילם וכמבואר למעלה, ומשתתף ב"ה בתפלתם ומשתוקק שייטיבו דרכם ויעשו תשובה ויהיו ראויים להכנס עמהם במדת הרחמים ולהשיג את כל הטוב שעליו מתפללים וכמשה"ה [ישעיה ל'] לכן יחכה ד' לחנכם, ועל השתתפותו ית"ש בתפלתם של ישראל המליצו חז"ל נאווה מאמרם הוה, שפתים ישקו דבריהם הקרושים.

וסיום המאמר הוא יותר נשגב. הן מצד כונתו הנראה בהשקפה הראשונה כסתומה וכבר האריכו בכאורו הרשב"א [הובא בע"י שם] ויתר מחברים, והן מצד כי שם נגלה כבוד ד' במחווה, אמנם אינה מחוה נבואה ממש כי הנבואה כבר פסקה בימים ההם [וכמ"ש בסיטה מ"ח], אבל הוא מחוה ברוח ממרום הוער אשר לא פסק ולא יפסק מעולם עד עולם מעל יראי ד' אהביו ומקוראיו הבאים בסודו אשר יביאם הממ"ה ב"ה חדריו ויצוק שמן משחת קודש רוח קדשו עליהם להאיר עיני שכלם איש כפי מדרגתו וכפי אשר יחון ב"ה.

וזה לשונו, תניא אבר ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה ד' צבאית יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי ישמעאל בני ברכני, אמרתי לפניו הירצון מלפניך שיכבשו רחמך את כעסך ויגולו רחמך על מרותך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים והכנס להם לפנים משורת הדין, ונענע לי ראשו, עכ"ל הברייתא, וקאמר הש"ס מאי קמ"ל? קמ"ל הלא תהי ברכת הריות קלה בעיניך וכי.

והבנת כונתו הוא על פי דברים שבארנו ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דערעא, [וכאשר גם במחזות הנביאים מצינו מלכותא דרקיע נמשל למלכותא דערעא], והנה דרך מלך ב"ה ביום שכינת לבו [יום הולדתו או שאר יום גיל ודיצה] ישב על כסא מלכותו ויבואו לפניו עבדיו אהביו הבאים בסודו ויברכוהו בברכת שלום [בל"א גראטולאציאן גליקסוואונש], וענין הברכה היא, שיוציאו מחשבתם לפועל דבורם רוב אהבתם להמלך, והראות לו שכל האותם ואוויי נפשם המה רק שימלא רצון המלך וכל משאלותיו מאריכות ימים עושר וכבוד וכדומה לכל אשר יבקש האדם, והמלך שמח בברכה ההיא ומקבלה בנחת רוח ורצון טוב ומראה להם פנים יפות להורותם כי ערב עליו שיה ברכתם, גם לעבדיו ושריו אלו יגיע זאת לכבוד ויקר, באשר לא לכל עבדיו הרשות נתונה לבוא בברכת שלום הזאת כי אם החשובים קרואי המלך ומכובדיו.

כזאת סיפר לנו איש האלדים ר' ישמעאל ב"ה כהן גדול, מצאתו בעת הכנסו לפני ולפנים להקטיר קטורת שהיא ריח נחוח נחת רוח לפניו ב"ה [שנעשה מצותו] עת שכינת לבו ב"ה, [וביחוד שכפי הנראה היה אז יום הכפורים אשר היום ההוא כולו לד' יום סליחה ושמיחת לבו ב"ה, עיי' משנה סוף תענית], היה לכהן גדול ההוא הכבוד הנשגב האלדי הוה, וראה ברוח ממרום עליו הוער שכינת עווו ית"ש יושב על כסא רם ונשא, ובאה לו הערה אלהית* לכבדו ולפארו אומר לו ישמעאל בני ברכני, ר"ל באה לו הערה אלהית כי יערב עליו ב"ה בהוצאו לפניו ב"ה מחשבתו

(* לפי פשטות המאמר שמע ר"י ב"ה קול ממש בכיהמ"ק אומר לו כן וכענין וישמע את הקול המשה ויתר הנביאים שדוה קול נופיי ממש נברא בנס וכמבואר מדבריו חז"ל, אך לכאורה קשה הרי בומן ר' ישמעאל ב"ה כבר פסקה נבואה ויהו"ק וכמ"ש סוף סוטה? — ולומר ששמע רק בת קול (וע"ד שכתבו תוס' סנהדרין י"א ע"א) והרי בכ"ק השתמש גם אז, זהו אין נראה בלשון המאמר, דא"כ היה לברייתא לומר ושמעתי בת קול, ולומר שלא שמע קול ממש רק שהוער לכל זה ברוח ממרום, גם זה דחוק בלשון הברייתא. ואולי היה קול ממש ובמדרגה ממוצעת בין נבואה לבת קול.

מחשבתו המהורה מן הכח לפועל הרבור בברכת שלום, ולהראות לו בפועל דבורו שכל תשוקות וטאויי השלם הזה המה רק שימלא רצונו ויחפצו ית"ש, [כי הקב"ה חפץ בהוצאת המהשבה הטובה להפועל כמ"ש הרמב"ם והעקרים בענין והאלדים נסה את אברהם ובתפלה ובשאר ענינים דומים לזה], כי זהו דרך הצדיקים הגמורים מבקשים רק המלאות רצונו ית"ש כמש"ל פ"ב דאבות עשה רצונו כרצונך, והאלהי הזה ר"י ב"א כה"ג ירע שאין לו להקב"ה תשוקה רק אחת, והיא כי ישתלמו עמו בחירו בבחירתם במעשה הטוב ובתשובה כדי שיהיו ראויים להתנהג עמם במדת הרחמים וישמח ד' במעשיו בחיותם מוכנים לקבל שפע טובו האמתי, לכן אמר לפניו ב"ה ברכת שלום ענינה כזה, והוא, שיתנהגו בניו על אופנים שיהיו ראויים למדה"ד ולקבלת כל טוב ואז ישמח ד' במעשיו, ואח"כ נענע לו ב"ה ראשו, הענין שבאה לו הערה אלהית כי נתקבלה ברכת שלומו כרצון טוב לפניו ב"ה וערב לפניו ב"ה שיה ברכתו והקטרתו, [וכענין נענוע ראש שבמאמר ר' יוסי דחורבה הנ"ל שבארנו למעלה], והוא לרוב חשיבות הכן יקיר דכהן הגדול ההוא לפניו ית"ש. כן נראה לרעתי הנבנת המאמר הנשגב הזה על נכון, וד' יאיר עינינו.

סעף ב.

ודע ושים אל לבך אל אשר אמרנו בהגדות חז"ל שהם אמרים על צד רוח הקודש, כי לא בכל הגדותיהם ז"ל כך היא המדה, רק בקצתם במעוטים ומיוחדים בהם. ביחוד אותם אשר ישאו תיו הנבואה על מצחם ותמונת כחזה רוח"ק בהם, כענין מאמר דר' יוסי בהרבת ירושלים ודר' ישמעאל ב"א כהן גדול [פ"ק דברכות] שבארנו, ודומיהם, שבא בהם בכאור גלוי אליהו ז"ל ומחזה כעין נבואה, הם ודומיהם נאמרו ברוח מכרום הוער עליהם.

אמנם יתר המון הגדותיהם ז"ל נאמרו על הרכים מדרכים שונים. קצתם אמרו כפי מה שהיה להם קבלה דור דור, וקצתם [ואולי רובם] אמרו ז"ל מפאת חכמתם הנשגבה, לפרש המקראות או לבאר ענינים שונים או לתת לקח טוב מוסר והשכל, וקצתם למדו מהמקראות וקצתם אסמכינהו אקראי בדרך אסמכתא וקצתם בלא מקרא כלל. ובקצת מקומות פירשו כונתם בכאור, ובקצת מקומות באו במעטה משלים מליצות וחדות, ודרכי צחות* וחדוד, ובלבוש הויכוח וההתיווכחות, וכולם בתמונות ומדרגות שונות כפי הצורך הנראה להם ז"ל לפי העינים מצד עצמם ולפי ענין בעל המאמרים ולפי ענין הזמנים והדורות שלפניהם [וכאשר הרחבתי באור כ"ו ברוח דעת. אמנם כל אלו על צד חכמתם ז"ל, וידוע שדרך החכמה לברה, ודרך הנבואה לברה, ואין ענין זה לזה.

וראיתי כי טוב לעמוד בזה על כונת מאמר אחד לחז"ל [פ"ק דב"ב י"ב ע"ב] וחז"ל א"ר אכדימי דמן חיפא מיום שחרב ביהמ"ק נישלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים, אטו חכם לאו נביא הוא? הכי קאמר אע"פ שנישלה מן הנביאים מן החכמים לא נשלה, אמר אמימר וחכם עדיף מנביא וכו', והנה בהשקפה ראשונה יפלא מאמר אמימר מאוד איך יתכן שהנבואה שהיא נשפעת** מאתו ית"ש תנרע בערכה

(* ממין מה שרגיל להמצא בדבריהם ז"ל אל תקרי כך אלא כך, שכוונת חז"ל להסתיך מכוונם אל המקרא בדרך צחות וחדוד, וקרוב לזה הדרך נמצא גם במקרא לשון נופל על הלשון משפט ומשפח צדקה וצעקה דישעיהו ס' ה', וכ"כ ג"כ במורה מ"ג פמ"ג במ"ש חז"ל בהגדות אל תקרי וכו' ע"ש.

גם לבוש זה הויכוח מצוי מאוד במאמרי אשר חז"ל נתנו חז"ל דיבור מכוונם בפיות נושאים שונים להתווכח בהם, ומצוי דרך זה גם במקרא ביחוד בספר משלי ניתנו כפי החכמה מאמרים רבים להתווכח בהם עם בני האדם, והרחבתי הרבור הזה ברוח דעת פ"ו.

(**) אולי י"ל עוד כונת אמימר בענין הגרעת הספקות הגולדים בדיני התורה

קרוב די לכל קוראיו

בערכה מחכמת האדם? ואף אם נאמר שבא הרב רש"י על החכמים האלהיים בעלי רוח הקודש, עדיין אין בו להשקיש הדעת, כי הלא נודע שמדרגת הנבואה רבה מאוד ועולה למעלה ראש הרבה מעד למעלת רוח"ק? ואחשבה בכאורו כך. הגה ידוע כי חוק וגבול ניתן לחכמת מין האדם בכללה ער מקום שתוכל להשיג ולחקור, וכאשר מבואר ג"כ במורה מ"א פ' ל"א ומוסכם זאת מכל הפלוסופים [לדעת הפלוסופים האחרונים גבול מין האנושי בכללו לזה הוא, עד מקום שיד השגת חמשת חושי שולטת בשום אופן], אמנם למעלה מגבולות ידועות אין יד חכמת מין האנושי שולטת בו כלל בלי נבואה או קבלה מהנביאים, והענינים האלהיים ורוחניים נפרדים מגופות, וכן ענינים עתידים להיות שאינם כמוסים בכפן הימים האלו על דרך סבה ומסובב, ובאופן שאי אפשר לדעתם על דרך איזה חכם הרואה את הנולד, המה ודומיהם הם ממעל לגבול השגת חכמת האדם בכלל, וצריכים להודעתם נבואה אלרית.

והנה ידענו כי רק אדון הנביאים משה רבנו ע"ה זכה בנבואתו למדרגת במראה ולא בחרות שהיא מדרגת אספקלריא המאירה בלי תערובת כח הרמיון כלל [ע"י יבמות ס"פ ד' ורמב"ם סוף ה' יסודי התורה ובמורה מ"ב פמ"ג וס"פ מ"ה], אמנם יתר הנביאים לא ראו באספקלריא המאירה והיה בנבואתם קצת מתערובת כח* הרמיון לפי ערך שלמות הנביא, כי לפי רבות שלמותו והתקרבו למדרגת אספקלריא המאירה כן ימעטו ציורים הגופיים ויחלשו הגשמותיהם בנבואותיו, ולפי מעוט שלמותו והתרחקו ממדרגת אספקלריא המאירה כן ירבו ציורים גופיים וחוק הגשמותיהם בנבואותיו, ולכן אמרו חז"ל [חגיגה י"ב ע"ב] כל מה שראה יחוקאל [במרכבה דיוקאל ס"א א'] ראה ישעיהו [במרכבה דישעיהו ס"ו וי"ו], רק שישעיהו נדמה כבן פלמין ר"ל שלם יותר וקרוב יותר למדרגת אספקלריא המאירה ומיעט בהגשמות וציורים, ויחוקאל נדמה כבן כפר ר"ל רחוק יתר ממדרגת אספקלריא המאירה לכן הרבה בהגשמות וציורים, [כן פירש מאמר זה במורה מ"ג פ"ו ועוד פירש שם פירוש אחר ע"ש ודפח"ח].

מבואר מזה שמה שהוא למעלה מגבול השגת החכמה ונודע רק בנבואה,

אין

שלא ניתנו להכריע בשום נבואה רק על פי הכרעת החכמים, וכמ"ש הרמב"ם בפתיחתו לפירוש המשנה ז"ל, ודע שהנבואה אינה מועילה בפירושי התורה וכו' ועי"ש באריכות דפח"ה, וכן ביאר בדרשות הר"ן דרוש י"ב, וזה מבואר מסוניא דב"מ נ"ט שיצאה בת קול ואמרה הלכה כר' אליעזר ואעפ"כ לא השניחו חז"ל כב"ק ואמרו לא בשמים היא אין משניחין בכת קול כבר ניתנה תורה ואסרה אחרי רבים להטות, וכן מבואר בסוניא דתמורה י"ז ע"ב שבימי יהושע נשתכחו ג' מאות הלכות ואמר לו הקב"ה לאומרים לך אי אפשר (ר"ל כי התורה לא ניתנה להכריעה בנבואה אחר טרע"ה) ואח"כ החזירים עתניאל בן קנז מתוך פלפולו ע"ש, ראינו שלא ניתנה התורה להכריע ספקותיה. בהכרעה נבואית כי לא בשמים היא, אכן ע"פ הכרעת החכמים בשקול דעתם העולה מתוך פלפולם ניתנה להכריע, ונמצא שיפה בזה כח החכם מכה הנביא וז"ש חכם עדיף מנביא, כן נ"ל נכון, וק"ל.

ועיין ירושלמי ס"ק דברכות, ר' חנינא אמר הכיבים דברי יקנוס מדברי נביאים וכו' עש"ה דפח"ה.

* כי הנביא אע"פ שהוא נביא ד', מ"מ מצד היותו בעל נוף חומרי בעל אברים וחושים גופיים און מציאות ואפשרות שימלט מכל הפעולות כח הרמיון הכרוך בהכרח הטבע בחיק בעל חומר, ורק משה רבנו ע"ה לפי תעודתו הגדולה שתתפרסם אלהותו כ"ה ותורתו על ידו בעולם, בראו הקב"ה בדרך פלא ונס למעלה מטבע מין האנושי עד שלא פעל כח הרמיון עליו כלל, שהוא מדרגת במראה ולא בחרות ואספקלריא המאירה. ולכן לא קם עוד כמשה וכו', באשר אין אפשרות לזה בלתי אם בריאה יברא ד' למעלה מהטבע ובדרך נס, והבטיחנו הקב"ה שלא יברא עוד אדם כמער"ה, וכאשר כל זאת עולה מבואר מדברי הר"ן ז"ל בדרשותיו המסוללות.

אין אפשרות לשום אדם לדעתו על אמתתו הטהורה בלי שום תערובת כח הרמיון. באשר אין שום נביא [זולת מרע"ה] נמלש ממנו. אמנם ענין שזוא למטה מגבול השגת החכמה יש אפשרות לחכם שלם בתכלית השלמות לדעתו על אמתתו הטהורה בלי שום תערובת כח הרמיון. נמצינו למדין, כי אף שיפה כח הנבואה מכת החכמה לענין זה שיר הנבואה שולטת להודיע ענינים שאין יד החכמה שוכנת שם, מ"מ בזה יפה כח החכמה מכת הנבואה, כי עכ"פ במקום שיש להחכמה יד שולטת להשיג יש אפשרות לה להשיג הענין על אמתתו הטהורה בלי שום תערובת כח הרמיון כלל, מה שאין כך המדה בהנבואה [זולת מרע"ה]. והיושב נכון יובן ממילא כונת כאמר הנ"ל דחכם עדיף מנביא [ואסמכה ז"ל שם אקראין]. ורבר זה הוא דבר אמת מרגלית טובה לאיש יודע ומבין בעזה"י.

ובהמבואר אבן היטב מאמרם ז"ל בפי חלק, שאז"ל שם לא בציר עלמא מל"ו צדיקים דמסתכלין באספקלריא המאירה, ותמה שם מהרש"א בח"א שהרי ספ"ד דיבמות אמרין דזולת מרע"ה אי אפשר לשום אדם להסתכל באספקלריא המאירה, ותירץ הגמ' דיבמות אולא לענין הנבואה וגמרא דפי' חלק אולא לענין החכמה כי חכם עדיף מנביא כמ"ש במאמר דב"ב הנ"ל. אך עדיין אינו מובן ומה החילוק בין ההשגה מצד החכמה או מצד הנבואה עכ"פ יש יכולת להסתכל באספקלריא המאירה גם זולת מרע"ה מצד החכמה? — אמנם להמבואר יובן היטב, וגמרא דיבמות אמורה על ענינים שהם למעלה מגבול השגת החכמה וא"א לדעתם רק ע"י נבואה לכן אין אפשרות לשום אדם להשיגם באספקלריא המאירה זולת מרע"ה, וגמרא דפי' חלק אמורה על ענינים שהם למטה מגבול השגת החכמה לכן אפשר לחכם השלם בתכלית השלמות לידעם באספקלריא המאירה, והני ל"ו צדיקי הדור לרוב צדקתם עורה הקב"ה רוח ממרום עליהם להשלים שכלם בתכלית השלמות. וד' יראנו נפלאות מתורתו.

ואחרי הודיע ד' לנו כל זאת, נקל לדעת כי מאמריהם ז"ל הבאים בש"ס, אף שרק על דרך החכמה אמורים, מ"מ המה אמורים מצד חכמתם ז"ל השלמה, אשר לרוב צדקתם והנורם כמותרות תענוגי חגוף והתמדתם בתורה ובמושכלות עורה הקב"ה רוח ממרום עליהם והשלים את שכלם בתכלית השלמות, כי סוד ד' ליריאו.

והוא הדבר האמור בהמאמר פ"ק דב"ב הנ"ל, כי אחרי שפסקה הנבואה אחר חורבן ביהמ"ק, מ"מ מאת החכמים לא פסקה, כי יערה ד' רוח ממרום על יריאו החכמים בכל דור להשלים חכמתם בתכלית השלמות שישגו בחכמתם בכרי שכה חכמת האדם בכלל יכולה להשיג.

אמנם אותן מאמרים שבאו בתמונה נבואית, כהאי דר' ישמעאל ב"א כ"ג הנ"ל או שבא בהם גלוי אליהו ז"ל ודומיהם, המה נגלו על דרך רוח אלהי נשגב מזה, הקרוב למדרגת רוח"ק ונבואה, ומגלה לבעליהם גם בענינים שהם למעלה מגבול השגת החכמה בכלל, והוא רק גורל מעט בני עליה השרידים אשר ד' קורא אנשי בריתו הבאים בסודו ית"ש. וד' ישים חלקנו עם עבדיו השלמים ואיר עינינו במאור תורתו אמן.

סעיף ג.

א"ה, הגה אתרוחש מלתא כי אחר כתבי עד הנה באו* לנגד עיני דברו איש שונה מבהיל ומהרס, [ה"ה במבוא להנביא יהוקאל בתנ"ך החרשים שנדפסו בפראג תקצ"ז]

* הגה ספרי התנ"ך הדם אינם נמצאים במחיצתי ורק ע"פ סבה באו דברו המבהיל האלו לנגד עיני, אמנם אונינו שמענו כי עוד בכמה מקומות באו בכאורים הדם דברים זרים טיה תפל לחליש שרשי האמונה ולהרפות אשיותיה לפני צעורי השנים שאליהם

קרוב ד' לכל קוראיו

תקצו"ל עם ת"א], הנינעים להבנת גמרא דב"ב י"ב שבארנו למעלה היטב, והנה באמת לא ידעתי את האיש ההוא [גם את שמו לא העלה על ראש תרגומו ובאורו רק בר"ת] כאשר לא ידעתי את שיחו, רק למען האמת והאמונה לא אחשה, ולמען הודיעך ביטול וסתירת דברי איש פער פון לבלי חוק על נביאנו הקדושים ז"ל הוכרתי להעתיקם הנה [וקונה הקילמוס תרע' בידי בהעתיקם] להראותך כי הכל יפצה פיהו.

וזה לשונו, וגם הנביאים לא היו מוצרכים להיות מעוטרים בידיעות [א] נשנבות [כי השנת מעלה ד' בהרחקת כל גשם [ב] היא רק מנת כוס האיש אשר לו יד בידיעות אחרות נשנבות]. וראיה לדבר: הנה עמוס [ג] היה מנוקדים בתקוע והעיד על עצמו: לא נביא אנוכי ולא בן נביא אנוכי כי בקר אנוכי וכולם שקמים ויקחי ד' מאחר הצאן ויאמר ד' אלי לך הנבא אל עמי ישראל [עמוס ז'] וכן היה גם אלישע [מלכים א' י"ט], וכן אמרו גם חז"ל: חכם [ד] עדיף מנביא, וכזה נראה כי לדעתם [ה] לא היה הנביא בהכרח חכם; וידוע כי רוח הנביא הלא נתן [ו] להנביאים להוסף מדעיהם, ולא מצאנו נביא אחד אשר הביע לישראל ידיעה מה ברוח נבואותיו, אבל להפך [ז] כולם השתמשו במליצות ורמיונות מרגלים בפי עמם, כמו יהושע אשר אמר: שמש בנבעון דום אע"פ שעתה נודע [ח] ההפוך; ואם לקחם ד' לו לנביאים היה זה רק מצד צדקם וישרת לבבם, אלה הם דבריו מלה במלה, ונעיר עתה על שניונותיו על ראשון ראשון:

[א] בפ"ד הנדרים ל"ח אמר ר' יוחנן אין הקב"ה משרה שכנתו אלא על חכם גבור עשיר ועני וכי', הנך רואה דעת חז"ל מבואר שהראשון מתואר הנביא הוא שיהיה חכם, ואם בתואר עשיר [שהוא רק קנן חוציי ובלתי עצמיי ורק בערך ההצטרפות

שאלידם נכתבו וראש פתנים יינקו, לדבר תועה על נביאי ד' ולפקק בדח"ל וקבלותיהם. שומו שמים על זאת! בני אל חי נוהלי דת הקדושה ימירו כבודם ויחללו הדר אמנתם בשאט נפש ח"ו, ומה נעשה לאחותינו היא התורה הקדושה? הלא היא מיללת ואומתה בני אמי נחרו בו וכו' כרמי שלי לא נטרתי, ורעה עוד כאשר שמענו כי גם קצת מהרכנים המורים במדינת בעהמן ארחו לחברה עם החכמים המכארים ההם ושלחו עמם את ידם, ואף גם אם אאמין שהמה בעצמם נשמרו מבלי הוציא מתחת ידם דבר שאינו מתוקן לפי תוה"ק? אולי ואולי? — אך מדוע אינם מוכיחים את בני ברייתם ואינם מישירים אותם להשיב איתן קסתם אל מול הדרך הראויה והישיה על פי דת של תורה? — ואם חננס ד' במדעות וידועות, התהינה אלה לפוקה ח"ו למרות את רוח קדשו ב"ה לצרור את התורה האלהית ולהקריד את זוהר תפארתה? — חלילה! הם טלחזכור! הלא ראשית חכמה יראת ד', ותעודת החכם בהכמתו הלא היא רק להצליח בני דורו להורות ולהראותם כי טוב ד' וישר דברו אשר דבר ביד עבדנו הנביאים והחכמים, להלחיב לבות בני דורו וללטוש עיניהם למען את התורה והאמונה האלהית ב"פ"ה והדר זוהרה תחזינה עיניהם כפי מסת כח הכרתם.

גם שמענו שבהרבה מקומות עוזבים ביותר מהראוי פירושי חז"ל, ואף כי ידוע שגם חכמי העמים המה חכמים ושלמים אנשי אמת ואמונה, אמנם כאשר לא ספי אמנת קבלת חז"ל הם חיים כי לא עליהם באה מצות האמונה בה, לכן ישבילו ויחקרו על ספרי הקודש במושכלות הקירות טבעיות נכונות ע"פ הטבע ובעל ספר דברי הימים, כי המה לא באו במסורת הקבלה, לא כן אנחנו ב"י הבאים בכרית אמנת ספרי הקודש וקבלת חז"ל, וכאשר באר כל זאת גם החכם המפואר מהר"ם מדעסויא בהקדמתו על התורה יעו"ש, ולמה החכמים המכארים האלו אינם שואכים בששון מפעני הישועה אשר כרו לנו גדולינו וחז"ל בפירושיהם ובאוריהם? — המבלי אין גברים בישראל חכמים מפרשים הוכרחו לשאוב מבאר נכריה? — או המאם מאסת את יהודה ח"ו? — אולי ראו אהבת החידוש והשנוי להראות פירושים חדשים ורעיונות שונות לחצם לזה, אך גם בזה אין די הצטרקות, כי משרת כל מבאר ספרי הקודש צריכה להיות טרוחקת מכל פניה ונטיה בלתי לד' לבדו לשם שמים ולמען האמת והאמונה.

ההצטרפות כי אשר יחשב נגד איש זה לעני יחשב נגד חברו לעשיר ואין עשיר באמת רק העשיר בדעתו השמח בחלקו וכמ"ש חז"ל [נלחצו המפרשים ז"ל קצת, כ"מ בתואר חכם שהוא קנין ראשי עצמי ואמתי אין אומר ודברים ובוראי צריך לדמצא בנביא ד' הנשלה במלאכותו ב"ה להישיר ולהנהיג את כל בני דורו. — וזה לשון רבנו הרמב"ם ז"ל במורה מ"ב פ' ל"ב, הרעת הראשון [בנבואה] והוא דעת המון הפתאים וקצת עמי אנשי תורתנו, והוא שהשיי יבחר מי שירצה וישרה בו הנבואה וישלחהו, אין הפרש בין שיהיה האיש ההוא אצלם חכם או סכל רב השנים או צעיר השנים, אלא שהם יתנו בו קצת טוב ותיקון המדות וכו' [והנך רואה שזאת היא דעת כותב הבאור הנ"ל]. וכתב עוד במורה שם וז"ל, והרעת השני היא דעת הפלוסופים, והוא שהנבואה היא שלמות אחד במכע האדם וכו'. וכתב עוד שם וז"ל, והרעת השלישי והוא דעת תורתנו ויסוד רתנו, וזה שאנחנו נאמין שיראוי לנבואה הכיכון עצמה לה אפשר שלא יתנבא, וזה ברצון אלהי, וזה אצלי כרמות הנפלאות כולם, ונמשך כמנהגם וכו', אמנם היות יסודנו במדות ובדבריות [ר"ל מדעות שכליות] עכ"פ, הוא אמנם אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור עשיר וענו, וכבר בארנו זה בחבור הגדול [בין לרבנו ברפ"ו מהל' יסו"ה שנתיקם קצתם לפנינו א"ה] ובפירוש המשנה וכו', ומהם דברי חכמים כולם הולכים על זה היסוד, והוא שהשים יבוא להנבא מי שירצה את שירצה, אמנם לשלם המעולה בתכלית אכל הפתאים כעמי הארץ א"א זה אצלנו ר"ל שינבא אחר מהם, אלא כאפשרות הנבא חכם או צפרדע, זה יסודנו, שא"א מבלתי ההתלמדות והשלמות, ואז יהיה האפשרות התלות בו גורת השיי, עכ"ל במורה. וכן כתב ג"כ בחבורו היד החזקה ר"פ ז"ין מה' יסודי התורה ה"א, וז"ל שם, ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו וכו' והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאוד, אדם שהוא כמולא בכל המדות האלו שלם בגופו כשיכנס וימשך באותן הענינים הגדולים הרחוקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג, והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי שאר כלל העם החולכים במחשכי הזמן והולך ומורו עצמו וכו', אלא דעתו פנוי תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה הראשונה עד מבור הארץ וידע מהן גדלו, מיד רוח הקודש שורה עליו, ובעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים ויהפך לאיש אחר, ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה אלא שנתעלה על שאר מעלת בני אדם החכמים, ע"ש באריכות דפ"ח.

[ב] כימי לא שמעתי סכלות גדולה כזו כי יתן ד' את רוח נבואתו על איש* המוני שחושב בחיקו ב"ה תמונה גשמית וישלה איש כזה במלאכותו אל כל ישראל ואל יתר העמים, ולא מבעיא לדעת הרמב"ם פ"ג מה' תשובה ה"ז הנה איש ההוא נדון כמין וכופר ואין לו חלק לעוה"ב, אלא אפי' לדעת הראב"ד שם שאינו נדון כמין וכופר כיון שהוא אנוס בקוצר דעתו [וכאשר ביארתי בר"ח הו"ב פ"א], עכ"פ אך יתן ד' רוח נבואתו על איש אשר לא ידע אותו ויחליפו: בגשם. ולהפך, אחרי שנתן ד' את רוח נבואתו עליו, אך יצויר שלא ידע רוחניותו ב"ה ומירנו בדמיון וגשם ח"ו, ואין זאת כי אם סכלות גדולה והוללות רעה.

[ג] ושם בעמוד ז' כתיב, ויאמר אמציה [כהן ע"ו בבית אל] אל עמוס, חוזה לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל שם לחם ושם תנבא ובית אל לא תוסף עוד להנבא. הנה חשב אמציה כי עמוס בא לבית אל להנבא שם עבור השגת פרנסת ביתו ולהשיג גבול אמציה בזה, והשיב לו עמוס שזוא אינו מתנבא ללחם כי פרנסתו מצויה לו מבי' הסחורות בבקרים ובשקמים. וגם אלישע עסק בנחלת שדהו וכרמו [ומי יודע כמה עכרים היו לו ג"כ] לצרנסת ביתו, ועורף העת התעסקו בתורה ובמושכלות, וכאש- אמרו חז"ל [בברכות רפ"ז] לצי שאמר לא ימוש ספר התורה

* וכמאמר האומרים (הושע ט') , אויל הנבוא משוע איש הרוח" והנביא משיכם, על רוב עוונך ורבה משטמה".

קרוב ד' לכל קוראיו

התורה מפ'ך והגית בו יומם ולילה, יכול דברים ככתבם, ת"ל ואספת דנגך הנהג בהם דרך ארץ. וכן היה גם דרך קדמונינו ז"ל התנאים והאמוראים ז"ל לעסוק במלאכה לפי צורך פרנסתם ועודף זמנם הוציאו ללימוד התורה. וז"ל הרמב"ם ז"ל בפ"א מה' תלמוד תורה הי"ט, גדולי ישראל מהם היו חוטבי עצים ומהם שואבי מים וכו' ואעפ"כ היו עוסקים בתורה ביום ובלילה והם בכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבנו עכ"ל, ועי' מ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה פ"ד דאבות על משנה וראשמש בתנא וכו' האריך והרבה ראיות הרבה בענין זה ע"ש ורפח"ח, ועי' עוד מ"ש הרמב"ם בפ"ג מה' ת"ת ה' יו"ד ובכ"מ שם ע"ש דפח"ח. והנה ארון הנביאים משה רבנו ע"ה היה רועה צאן, הכי בעבור זאת נאמר שלא היה חכם? — הוי חכמים בעיניהם! ונגד פניהם עדיפי מהנביאים! ובאמת כבוד הקרושים במקומם מונה ולעג הלועגים אל חיקם תשוב.

[ד] הוא המיכרא דב"ב י"ב, וכבר פירשתיה ברפ"ם הקדומים על אמתה כוונתה מובנת לכל יודע מבין שופט מישרים. גם הפלסופים האחרונים מתכמין העמים בראשם המפורסם קאנט מסכימים ומכריחים במופתים חותכים שיר תקירת שכל מין האנושי בכללו שולט רק עד מקום שיר השגת ה' חושי שולטת בשום אופן, אבל למעלה מגבול הזה, כמו בענינים אלהיים רוחניים מופשטים מגופים [וה"ה ידעת העתידות שאינם כמוסים בבטן הימים האלו וכמ"ש לעיל] אין יד שכל האדם בכללות מינו שולטת כלל להשיגו בלי קבלה והודעה מנבואה אלהית, [ובארתיהו ברות היום פ"ה], ובוה הרס הפלוסוף קאנט הנ"ל כל מבצרי הפלוסופים הקדמונים ההורסים אל ד'. והנך רואה בנקל שהענינים האלו המה נושאי הנבואה, והם למעלה מגבול השגת שכל האנושי, ואך יערב לב ב"א תולעה להרבות בענין הנבואה דברים בהשערות ואומדנות, וחז"ל התנאים האלהיים אשר מדרגת קצתם היתה קרובה למדרגת רוח"ק העליון והמעשיו דבורם בה ואמרו [פ"ב דחגיגה] אין דורשין במרכבה, ואף כי לאנשים כנילנו, הלא זאת יהיה בנדר והכפיל ירבה דברים, ואם יש את נפשך להתגדר בפלוסופיא ולהראות כחך בידעת תהלוכות הנפש [עכפירישע פויכילאגיע], הנהגה היא כפי התהלוכות הטבעי ובסתם ב"א ולפי רבוי הנסיונות אשר אספו בעלי היריעה ההיא, והרשות נתונה לך לחבר בזה ספרים. אבל לא להשוות נפשות בני האלהים הנביאים אשר הביאם המ"ה ב"ה חרדיו ותהלוכותיהן בנבואה נפש אחד העם ותהלוכותיה. ובאמרם למשה ואהרן כי כל העדה וכו' ומדוע תתנשא, נאמר להם בקר ויודע ד' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. ואמר הכתוב אל תגעו במשיחי ובנכזרי אל תרעו.

[ה] כבר הראיתך בבאור שאררבה דעת חז"ל מתנגדת בפירוש לזה, בסוגיא מפורשת פ"ד דנדרים שהבאתי למעלה אות א'.

[ו] אין שחר כלל לדבריו, וגלוי וידוע אפי' לתינוקות של בית רבן שרות ד' נחה על הנבוא רק להכלית*) הישרת בני דורו לגל אונם לאמונה ויראת ד' ומוסר השכל

*) ולדעתי זה הוא אחד מהטעמים על אשר קצת נבואות (בייחוד ביחוקאל) באו בקצת זרות נגד צחות דקדוק הלשון ונגד יופי המליצה ונקיין הלשון בראוי, והרי התנאי הראשון מתנאי הנבואה שמנו חז"ל שלמות החכמה כמ"ש למעלה, ומחוק החכם השלם הוא לידע צחות הלשון שדובר למען לכלל דבריו במשפט הראוי, ובייחוד הנביא שתעודתו היא רק הדבר (ולכן נקרא נביא מגורת נבי שפתים), ואך יתכן שיהיה הטום בניב שפתיו והדבור הצח והנקי אין בו ח'ו? אמנם לדעתי היה זאת לשבת הדרות שלפניהם, יען שתכלית הנביא ועיקר תעודתו היה רק להשריש יראת ה' ולתקוע אמונה ומוסר בלב העם, לכן דבר הנביא עמם כפי אשר רגיל על לשון העם שלפניו, ככתבם ומלשונותם, לפי מקומם וזמנם, כי רק בואת יכנסו הדברים בלב שומעיהם ויכו שורש בלבם, כי לא המדרש וצחות הלשון העיקר רק מעשה הטוב.

והנה ביחוקאל סו' י"ו וכ"ג עקם וכפל שם לשונות נראות בלתי מהונגות (ובבר

השכל כי זה כל האדם וראשית חכמה יראת ד', ואמר ישעיהו [ישעיהו ס"א], רוח ד' עלי יען משח ד' אותי לבשר ענוים שלחני לחבוש לנשברי לב, ומיכה [ג'] אמר, ואולם אנכי מלאתי כח את רוח ד' ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו, ובארזן הנביאים מרע"ה אזיל שא"ל הקב"ה כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו'.

[ז] לא עשה כן לכל גוי ואומה ולשון להרים כל כך יד בגלוי. ואף כי בפתחת ספר הכחומר לחנך בו הילדים צעירי השנים בתורה ואמונה, ומה יהיה בעם נולד? בנים כחשים בנים לא אמון ואמונה להם ח"ו, חוסה ד' ורחם עלינו. ואף שהנביאים בודאי היו חכמים שלמים ולא היתה תעורתם העקרי להורות העם במדעות וחכמות, רק להפיץ יראת ד' מוסר ואמונה ודעת אלהים בארץ כי זה כל האדם, אבל למצוא בהם הפך האמתיות, חלילה! הם מלהזכיר! לא יראה ולא ימצא ח"ו, והקב"ה אמת ותורתו אמת ונביאיו אמת וצדק.

[ח] הנה לבני ישראל המאמינים לא נודע ההפך, וגם לי לא נודע. ואם טוב בעיני איש אחד לומר על הענין שהוא דמיון ושקר, הלא הבחירה בידו לאמור כן על כל הנפלאות שבתורה ועל מתן תורה ולכפור בד' ובתורתו ובנביאיו, כי בחירת האדם חפשיה וכמ"ש הכתוב ראה נתתי לפניך את החיים ואת המות, וא"כ

כל
היו לאבן נגף להבוערים המתלוצצים), וחלילה זאת לנביא קדוש ד', והרי אז"ל (רפ"ק דפסחים) שעקם הכתוב וכו' כדי לדבר לשון נקיה, ואמרו שם באחד מתלמידי דרב שדבר בלשון שאינה נקיה שבדקו אחריו ומצאו בו פסול וא"כ כ"ש וק"ו לנביא קדוש ד' שלא ידבר ככה בלתי הכרה גדול. אבל לדעתי היה זאת לסכת דור המוניי ע"ל לב ועב הטבע שלפניו, ראה הנביא שאין אפשרות להבנות תועבותיהם בעיניהם בלתי אם בלשונות כאלו, לדמות להם תועבותיהם לדרכי הוונים הנמאסים, כמ"ש חז"ל (ספ"ג דמגלה) לצנותא דע"ו מותר, וכענין כרע כל קרם נבו דישעיהו (ט"ו), והוא למען הבנות את התועבות הגדולות האלו בעיני בעליהן, ונשובה לדברינו.

והנה ברפ"ס הקדומים הבאנו מאמרם ז"ל (פ"ב דחגיגה) כל מה שראה ישעיהו ראה יחזקאל אלא שזה נדמה כבן כפר וזה נדמה כבן פלשין, ופירש רבנו הרמב"ם ז"ל (במורה מ"ג פ"ו פ"ב) הראשון ונראה שתפיש הפירוש הזה לעיקר ע"ש) בונת חז"ל ששנוי הסגנון חז"ל לשנוי אלו הנביאים לפי שנוי ענין הדורות שלפניהם, יחזקאל היה לפניו דור המוניי דל ומעונה גולים ונודדים ראה את עצמו מוכרח לפרש להם יותר, וישעיהו היה לפניו דור דעה עם שקט ושלו ובפרח הרצלחה לכן לא הוכרח לפרש להם כל כך ולכן בחר בקיצור ע"ש דפח"ה. והדעת נוטה שגם בענין צחות הלשון ומעוף מליצתה כך היא המדה, וכדבר האמור למעלה, וק"ל.

ומזה הערה גדולה לקצת מליצי דורשי זמננו המגבירים בדרשותיהם מעוף מליצות נשנות בצחצחות אשכנזי כאשר ידברו בהיכלי מלך ושרים, מבלי שום עין על הלשון והמליצה ההוגה במקום שהוא ובזמן שהוא בין רוב השומעים, הרי המקום (בית הכנסת) אינו בית לימוד הלשונות רק בית אלהים, ותכלית הדרשה היא רק לקבוע בלב העם אמונות טהורות יראת ד' ומוסר, ואם כן ראוייה להאמר בלשון ובמליצה הנהוגה בין המון השומעים ועכ"פ קרוב לזה, וכאשר פרטתי הדבור בזה ברוח דעת פ"א ופ"ב.

וכ"ש וק"ו שראוי להם להיות בונדך ולא מהרסיך ולא יפרצו בחינות האמונה וקבלות חז"ל וכאשר פשתה המספחת בע"ה, וכמעט נתקיים מ"ש הכתוב ויטוש יעקב עושהו ויבין היכלות, כן המליצו חז"ל בירושלמי פ"ה דשקלים (הובא שם בעין יעקב) על בנותם בתי כנסיות בשנויים ולתלפיות שלא לשם שמים וקופצים דיהם מהחוקת לומדי תורה, ואם לומניהם ז"ל כן כ"ש וק"ו בזמננו. ואמר הכתוב נבי איך חזו לך שוא ותפל וכו'. ואמר הכתוב ויבחרו אלהים חדשים, ובזמננו החלם לנהוג מנהגים זרים ענינים לא שערום שנויים וקצורים ופרטתי מזה הדבה ברוח היום ובר"ה, ועוד מקומות. וד' ירחם במהרה וישיב לב בניו לחבר את אהל יעקב לדורת אחד בלב אחד לד' אחד ושמו אחד.

קרוב ד' לכל קוראי

כל מורה זה למה לו? — ואף שקצת מעיינים אשר היה רחוק בעיניהם שיעשה הקב"ה נס בשנוי תנועות האזנים השמימיים ולבטל כלליית סדר מעשה בראשית בזה, חשבו לפרש הפלא ההוא באופן אחר, ועל כל פנים מדוי פלא יוצא מדרך הטבע לא נכלם, וכמשי"ה שם בבאור [יהושע יו"ד] ולא היה כיום ההוא לפניו ואחיו וכו', גם דבריהם המה רק השערות ואומרות. אך לומר שנודע ההפך הוא שקר מפורסם, כי איזה רוח רעה עבר עליו להוריעו הפך הנביא? — אין זה כי אם כוב נגלה והוללת רעה. אתה ד'! ראה בענינו ולחצנו, ולא ביר האומות, כי ב"ה אנשי חסד ואמונה המה, רק ביר אחינו כנדינו, בניך מהרסך ומחריבך, חוסה ד' והם והשב לב בניך אליך.

צא ולמד כדרכי חז"ל וראה גדול צדקתם בבואם למקרא המוקשה להם, הורו ולא בושו שהחסרון הוא בחינם לקוצר דעתם, ור' יוחנן גדל האמוראים אמר [מנחות מ"ה] על איזה פסוקי יחוקאל הנראים בהשקפה ראשונה כסותרים דברי תורה פרשה זו אליהו עתיד לדורשה, ולכן בקשו לגנוז ספר יחוקאל [שם בגמרא] הנה ודאי ידעו שהנביא מלאך ד' לא יסתור דברי תורה, והחסרון הוא רק בחינתו, לקוצר דעתנו, רק לכען לא יהיה למכשול לקשיי האמונה החכמים בעיניהם, לכן רצו לגנוזם, עד שאח"כ דרשום ומצאו להם פירושים מובנים לכל. וכ"ש במהות הנבואה ועצמותה שזוהו במופלא מאתנו. וכבר אמרו חז"ל [חגיגה י"ג ע"א] במופלא מכך אל תדרוש בכמססה מכך אל תחקור וכו' במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות, ואמר [קהלת ה'] כי האלדים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דברך מעטים.

ומדי דברי בזה, אעריך לתת טעם נכון למה ברורות האחרונות פסקה הנבואה? ואחרי דברי חז"ל [ע"י ולקוט ריש יחוקאל] שאמרו משנבחרה ארץ ישראל [לנבואה] יצאו כל שאר הארצות, עדיין נשאר לשאול, למה מנע ד' את רוח נבואתו מאת בני עליה עבדיו שבארץ ישראל הראויים לה בזמן עמידת בית שני וגם אחר חורבן בית שני? ובמורה מ"ב פל"ז כתב שהעדר הנבואה בזמן הגלות הוא לסבת עצבות ועצלות ורבו תשוקה למותרי התאוות אשר גברו ב"ה יעו"ש, ועדיין יקשה על העדר הנבואה בימי בית שני? ולדעתי הסבה היא, כי אחרי שכבר יסד יחזק הקב"ה תורתו ואמונתו ע"י הראות נסים גלויים בשנים קדמוניות, שוב אינו מראה נסים גלויים, כי לא ישנה הקב"ה את הטבע לעיני כל כופר, [וכאשר יש ללמוד זאת כדברי הרמב"ן ס"פ בא ע"ש דפח"ח]. ונראה שגם מטעם זה פסקה הנבואה, כי גם היא מן הנסים הגלויים [ולכן הפלוסופים נעדרו דת מכחישים אותה או כשיאים וחושבים אותה על דרך אחר ולא על הדרך שאנחנו בעלי הדת מאמינים אותה] כי ידבר ד' עם האדם וישלחנו במלאכותו אל כלל האומה, ולכן מנת הפסק הנסים הגלויים פסקה גם היא, יספך גדול יש לזה ממש"ה הכתוב [תהלים ע"ד] אחרתינו לא ראינו אין עוד נביא וכו', הנה ספך העדר הנבואה להעדר האותות, ועוד ספך גדול לזה, ממש"ה חז"ל [יומא כ"ט ע"א] על פסוק אילת השחר שזמן מרדכי ואסתר היה זמן הפסקת כל הנסים, והוא היה גם זמן הפסקת רוח"ק והנבואה, וכדתנא בטומה מ"ח משכתו חגי זכריה ומלאכי פסקה רוח הקודש מישראל וכו' יעו"ש, וידוע שזה היה בזמן מרדכי ואסתר בקרוב, רק שעדיין השתמשו בבת קול הנשמע להחכמים הראויים לזה וכדברנו בדפים הקדומים, והוא קצת מדרגת נבואה ואינו כל כך נס גלוי, ואח"כ גם הבת קול פסק. אמנם הנסים הנסתרים הנראים כהשתלשלות מבעיות ונמשכות אל הדרך אשר יהיה רצון ההשגחה האלהית בתחבולותיה להשתום ע"ד שאמר הכתוב אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע ואמר אתה סתר לי מצר תצרני וכו', המה לא פסקו ולא יפסקו לעולם, וכאשר באר זאת היטב רבנו הרמב"ן ז"ל בפרשיות וארא בא ועוד מקומות וכתב שם שהאמונה בהם היא מיסודות התורה והדת ע"ש דפח"ח. ולכן גם רוח אלהי מכרום הוער לא פסק ולא יפסק מעולם עד עולם מעל יראיו ית"ש אשר יערה ד' מכרום עליהם איש איש כפי מדרגתו ואת אשר יחון יחון.

ונשובה לדברינו אשר התעוררתי בזה, ועצור במלין מי יוכל, ונפש כל שלם החפץ בשלום הכלל בקרבו תאכל על הרעה כי פשתה לסלף תעורת החכמה ולהמיר טוב תכליתה ברע מוחלט. — מקור נעים! חכמה האלדית! נהר הוציא ד' מעין גנו להשקות ארץ ויושביה שפע רצון והצלחה, להצליח בני האדם, ולהראותם כי טוב ד' וישר דברו, אך נהפכת למקור אכזב מים לא נאמנו, ותהי ביד מונך כלי משחת להבל.

הן זאת פעולת קצת מחברי ומליצי זמננו — ולו חכמו ישכילו כמה רחוקים המה עוד מן השלמות האמתית, וכמ"ש החכם [קהלת] אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ואם חנננו ד' במעט ידיעות וכשרון הלשון, ראוי להם להשכיל כמו להטיב, לחוק האמונה ויראת ד', ולהיות ממצדיקי הרבים, כמדת הצדיקים המקיימים את העולם, ולא להיות ממאברי העולם ומנתקי מוסרות האמונה. הבואת יתהלל החכם בחכמתו?

לא כן! אבל יראת ד' היא חכמה, ובלעדך, וחכמת מה היא ומה תכליתה? — ורק זאת היא תעורת הרבם עלי ארץ להצדיק לרבים, וכדבר ד' ביד נביאו [ירמיה ט"ו] אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, כי הקב"ה ברא עולמו במאמר פיו, ותחכם הצדיק מקיימו בכאברי פיו אשר בהם יעיר אוון אנשים לאמונה ויראת ד', מדרכים ומנהלם בדרך המוסר והשלמות, וכפי עליון כן פיהו ישכיל להטיב, וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. וכאשר כן היה דרך חז"ל אשר מעולם אנשי השם, ומצדיקי הרבים ככוכבי אור, כן אור צדיקים ישמח אלדים ואנשים.

השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם.

ובהגדות המדברים מהרקיעים והגלגלים וכמהלך הכוכבים ומזלות. הנה המה לא נתנו לדרוש רבים כמ"ש חז"ל במשנה רפ"ב דחגיגה, גם אין יוצא מהם תועלת כוסריו להחמוק על פי הרוב, וולת במקומות כועשות ובמעט הדבור בהם, להעיר לב הרמון על מה רבו מעשיך ד' וכו', גם חז"ל דברו בהם בקצור ובהעלם וברמו למשכילים, גם בקצת מקומות לא נודעו לנו היטב מובני לשונות החכמה שהשתמשו בהם חז"ל בימיהם בחכמה היא*).

ובאתי בזה אורות הדעה שנתפשטה בזמננו כמעט בכל העולם, מעמירת השמש והיקף תנועת כדור הארץ. לראות בזה אם נמצא התנגדות לדעה זו בתוה"ק ולא תבוא בקהל ה', או אם לא נמצא לה התנגדות בתוה"ק. וממילא ראוי להמשך אחריה, אחרי שהתברר אמתה אצל כל חכמי דורנו ונהייתה כמפורסמות אין ראוי לחלוק עליה, גם בזוהר פ' ויקרא משמע בהדיא כדעה זו וכמ"ש בספר הכרית ח"א מ"ט פ"ח והעתיק לשון הזוהר ע"ש.

הנה בזמננו קימו וקבלו כל החוקרים והתכניים דעת קאפערניקוס, [שם תוכן כפורסם לפני ג' מאות שנה] שהשמש עומרת לכדור הארץ מתנונע סביבה במעגל.

(* ידוע שלכל חכמה יש גם לבעלי החכמה ההיא לשונות מיוחדות לצייר בהם ענינים ידועים במלות קצרות (טערמינאלאגיע קונסטאויסדרקע בל"א), ומי לא יבין שברבות השנים נשכח קצת מן היקף מובנם בלשונות האלו, שהרי אפי' כסתם לשי' יפול השתנות המובן ברבון הדורות והזמן וצריך פירושים ופירושים לפירושים, וכאשר ביאר הרב בעל עקרים ז"ל במאמר ג' פרק כ"ג ע"ש, וכ"ש בלשונות החכמה המיוחדות לבעלי החכמה.

דרך משל לשון גלגל הנמצא בפסחים צ"ד ובשאר מקומות מהגדות חז"ל, הלא נודע רוב הספקות וחלוקי הדעות למפרשים ז"ל ראשונים ואחרונים בכנות חז"ל בהם, ומה תוכל להקיש על דומים לזה.

השמים שמים לדי

במעגל המזלות [עקלומטיק] פעם אחת בכל שנה, ובתוך תנועה זו שבכל שנה תסבב על צירה שסי' פעמים, [כמו עגלה המהלכת סביב ארמון גדול עגול ובתוך שתקוף את כל הארמון יסובו הגלגלים בעד צירים שסי' פעמים], וזוהי נולד התחלפות היום והלילה, ואשר עינינו ראות שהשמש מהלכת, הוא מהכזבת חוש הראות, כאשר היושב בספינה חושב שהספינה עומדת וחוף הנהר הולך, וכאשר הרחיבו הדעה הזאת בספרות נכונות נראה אמתן לכל ישר העיון דורש האמת, יעויין בספריהם וקצת ממנו בספר ראשית למודים, והוכיחו כל התוכניים דעה זו בראיות מקובלות אל השכל, והרבה מעקשי ההבנה אשר יפלו על פי דעת מיחאבריא, [שם תוכן קדמון מחזיק בדעת הקדמונים שהשמש מסבבת והארץ לעולם עומדת], נעשו על פי דעת קאפערניקוס למישור וקלי ההשגה, ונתפשטה ונתקבלה דעה זו בין כל חכמי הארץ כמעט בכל העולם, עד שכל מי שחולק עליה והושב כדעת מי'ב, נראה כמתעתע וכאיש בער לא יבין, וגם בוודר משמע בהריא כן וכמי'ש לעיל.

והנה בספר הברית ח"א מי'ש פ"ח חשב להשיג על דעה זו, והרבה לשפוך עליה אפו וחשב להעריך נהרה טענות, כן מצד תוה"ק וכן מצד הטבעיות. והנה אשר חשב המחבר ההוא ז"ל להשיג מצד טענות טבעיות, לא ראיתי צורך להשיב על דבריו, כי חלשים המה, כאשר יראה הרואה, גם אין מקומו פה בקונטרס הזה — וגם אל מי נאמין יותר בטבעיות, אל המחבר ההוא היחיד שהיה טמון בסתר אוהל בית תלמודו, או אל המון חכמים ותוכניים, אשר בלו כל ימיהם בהשגחת החכמה היא ושמושה ולהם ניתנה הארץ וכלי מבמות ושאר כל נסיונות בבית מדרשיהם [אוניווערזיטעטען] והרבה מסעות סביב כדור הארץ והרבה ענינים מופתיים מבררים האמת הומים לזה עד שנתאמתה להם דעה זו בלי חולק ונהייתה כמפורסמות? — הלא וראי אל כל אלו החכמים שזמעי בדבר טבעי אם אינו מתנגד לתוה"ק — צא וראה משו"ל בפסחים צ"ד ע"ב, חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מהרקיע, וחכמי או"ה אומרים ביום מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה לכיטה מן הרקיע, אמר רבי ונראין דבריהם מרברינו וכו', הרי בדבר שאינו נוגע לדינא להככה ולמעשה הסכימו לדעת חכמי או"ה בכקום שטבע המציאות נוטה כדבריהם, ואפי' כנגד חכמי ישראל, באשר חז"ל קבלו האמת מכל מי שאמרו, כי'ש שנאמין יותר להכרעת כל החכמים נגד הכרעת החכם המחבר הנ"ל במה שהוא רק ראיה לקוחה מהטבע.

אמנם המחבר ההוא חושב שדעה היא מתנגדת ללשונות התנ"ך, שפשמיותם מורה שהשמש מסבבת, כמי'ש השמש יצא על הארץ, ותקופתו על קצותם ובקהלת אמר על הארץ תחת השמש וכנהה מהלשונות האלו, וכתב שאין לתרץ ולומר דברה תורה כלשון בני אדם, כי לאיזה טעם יכתבו הכתובים בלשון בלתי אמת? יע"ש בדבריו.

ואני אשאל להמחבר ההוא על לשון צאת הכוכבים בלילה המורגל בדברי חז"ל וכפירש בכקרא נחמי' סי' ד' ואנחנו עושים וכו' עד צאת הכוכבים, שהוא לשון בלתי אמת, שהרי הכוכבים קבועים במקומם ביום כמו בלילה, רק שאינם נראים ביום מפני אור השמש, וכאשר באמת בכורות ובננים מיוחדים לזה נראים הכוכבים גם ביום לעין כל? — ואמר הכתוב את ב' הכאורות וכו' ואת המאור הקטן וכן אמר גם בתהלים לעושה אורים גדולים וכו' את הירח וכו', שהוא ג"כ לשון בלתי אמת, כאשר מוסכם מכל חכמי אמת הבאים בסוד העבור מישראל וגם כאו"ה שהירח אינה מאור כלל בעצם, כי היא נוף חשוך ומקבלת רק אורה מהשמש? — והתשובה בכל אלה הוא מי'ש חז"ל דברה* תורה כלשון ב"א, ודבר זה נוהג לרוב לכאות ולאליפס בתוה"ק, בתוארים גופיים בחוקי ית"ש ובשכר ועונש הנופיי ובמליצות

(* ידוע מי'ש רבנו הרמב"ם (במורה ח"ב פכ"ה) שברעה עדהתרכמה אצל כל בעלי החכמה ראוי לפרש המקראות על פיה אם אפשר וגם אינו דורס יסודות תוה"ק.

השמים שמים לר' לז

לז

ובמליצות ספרי קודש שדברה תורה כלשון ב"א — והטעם לזה מובן ממי"ש העקרים מ"ג פרק כ"ה בענין כזה, וז"ל שם "לפי שהתורה לא ניתנה לחכמים ולמשבילים בלבד אבל לכל העם מקצה גדולים וקטנים חכמים ושפשים וראוי שיבואו בה דברים מובנים לכלי עכ"ל — ונכלל גם זה במי"ש הז"ל במדרש שאין הקב"ה בא עמנו כפי כמו יתייש רק כפי כחנו, ודרשו ז"ל על מתן תורה קול ד' בכח לפי כחן של ישראל. עוד ראיתי להחמבר הנ"ל שם חושב שדעה הנ"ל מתנגדת אל ראמר הז"ל פ"ב דחגיגה, כי שם אז"ל — ריש לקיש אומר שבעה רקיעים הם, וילון רקיע וכו' וילון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית שנאמר הנוטה כרוק שמים וימתחם כאוהל לשבת, רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועים בו שנאמר ויתן אותם אלדים ברקיע השמים, עכ"ל — ולפי דעת התוכנינים הנ"ל תהיה הארץ חצי שנה למעלה מהשמש, ותהיה א"כ הארץ חצי שנה למעלה ברקיע?*) — (ועל פי דעתו אני אחזק עוד את קושייתו, שהרי כל השנה הארץ היא ברקיע אף בהיותה מתחת להשמש תהי' ברקיע מעבר השני וקרובה לששת המזלות שמעבר האחר, ותהיה א"כ הארץ כל השנה ברקיע לפי דעה הנ"ל, וזה מובן לידוע בהנלק?)

אמנם אנכי אשאלהו להחמבר הנ"ל ז"ל ע"פ רכבו, מה יענה לאותה סוגיא דפסחים צ"ד ע"ב הנ"ל שהסכימו הז"ל שבלילה החמה היא למטה מן הקרקע, ותמה על עצמך איך יורידו בלילה את החמה מן הרקיע אל מתחת לארץ? אתמהה? — אך הענין הוא שגם הז"ל דברו כלשון ב"א, והרי כל לשון למעלה או למטה אינו בעצם רק בערך המצטרף אלינו, תדע, שהרי אשר יהשב אצלנו למטה יהשב לתושבי אמעריקא למעלה כנודע, ולדעת התוכנינים לא יאמר למעלה או למטה על צד האמת רק בערך אל נקודת מרכז הארץ הפנימיות, והשמש היא לעולם ברקיע. אף אתה אמור כן בכאמר ר"ל הנ"ל ובכל מקום שתבוא שמה הארץ בתנועתה, ממעל לה עד סמוך להזרח יקרא בשם וילון וכאמר ר"ל הנ"ל ומתחתית הירח עד למעלה מהשמש ולעילא מזה יקרא רקיע, להיותו נראה אלינו תושבי הארץ כמדוקע וככפה עגולה, ודברו הז"ל בחלוקה ההיא שעשו לסבר האזון כלשון ב"א ובערך אצלנו*).

ולדעתי כאן דמפרש ליה להך וילון דאמר ר"ל על ממעל לאויר הקטוריו המסכב את כדור הארץ בגובה קרוב ב' או ג' פרסאות [אממאפפערט, דונסטקריין בל"א], או גם על אויר הקטוריו ההוא המתנוגע ג"כ עם הארץ לפי הדעה ההיא, לא משתביש

*) וראיתי גם בספר יערות דבש ח"א דרוש ז' אב תק"ד לפ"ק שלעג ג"כ על דעת קאפערניקוס הזה, אך לא הביא שום הוכחה נגדה לא מצד תוה"ק ולא מצד החקירה האמתית וכל דבריו שם המה רק דרשות ומליצות בעלמא וכדרכו בדרשותיו וכאשר יראה כל משכיל.

**) לקצת יתר ביאור, הנה אמר הכתוב הנוטה כרוק שמים, ופירש"י שם בחגיגה ז"ל כדוק כריעה טילא בלעזו אלמא יש שמים שאין משמשים רק תשמיש יגיעה פרוסה, עכ"ל, ור"ל שאין בו כוכב, וכתוב אחר אומר ויעש אלדים את ב' המאורות וכו' ויתן אותם אלדים ברקיע השמים, מכאור מזה שיש שמים ששם קבועים חמה ולבנה וכוכבים ולכן אמר ריש לקיש שבי' אלו הכתובים מדברים משני שטחים שונים, השטח ממעל לארץ עד גבול ידוע סמוך לירח שבו אין שום כוכב, על שטח זה כיון הכתוב הנוטה כרוק שמים, (שמים לשון גובה הוא כמו ערים בצורות בשמים" כן הוא לשון המפרש להרמב"ם ר"פ מה' יסודי תורה ה"א) ור"ל קורדו בשם וילון, והשטח שלמעלה מזה דהיינו סמוך להזרח מתחת עד למעלה מהשמש והכוכבים, על שטח הזה כיון הכתוב ויתן אותם אלדים ברקיע השמים, (ונקראים רקיע לפי שהם מתוהים וכל דבר מתוה נקרא טרוקע שנאמר וירקעו את פתח הוהב ונאמר לרוקע הארץ על המים" כן הוא לשון המפרש שם), ומה ינעם ע"פ זה לפרש מ"ש ברקיע השמים, על דרך הסמיכות

השמים שמים לדי

משתיביש — ועי' פ"ה דב"ב, אמר ר"ש ש"מ האי עיבא תלתא פרסי מדלי, הוא מסכים ג"כ עם מחקרי זכננו שהעננים רוב שנויי חיוניות שבאוויר כמה בתוך הדונסמ-קרייו שגובהו לדעתם לערך ג' פרסאות — שהרי ע"כ סוף הוילון והתחלת הרקיע אינו כל כך רחוק מהארץ, באשר הירח קבוע ברקיע כמ"ש ר"ל ומבואר בהדיא במקרא, וידוע שהירח אינה כל כך רחוקה מן הארץ כנודע, וא"כ קרוב לשמוע שבוילון היה נכלל גם הדונסמקרייו המתנגלגל תמיד עם הארץ לדעה הנ"ל, ובכל מקום שתתנגלגל הארץ יקרא לשטח ידוע בגובהה בשם וילון, ובו מתחדשים בכל יום מעשה בראשית מנץ החמה ורמדומי חמה וימתהוים שמה כפור וטל וגשם ושלג וברד [ומשו"ל רפ"ב דהגינה מכון שבו אוצרות שלג וכו' ר"ל שפע שלהם כ"כ המפרש ברפ"ג מה' יסודי תורה ע"ש וגם זה אז"ל שם שבא דוד והורידן לארץ] ושאריו שנויים וחיוניות שבאוויר, וא"כ אין ממאמר הנ"ל שום סתירה כלל. — ועי' בהגה למטה ביאור יותר.

ואחרי שלא מצאנו לדעה הנ"ל התנגדות בתוה"ק, למה נגרשה מעל לגבול ישראל, אחרי שהחכמים בברו אמתה בראיות המתקבלות אל השכל, ונתקבלה ונתפרסמה בין כל חכמים ולאומים המושכילים.

אמנם

רקיע להשמים, ור"ל רקיע של השמים דהיינו רקיע שעל השמים, כי הוילון שמתחת הירח יקרא שמים כמ"ש על זה הנוטה כדוק שמים, והרקיע דהיינו הכפה העולה הנראה ממעל על שטח זה הוא רקיע השמים, ר"ל רקיע שעל שטח הוילון הנקרא שמים. על כל פנים יראה הרואה שהכתובים דברו גם פה כלשון ב"א ובערך אלינו יושבי ארץ, והגובה שעד הירח יקרא שמים ור"ל קורהו וילון (כמו וילון הפרוסה שעל ידה נגלל אור מפני חושך וחושך מפני אור), והגובה שלמעלה מגובה ההוא, דהיינו מתחת הירח עד ממעל להשמש והכוכבים, יקרא רקיע או רקיע השמים, לפי שהוא נראה ברקיע ומתוח ופרוס על כדור ארצנו, ונמצא גם לפי דעה הנ"ל המוסכמת בזמננו, בכל מקום שתנוע הארץ והירח, הגה הגובה ממעל להארץ עד סמוך להירח נכלל במ"ש הנוטה כדוק שמים בעבור הגובה ור"ל קורהו וילון באשר אין שם כוכב רק נולל אור וחושך, ולמעלה מזה דהיינו מתחת להירח עד ממעל להכוכבים יקרא רקיע לפי שהוא נראה לעינינו כמו כפה מרוקעת עגולה וקבועה בכוכבים, נמצא שהשמות וילון (או שמים) ורקיע אינם שמות העצם רק שמות התואר בערך אלינו ב"א, זה להיותו נולל אור וחושך וזה להיותו נראה לעינינו כמו רקיע ומתוח וכפה עגולה נטוי על ראשנו, וא"כ בכל מקום אשר לשם תתנגלגל השמש יש ערך זה דהיינו שטח להתחלפות יום ולילה ושטח מרוקע ככפה על זה, ובכל מקום תנועתה יתכן לקרוא לשני שטחים אלו ב' שמות הנ"ל, באשר ב' שמות האלו אינם שמות העצם רק שמות התואר בערך אלינו בני אדם שוכני ארץ, וקל להבין.

והנה כתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום א' יום ב' ג' וכו', והנה זה א"א לפרשו על כל כדור הארץ רק על חלק קטן ממנו כי בהיות לחצי כדור זה יום יהיה לחצי כדור שכנגדו לילה, ולשטחי הארץ המרוחיים יקדם היום ולשטחים המערביים תקדם הלילה כנודע, וע"כ לשון ערב ובקר דקרא קאי רק על אותו שטח הארץ של שעת הבריאה או, וממקום ההוא והלאה ומזמן ההוא והלאה יגלל אור וחושך להיות לכל שטח ארץ ערב ובוקר כראוי לו, וא"כ אף אתה אמור כן במ"ש המקרא ויתן אותם אלים ברקיע השמים מוסב על אותו שטח נובה מרוקע ככפה שהיה בעת הבריאה ההיא ממעל לכדור הארץ, ומזמן ההוא והלאה וממקום ההוא והלאה ישתנה שם התואר רקיע לפי שנוי תנועת הארץ, ותמיד הכפה המרוקעת שעל גבה הארץ יקרא בשם תואר רקיע, וכל זה נכון וישר לידוע ומבין.

ועי' בהקדמת המורה כתב שמעשה בראשית אי אפשר לב"א להבינו על כריו וז"ל שם, ואשר הביא הכרח החכמה האלהית להגידם לנו מהם הגיד לנו במשלים והדות ובדברים סתומים מאוד, עכ"ל, ע"ש דפ"ח.

השמים שמים לדי

לח

אמנם אודיעך, שרעת הרמב"ם בפ"ג מה' יסודי התורה הלכה ד' ויוד' מתנגדת לדעה הנ"ל, כי שם כתב בביאור שהארץ תלויה באמצע והגלגלים מתנועעים סביבה, גם בה' קדוש החודש מורה כל כרוצת לשונו על עמירת הארץ ותנועת השמש סביבה, ואחריו נמשכו בזה שארי מחברים ז"ל והתפרסם כן בחבוריהם — אמנם ידוע שרוב דברי הרמב"ם התכוונים האלו לא ממקור קודש דברי הז"ל הוציאם רק מספרי חכמי היונים וכאשר כתב הוא בעצמו בה' קדוש החודש, וחכמי זמננו הוכיחו בראיות מקובלות אל השכל נגד דעת חכמי היונים בזה. והנה הרמב"ם ז"ל שם בפ"ג מה' יסודי התורה כתב שהמכבים והגלגלים המה בעלי נפש חיה*) ומשכילים — והנה האיש אשר שכלו אינו נוטה להאמין בזה, רק יאמין שהכתובים השמים מספרים כבוד אל וכן משי"ה הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור אמורים רק על צד המליצה ועל צד קיחת המשכילים ראייה מהם, ותנועתם הוא מצד כחות טבעיות נטע ד' בהם (כמ"ש תוכני זמננו כחות המושכות), וראי לא יחשב לו זאת לעוון, וכמדומני שאין כל חכמי ישראל מודים להרמב"ם בזה, וגם אנתנו בנדון שלפנינו נפרש המקראות הנ"ל ע"ד לשון ב"א וכמ"ש למעלה. וגם בהניח שתכלית הבריאה היה עבור מין האדם שוכני ארץ, והשמש וצבאיה ברואים לשרתו וכפשטות הכתוב להאיר על הארץ, אין מזה הכרע אם השמש מסבכת או הארץ, כי רק ליוצר בראשית ב"ה לבד גלויים שערי חכמה לבור הדרך היותר טוב למבוע עליה אדני הטבע.

והן וראי ימצאו כאמרים להז"ל אמורים על פי הרעה אשר נתפשטה בימיהם בין החכמים והתוכניים, אמנם לא ראינו אומרים כן מצד שמפרשים כן באמת המקראות או מצד שקבלו כן בתורה שבעל פה, רק מצד החקירה והתפשטות הרעה היא בזמניהם, כי כמה פעמים עמדו גם הז"ל בחקירתם במה שעמדו עליו פלוסופי האומות

*) והרואה דברי המורה פ"ד וה' יראה שגם דעה זה לקוחה מהפלוסופיא היונית, ונראה שהמוניהם יחסו להמכבים ענין אלדיי והוא ענין עני' עכו"ם שלהם ופלוסופיהם יחסו להם עכ"פ נפש משכלת — ואחרי נשיקת עפר קדשו של רבנו הגדול הרמב"ם ז"ל לדעתו הרעה ההוא הוא דעה זרה ואין לה מקום ביסודי התורה, והכתובים והגדרות הז"ל שפשוטותם מורה על דעה זו כונתם על צד המליצה וציוור מחשבת המשכילים וקחתם ראייה מהם, וכאשר בע"כ מוכרחים אנו לפרש כל פרק שירה, כן, ששם נתנו הז"ל דבור השירה בפי מינים רבים מהצומח והבע"ח וגם בדומם כדור הארץ (ובפ' חלק מאמר לח"ל כיוצא בו ע"פ מכנף הארץ זמירות וכו' נתנו חז"ל דבור ושירה להארץ ועמ"ש בכונתו במק"א) וא"א לנו לפרש בהם רק כאשר פירשו הרב בעל עקרים מ"ג פ"א שהכל ע"צ המליצה וקיחת הראייה מהם וכ"פ העקרים משי"ה השמים מספרים וכו' ע"ש דבריו ז"ל כי נעמו, ועי' בספר סדר משנה להגאון מו"ה ווי"ב ז"ל רפ"ג מ"ה יסו"ה כתב שדברי הרמב"ם בפרק ההוא לקוחים רק מהחמי התכונה ולא מדברי חז"ל, גם פסק שם לומר שתנועת הכוכבים הם מצד כחות המושכות נטבעים בהם מאתו ית"ש ולא מצד היותם בעלי נפש והשכל ע"ש וכתב שם שגם בעל עקרה בפ' בראשית עמד בזה.

ועי' תוס' חולין מ"ס ע"א הביאו מדרש י"ב מלאכים מנהיגים את החמה, ולדעתי ינעם לפרשו היטב על כחות המושכות מ"ב המולות שמוליכין אותה בעיגול, עפ"ש במורה ח"ב פ"ו שכחות הטבעיות יקראו לפעמים מלאכים, וגם לדעת זמננו שהארץ סובבת יתכן כן מכחות המושכות של כוכבי המולות, (גם לשון המדרש אולי הוא כלשון ב"א וכמבואר) — ובה ויסבר לי היטב על שהתנועה אינה בשוה רק פעם חוק מהשמש ופעמים קרובה ומה שנוי קיץ וחורף כמ"ש הטבעיים, וי"ל שזה יולד מפאת שנוי תכונות כחות המושכות של כוכבי המולות החזק או הרפה בכדי שתתרחק או תתקרב אל השמש להיות עי"ז חקת עולם מקיץ וחורף כפי אשר יסד היוצר ית"ש ויתעלה.

השמים שמים לך

האומות, ופעמים הודו ופעמים לא הודו, כמו שראינו בפסחים צ"ד ח"י אומרים וכו' והכמי א"י אומרים וכו', כי אהבתי וחוקרי האמת היו ז"ל, ופעמים אסמכתה אקרא ע"ז הדרוש, בפ"ב דב"ב כ"ה על משי"ה וצבא השמים משתחיים לך נראה שפירשוהו על דעה הקדומה שבימיהם שגלגל העליון גלגל היומי מסבב צבא השמים ממזרח למערב הפך תנועת עצמם, ע"ש בפירש"י וביתר ביאור במהרש"א ח"ד"א שם (והמשולוהו הקדמונים ז"ל ע"פ משל לזבוב הסובב על גלגל גדול לצד זה וגוף הגלגל מסבב עצמו לצד שכנגדו נמצא יש להזבוב ב' תנועות הפכיות זה לזה), הנה עין כל יראה שדבריהם שם אמורים רק על צד האסמכתא ויופי המליצה, שלענין האדם יראה כאלו צבא*) השמים הולכים ממזרח למערב להשתחוות לפניו ב"ה, וע"ש בתוס' הוכיחו ג"כ שרק לפי מראית עינינו ביום המאמר ההוא אמר ע"ה, וא"כ גם לפי דעת חכמי זמננו הנ"ל יש לכוונו ובערך אצלנו כ"א ודברה תורה כלשון ב"א — ונמצא לחז"ל אומרים (יומא כ' ע"ב) שביום קול גלגל חמה עובר בעולם, והוא ע"פ דעה הקדומה שבימיהם, מתנועת השמש ע"י גלגל היומי, והוא ג"כ ע"פ הדעה הנתפשטה אז בין חכמי פלוסופי א"י שיש להגלגלים קולות נוראים ומנסרים וכמ"ש במורה ח"ב פ"ח, ואף גם זאת נראה שלא היה כן במוסכם אצל חז"ל, וע"י בראשית רבה פרשה ו"ו וז"ל — אמר רשב"י אין אנו יודעים אם פורחים הם (ר"ל הכוכבים) באויר אם שפים ברקיע ואם מהלכים הם כדרכם הדבר קשה מאד וא"א לבריות לעמוד עליו, עכ"ל, ואם פורחים הם באויר או הולכין כדרכן נראה שאין כאן קול ניסוד בגלגל.

הראיתך שהמחזיק בדעה הנ"ל שנתפשטה בימינו לא יחוש מהתנגדות לתוה"ק***) גם ראיתי תועלת במה שכתבתי פה לסתום פיות המלעיגים, אחרי שנתפשטה דעה הנ"ל אצל כל משכילי דורנו ונהייתה כמפורסמות, למה ידברו המלעיגים עתק לאמור מצאנו מקום תפיסה וברק בבית ד' בדחז"ל, לכן הראיתך שאין מדחז"ל ומשמעות הכתובים הכרעה נכונה לא לדעת הנ"ל ולא לדעת הפכה, כי תוה"ק לא העירה מדבר זה, באשר אינו נוגע למעשה המצוות, והוא כשאר המון חכמות הטבע וסתריה שלא העירה מהם תוה"ק לא בכתב ולא בקבלה בעל פה.

סוף דבר מעין הפתיחה, שאין ראוי להרבות החקירה באגדות כאלו שהם בכלל מעשה בראשית (וע"י דרשו הר"ן ד"א) וחז"ל העלימו הבריהם בהם וציוו על ההעלם בהם — ואף שבכלל כיה למעלה שהזוהרוננו חז"ל במשנה רפ"ב דחגיגה מהסתכל בו לא נכללו דברים אלו, כי שם במשנה פי' רש"י מה שלמעלה שעל הרקיע שעל ראשי החיות (שהוא לדעת ר"ל הנ"ל בערבות רקיע הוי), אדרבה אולי הם בכלל כי היא הכמתכם ובינתכם שאז"ל זהו חשבון תקופות ומזלות, וגם לצייר על ידם בדעתו של אדם קצת נגדולתו של יוצר בראשית ית"ש ויתעלה, מ"מ עינינו הרואות שחז"ל בהגדותיהם מסתירים דברים אלו ומדברים בהם רק ברמזות למשכילים, וגם גדולי התנאים כצינו מסתפקים בקצת ענינים אלו הנשגבים אשר רק לרב העליליות ב"ה נתכנו עליליות סורס, וכאשר ראינו לרשב"י במדרש שהעתקתי למעלה בסמוך — ואשר נוגע לקביעות המועדים כהוגן, נמסר לנו בסוד העבור עם שעה תורה שבע"פ, והוא חשבון המחזור וכולד אי"ב תשצ"ג, שאינו צריך תיקון גרעון או חסרון כל ימות עולם אפי' ברגע אחת, ולא כחשבוננו שאר האומות שמוסכמים רק על פי הכמיהם וא"א לב"א לצמצם על רגעים וחלקים קטנים וברבות השנים צריכים

*) ופשטיה דקרא הוא שצבא השמים ננענים לו ב"ה לבלי שנות תפקודם אשר הטביע ב"ה בהם ולאפוקי מדעת המופרים החושבים שהעולם קרמון ח"ו.
**) גם כבר כתב רבנו הרמב"ם (במורה ח"ב פכ"ה) שדעה שהתאמתה אצל כל בעלי החכמה ואינה הורסת יסודות תורתנו ראוי לפרש המקראות באופן שלא יתנגדו לה אם אפשר.

צריכים תיקון גרעונות או הסרונות ימים כנורע, ולא כן המולד והמחזור שלנו קולע אל השערה ולא משתבש לעולם אפי' ברנע אחת, ולכן גם התוכן הגדול בטלמיוס היוני הורה ואמר שזה הוא אות נגלה על המצא הנבואה בישראל ושבני נביאים הם, וגם בס' יוחסין כתב שתמהו חכמי הגויים כולם על החשבון של היהודים שלא נשתבש מעולם ומופת נראה על היות הנבואה בישראל כי אי' לצמצם החשבון ההוא בלי קבלה אלדית, והוה כונתם ז"ל במ"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים זה החשבון תקופות ומולות, וק"ל, ועי' בזה בדברי החכם בעל ספר הברית ח"א מ"ד פ"ג ע"ש דפח"ה — אמנם אשר איננו נוגע לסוד העבור לא מצינו שנמסר לכלל אומתנו בכלל תורה שבעל פה, באשר אינו נוגע למעשה המצוות, והם בכלל הנסתרות לר' אלדינו ונגלה מהם מעט לשרירים כי סוד ר' ליריאו ואת אשר יחון יוחן.

א"ה, ראיתי לדברי בזה מעט מעניני הנחשים והקסמים והכשפים והאסטרלאגיע והקמעות והסגולות ובענינים דומים לאלו ובחלקי האסור והמותר והמשוכח בהם כפי דעת תורתנו הקדושה ובפי מה שהאיר ד' את עיני מתוך דברי חז"ל, ואתה קרא הנעים חתולכה נא עמי מעט כאמרום כיד ד' הטובה עלינו אל תירא ואל פחת כי ד' יהיה בכסלך ושומר את רגלך מלבד.

לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל: ד' אלדיו עמו.

א רבנו הגדול מאיר עינינו הרמב"ם ז"ל בפרק י"א מהלכות עכו"ם כתב כל דיני מנחש וקוסם ומעונן וחובר חבר ודורש אל המתים ואוב וידעוני ומכשף ואוחז עינים — ובסוף דבריו שם כתב וזה לשונו — ורבויי אלו כולם דברי שקר וכזב הם, והם שחמטנו בהם עובדי עכו"ם הקרמונים לגויי הארצות כדו שניהנו אחריהם, ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש תועלת בהם, שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר כי הגויים האלו אשר אתה יורש אותם אל מעוננים וקוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו', כל הכאמין בדברים אלו וכיוצא בהם ומחשב ברכו שהם אמת ודבר חכמה אבל תורה אסרתו, אינו אלא מן הסכלים וחכרי דעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן שלמה, אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו דברים שאסרה תורה אינם דבר חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהם חסרי הדעת ונמשו כל דרכי האמת בגללן, ומפני זה אמרה תורה כשהזהירה על כל אלו ההבלים תמים תהיה עם ד' אלדיך — ע"כ לשונו הוהב שם.

גם איש ריבו רבנו הגדול הראב"ד ז"ל לא השיגו בזה כלל, ומדשתק ליה ש"מ דאדוויי מודה הראב"ד להרמב"ם בזה, דאם היה לו לגמגם נגד דבריו בזה ודאי היה נותן בקולו קול עזו נגדו כנודע דרכו בקודש, ובייחוד בענין אמוני — גם נושאי כלי הרמב"ם הרב המגיד והכ"מ שם לא הביאו שום חולק עליו בזה — וכדברים האלו כתב גם רא"ה בספר החנוך שלו במצוה רמ"ט ור"ג ור"ה ור"ז ותק"א ותק"ב ותק"ג ותקמ"ו — ולדעתי יש קצת סתירה בדבריו מ"מ"ש במצוה ס"ב למ"ש במצוה ר"ג ותק"א כי במצוה ס"ב שכל את ידיו קצת, ונדבר בזה עוד א"ה.

ובעין זה כתב ג"כ הרמב"ם בפירושו למשניות פ"ד דע"א על משנה שאלו את הזקנים וכו', בדברו שם מהבלי הצלמים והמלסמאות. — וז"ל שם — ואמנם אני אומר זה לפי שאני יודע שרוב בני אדם כולם נפתים בזה פתוי גדול מאוד ובדברים דומים להם, ומחשבים שיש להם ענינים אמיתים, ואין הדבר כן, עד כי הטובים החסידים מבני דתנו חושבים שהם דברים אמיתיים אלא שהם אסורים מצד התורה לבד, ואינם יודעים שהם דברים בטלים כוזבים, ונצמינו בתורה שלא לעשותם.

לא נחש ביעקב

לעשותם כמו שהזוהרה על הכזב, והם דברים נתבררה להם פרסום גדול בין האומות, ועיקר זה באומה הנקראת צאבים, והם האומה שיצא אברהם אבינו ע"ה מביניהם וחלק על מעותם וסברתם המקולקל לת בניה שנתן האלדים בלבו מן החכמה, והיו מגדלים ומכבדים הכוכבים ומהיסוס בהם פעולות שאין להם, והם שכתבו ספרים בידי הכוכבים והכשוף והשבעות והמזלות הרוחניות ודבר הכוכבים והשרים והגדת העתידות ומעונן ומנחש על רוב מיניהם ושאלת המתים והרבה מכיוצא בזה ששלפה התורה האמתית הרבה עליהם והכריחה אותם, והם עיקר ע"א וענפיה, עכ"ל — ועוד האריך שם מאוד בענין זה והודיע מקורות הבלים אלו ע"ש דפח"פ — גם בספרו המורה מ"ג פ' ל"ז האריך מאוד בענינים אלו להודיע כי המה הבל והראה שם מקורות הבלים האלו — וכ"כ עוד במקומות מפורזות במורה.

והנה על פי הדברים האלו יתפרשו כל אנדות הו"ל מענינים כאלו על צד דמיון האנשים בהם, וכ"כ הרמב"ם ז"ל במורה נבוכים בכיאר ע"ש ולדעתו גם ההזוהרות הבאות בנכרא מענינים אלו כמו מסכנות הוונות (פ"י דפסחים) וכישא"ף* דאסר גינאה חולין ק"ה ע"ב ודומיהם, תועלת כולם הוא להציל מהזיקות אשר יוכלו להתהוות לאדם מכח הדמיון לפי פרסום הדמיונות האלו בזמניהם — והפוסקים לא הביאו אלו ההזוהרות לזכננו, ונ"ל הטעם לפי שבזמננו כבר נכרתו דמיונות אלו מכחשבת האנשים וממילא אין חשש הזיק בהם — וז"ל הרמב"ם בה' עכו"ם שם והועתק לשונו בשו"ע יו"ד סי' קע"ט ס"ו, וז"ל, מי שנשכו עקרב מותר ללחוש עליו ואפי' בשבת, ואע"פ שאין הדבר מועיל כלום, האיל ומסוכן הוא התירו כדי שלא תטרף דעתו עליו — ודומה לזה מצינו דעת הרמב"ם בתשובה בענין קטלנית הביאה הכ"מ בה' אסורי ביאה פכ"א והחמ"ח באה"ע סי' ט' על שמו שהוא להציל גופים החלשים מהזיק וככנה אשר יוכל להולד מכח הדמיון, וצ"ל לפ"ו שמי"ש בנמרא (יבמות ס"ד) טעם סכנת קטלנית משום מזל גורם, מפרש ליה הרמב"ם שכן הוא דמיון האנשים שמזלה הורג, וכפאת דמיון הזה יולד סכנה או הזיק ד"ו, וע"פ המבואר מיושב לי פסק הרמב"ם בפרק כ"א מה' אסורי ביאה ה"א שפסק אם נשאת הקטלנית בדיעבד לא תצא, וביאר בתשובה (הובאה שם בכ"מ) הטעם, משום שהזיק הקטלנית הוא רק מכח הדמיון החושש לזה, וקשה כי בנמרא לא פורש היתר הדיעבד, ולהכבוואר אתי שפיר, דביבמות ס"ד פליגי בטעם איסור הקטלנית, אבימי ס"ל מעין גורם ורב אשי ס"ל מזל גורם, ואמרינן שם איכא בנייהו דנפל מדקלא ומית, והרמב"ם מדלא מחלק בזה ואוסר נשואי קטלנית גם בנפל מדיקלא, ע"כ ס"ל מזל גורם, וכמ"ש שם הרב המגיד, והטעם נ"ל משום דרב אשי הוא מרא דתלמודא וקו"ל כותיה, והנה ידוע דעת הרמב"ם שהמזל אינו פועל כלל, ונ"ל דס"ל שזה הוא כונת ר' עקיבא ור' יוחנן ורב ושמואל ורב נחמן ב"י בסוף מסכת שבת שאמרו אין מזל לישראל, וכונתם שאין ראוי לישראל עם חכם להאמין שהמזל פועל, וכאשר פירשתי דעתם בן באות ג' ה', וע"כ שאיסור נשואי קטלנית הוא מפני חשש הזיק הדמיון לפי כה שהושבין האנשים שהמזל פועל באמת, וכיון שההזיק הוא רק ע"פ הדמיון, לכן אם אינו חושש בדמיון ההוא ונשאה לא תצא, ובפ"ח דחולין אמרינן כישא דאסר גינאה קשה לכשפים, והרמב"ם בתשובה הנ"ל כתב שהזיק הוא רק לפי דמיון המאמין בזה, א"כ מזה אתה דן לכל הזיקות הכשופים שבדברי הו"ל שהזיקם ההוא רק מכח הדמיון החושש להם — וכמ"ש בפסחים ק"י כללא דמלתא מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה.

ומה נעמו דברי הו"ל נדרים ל"ב ע"א אמר רבי כל המנחש לו נחש, ר"ל

שכל

* וכ"כ הרמב"ם בהדיא בתשובה (הובאה בכ"מ פכ"א מה' אסורי ביאה) דהזיק כישא דאסר גינאה הוא רק מצד הפחד והדמיון ע"ש, ובנמרא אמרו בזה משום כשפים, ומזה אתה דן דעת הרמב"ם בשארי כשפים שבנמרא.

לא נחש ביעקב

מ

שכל כח הנהווש לו הוא לפי דמיונו, וכן פי' רש"י שם, אחריו רודפים נחושים דכל דקפיד קפרינן בהדיה, עכ"ל ע"ש.

אמנם קצת מן הראשונים נראים כחולקים על הרמב"ם בכל אלה ובתוכם גם הרמב"ן, גם הריב"ש בטי' צ"ב דעתו כהרמב"ן בזה ופירש מאחז"ל כשפים מכחישין פמליא של מעלה כפשטותו ע"ש בריב"ש, ונראה שחושבים שיש ממש בענינים אלו — ובפי' שופטים בחוקרו על מהות הנהשים והכשפים כתב חז"ל, ורבים יתחסרו בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל כי מי יגיד לענוד ולעורב מה יהיה? וא:הנו לא נוכל להכחיש דברים יתפרסמו לעיני רואים, עכ"ל רמב"ן — ואנוכי עפר ואפר אימר שאם אין ראייה רק ממה שהתפרסם לעיני רואים, הנה גם זה אינו ראייה, אחר שכבר הודיענו רבנו הרמב"ם במורה ונתפרסם עוד מפי סופרים וספרים רבים [בייחוד בספר שבילי' עולם הרבה מכוה הנהוג עד היום בין לאומי אויען ואפריקא עע"ז] שאלו המנחשים והמכשפים עיני רואים תשעינה באחיות עינים וכדומה מהפעולות הנכזבות והמטעות אשר במחשך מעשיהם ויחיו עיני הרואים מראות ומחשכיל לבותם — אכנס דעה זו נראית מוחזקת לכאורה מפשטות קצת מאמרי חז"ל, אך הלא נודע לכל יודע שחז"ל ברוב הגדוהם לא כיונו בהם הפשוט הנראה בהשקפה ראשונה, וכמבואר אצלי במקומות אחרות חושב, ובייחוד בענין הזה שאמתתו נראה ונתפרסם כמ"ש הרמב"ם וסיעתיה — ומי יערב לבו לומר שהמאמין כפי אשר יסד רבנו הגדול בידו החזקה אשר עשה לעיני כל ישראל והראב"ד לא השיגו וכ"כ גם ראייה בספרו אשר יעד לתנך בו הילדים ועוד חכמים, יחוש מכפירה ח"ו? — ובייחוד בזכוננו זה שאפי' האמונות המצורפות העקריות צריכין חיווק ורבו המתפרצים החכמים בעיניהם לדבר עתק על החז"ל באשר לא יבינו* פנימיותם היטב, ומי יסכור פיות המתחכמים? ודאי ראוי ומצוה לחקור ולפרש דבריהם חז"ל בענינים כאלו שישכימו להשכל, וכאשר עשה איש אלדים קרוש מוהר"א חז"ל בספרו הנותן אמרי שפר על התורה ויתר חכמים במאמרים כאלו.

ב ואנוכי עפר ואפר מעורי עמלתי להבין דברי חז"ל והדותם, ומדי עברי לשויל מעט בנני חמדות אגדותיהם חז"ל לדלות פנינים נים חכמתם כפי קוצר דעתי העניה, הנה באתי פה אל מקום סתר צר מקום אכני נגף וסלעי המחלוקת בדעות המעינים, ולהפטר ממנו בלי כלום בלי שום עין עליו כלל אי אפשר לפי הענין שאנוכי בו, ולא אתהלל בנפשי לומר כי באתי עד הכלית הענין הזה לכלותו לפי עומק מושגו וגודל היקפו העולה יותר מכדי כחי וידיעתו, גם לא עלי המלאכה לנמור, אבל באתי לעורר מעט לב אנוש כערכי על דברים יש בהם לדעתי קבול שבר על הדרישה בזמננו, ואתה הנבון המעיין וירא ד' התהלכה נא עמי מעט באמרים כיד ד' הטובה עלינו, ואל נא תבהל ברוחך לדחות טרם עברך על כל דברי בזה. וידעתי כי בהשקפה ראשונה לא יתכנו דברי באלה וכאלה בעיני קצת המעינים האמונים עלי חוק הבנתם הפשוטה וגרסא דינקותא באלו הענינים — אמנם לא ידעתי למה? — אם משום משמעות פשטות כנה מאמרי חז"ל? — מה יעשו לאגדות הרבה בר בר חנה פ' הספינה והדומה לאלו מהמאמרים הנראים תמוהים שעליהם ועל הדומה להם כתב הראב"ד בפ"ג מה' תשובה שאגדות כאלו

הן

(* ובה תוסר תלנת המתלנן לאמור: לו יהיה כדברך הנה חז"ל ראו לכסות הענין הזה ואתה רוצה לתותו? והרי מטעם זה כתב הרמב"ם בהקדמתו לחמורה שנמנ אחר מבאר כל האגדות המתוהות ע"ש? ותשובתך בנכל כי אם בימים הראשונים היה קבול שבר על הדרישה בענינים אלו יש בזמננו קבול שבר על הדרישה בהם כהכמה ויראת ד', ומפת לזה דברי הרמב"ם פ"א מה' עכו"ם שמתקנו באות הקדום.

לא נחש ביעקב

הן משבשות את הרעות, הכי גם בהם לא יסבלו פירוש וביאור? — וא"כ למה נעלים עין מרברי הרמב"ם [וראב"ד] ורא"ה ומהמפורסם מאור שאין ממש בקסמים ודומיהם? — ולמה לא נשריח לפרש דברי חז"ל באופן שיסכימו אל המושכל והמפורסם ולא יהיו לצור מכשול לפני המתחכמים? — הכי האמונה ביכולת אלו הענינים היא משרשי האמונה או מיסודי יראת ד' והמוסר? — אדרבה הרי התורה הקדושה שלפה חרבה נגדם והרחיקתנו מהם תכלית הריחוק.

ולדעתי אותם אשר יראתם כסלתם הלוקחים מאמרי חז"ל המצודקים והמחוכמים על פשטיותם בענינים כאלו, גם המה נכללים תוך אותה הכת שעליהם נשבע רבנו הרמב"ם ז"ל בקדשו [בפי' המשנה דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב כתב שם על האנשים הלוקחים כל אגדות חז"ל הנראים תמוהים על פשטיותם] שהם מאבדים הדרת התורה ומאפילים זהרה ומשימים תורת ד' בהפך המכוון בה לפי שהשם יתברך אמר בתורה התמימה אשר ישמעון את כל החקים האלו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה והכת הזאת מספירים דברי החכמים ז"ל שכששומעים אותו שאר האומות אומרים רק עם סכל ונבל הגוי הקטן היה ע"ש — ואם הרמב"ם לזכנו כתב כן ונשבע על זה בחיי השם יתברך ע"ש — ק"ו לזמננו שיש בהם מרבו הידיעה והדרישה בטבעיות*, ומפורסם בכירור השכל שפעולות הקסמים הבל המה, וראי מצוה גדולה היא בהשריח לסתום פיות המתחכמים מבני עמנו ומשארי אומות מדבר עתק על דברי חז"ל המצודקים והתמימים.

ג והנה הזכרנו דברי הרמב"ם שרברי חז"ל מסכנת הקסמים ודומיהם, היוקם הוא מצד כח דמיון החושש לדמיונות ההם — והנה חז"ל בענין כזה אמרו [פסחים ק"י ע"ב], כללא דמלתא מאן דקפיד קפדינן עמה — גילו בזה דעתם בביאור שהיוקות האלו אין יסודותם רק בכה דמיון מאן דקפיד בהו, ומאן דלא קפיד בהו לא יחוש מחיזוק — ומה נעמו דחז"ל נדרים ל"ב ע"א אמר רבי כל המנחש לו נחש ד"ל שכל כח הניחוש רק לו הוא לפי דמיונו, וכן פירש"י שם אחריו רודפים נחושים דכל דקפיד קפדינן בהדיה עכ"ל ע"ש — ורי חנינא פ"ק דחולין לא חשש לכשפים ואמר אין עוד מלבדו — ובסוף שבת ר' עקיבא ורב ושמואל ורנב"י ורי יוחנן אמרי אין מזל לישראל שנאמר כה אמר ד' מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגויים מהמה [והכונה הפשוטית שאו"ה היו תולים כל מקראי האדם בכיזב הכוכבים והמזלות, ואתנו עם קדוש הרחיק ד' מאמונה זו, באשר מצב הכוכבים והמזלות אין בהם הישב והרע, ואין ראוי לישראל עם חכם להמשך אחרי זה רק להיות תמים עם ד' ולגול עליו ב"ה כל דרכינו ולבטוח בו והוא יעשה] — ועוד מקובות גילו דעתם זאת ברמו.

ובסוף פ"ו דשבת אסרו חז"ל כמה ענינים כאלו משום דרכי האמורי, ומדבריהם אלו שם ומהמפורש במקראות הרבה לרוב ומאשר פירשום לנו רבותינו ז"ל נובל לדעת בנקל מקורות אלו הענינים — ונקל להבין שמאת האמוריים ויתר האומות המהבהילים נספתו הרבה ענינים כאלו על בית יעקב בדורות הקדומות כאשר התגוררו בארצותיהם והכו שורש בלב עמי הארץ עד כי גם האמונות האמתיות נסתבכו להם גם ויראתם את ד' היה נתלה להם בהם — ולכן לא נמצאו ענינים אלו היוקותיהם וחששותיהם וסכנותיהם בספרי התנ"ך גם לא בסררי המשניות, אדרבה

(* וכבר כתב הרמב"ם במורה [ח"ב פכ"ה] שדעה שהתאמתה אצל כל בעלי החכמה ואינה הורסת יסודות התורה ראוי לפרש המקראות באופן שלא יתנגדו להם אם אפשר, וכ"ש בענין הזה שגם המקראות מרחיקים אותו שראוי לפרש דברי חז"ל באופן שגם נאותים, וכיחוד בוטננו.

לא נחש ביעקב

מא

ארבה שפכו עליהם כמים עברתם, כי אז היו ישראל שרויים על אמתם וימינם רוממה ועוז ידם משלה להכחיד ולעקור עננים כאלו ביד רמה וכמצווה עלינו מפי תורתנו הקדושה — אמנם מעת חתימת המשנה אשר החלו להיות נורדים בנויים בין הכשריים והערכיים ויתר האומות המהבילים, מאז זמרות זר עלו בכרם ד' בית ישראל ואולת יד לעקרם ביד רמה — ואם בהיות ישראל תקועים בארצם יחד במקום נאמן למדו הרבה פעמים מתועבות הגויים שכינהם גלולי עע"ז און ותרפים, מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו כמבואר במקרא, אף כי בהתנודם בארצות הגויים מפורים ונכנעים תחת ידם, מה לא עבר מהבלויהם אליהם.

ך ואם תשאל ותאמר, אם כן למה דברו חז"ל מאלה וכאלה? ובייחוד להראות להם קצת פנים, ואף לפי דמיון האנשים בהם לא היה להם לדבר מהם, אדרבה היה להם לעוקרם משום דרכי האמורי, ע"י סוף פ"ו דשבת? — הנ"ל באמת תשובת השאלה הזאת היא קשה ועמוקה מאוד רבת הסבך, וע"י שו"ת רשב"א ס"י תי"ג, ונרחיב פה מעט דברים לעניננו, לא לפי מלאת גודל הנושא לעומק מושגו ולגודל היקפו* רק לפי קוטן כחי וקוצר דעתי. — הנה אם תרצה אשיבך, אולי גם בין חז"ל היה קצת חלוקת דעת בזה [וכאשר נראה גם מקצת מחברים מתנגדים בזה נגד דעת הרמב"ם וסיעתיה] והרמב"ם בחר לו דעתו זאת והכריע אמתתה בראותו בידיעותיו הרבות שכן הוא האמת הברור.

ולו פירוש נחמד בסוגיא פ"ק החולין ד' ע"ב — וז"ל, האי אתתא דהוית מהדרא למשקל עפרא מתותא כרעיה דר' חנינא [לעשות לו כשפים] אמר לה שקילי אין עוד מלבדו כתיב, איני והא א"ר יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה? שאני ר' חנינא דנפיש זכותיה — עכ"ל הסוגיא — ולכאורה קשה על ר' חנינא איך אמר לה שקילי וסמך על רוב זכותו הרי אסור לאדם לסמוך עצמו על רוב זכותו כנודע מדברי חז"ל ויעקב אבינו ע"ה אמר קטנתי מכל ההסדרים? — [וע"ש ברשב"א ס"י ה"ל] — אך לדעתי כונת הסוגיא כך היא, דהש"ס הקשה על ר"ה מר' יוחנן דאמר שכשפים מכחישים פמליא של מעלה וכונת ר' יוחנן לדעת הרמב"ם [ביתר ביאור במורה] שכל כך גדול כח** הכשפים בדמיון הכאמין בהם, וא"כ היה לו לר"ה להתירא עכ"פ מהזיקו של כח הדמיון והפחד? ותירץ הש"ס, שאיני ר"ה דנפיש זכותיה ר"ל שהיה לבבו תמים מאוד עם ד' מבלי נמות כלל לקראת נחשים וקסמים ולא נתן להם שום אמונה כלל, לכן אפי' מהזיק של כח הדמיון לא הוצרך להתירא, כי היו הקסמים והכשפים הבל גדול בעיניו ולא פעלו עליו כלל אף על כח דמיונו — כנ"ל פירוש נחמד.

עוד

(*) גם הרבה אנדות זרות כאלו נגלו לחז"ל בחלום ולא בהקיץ וכמ"ש רבנו חננאל והר"ף והרמב"ם והריטב"א ומהרש"א ומע"ט נקבצו בספר שבילי עולם ח"ב בתולדות מדינת בארשא ע"ש ובר"ד שלי פ"ז — גם קצתם באו רק על צד המשל והמליצות הנהגות אז וכאשר יבוא במאמר הבא א"ה ע"ש, כי אלו שני המאמרים משולבים יחדיו.

** וע"י ריב"ש ס"י צ"ב נתקשה מאוד בלשון מכחישין פמליא של מעלה, מהו הכחש והכזב אם כאמת הם משנין הטבע המסודר מן השמים (שהוא פמליא שלמעלה כמ"ש הריב"ש ע"ש), אך לדברינו נחא, שבאמת אינם משנים הטבע כלל רק מכחישים ומתעים את כח הדמיון לחשוב ששינו טבע המסודר הנקרא פמליא ש"מ, וק"ל.

לא נחש ביעקב

עוד ח"ל כונת ר' יוחנן, שכל כך פרץ הכשפים עד כי משכו כזבי הכשפים רוב עם מאחרי ד', עד שיתכן להמליץ שמכחישים פמליא ש"מ.
גם מצינו בנמרא [ביצה י"ו ושבת י"ד] וכמה דוכתי, והאינא דחיישינן לכשפים וכי' משמע שמקודם לא חששו להם, מזה משמע דמקומות וזמנים שונים היו לענין זה, קצתם חששו בכשפים וקצתם לא — ונשובה לדברנו.

ה' או נאמר [ביישוב קושיא הנ"ל למה דברו חז"ל מהם], אולי ההכרת אלץ את חז"ל בכמה ענינים לבחור הרע במיעוטו — והמה בחכמתם וצדקתם ראו דאי אפשר למשקל הרקון ולמקטלה מבלי שבור גם חבית הרבש שעליה הנחש כרוך, ולפי דורם וזמנם ולפי רוב החיזוק אשר השיגו הענינים האלו בלבב ההמון וחוק הסתבכס אותם באמונות אמתיות ויראת ד' והתלותם אותם בהם, והבינו חז"ל כי אם יבואו עליהם ביר חוקה להשמירם מזכרון ההמון, ישמידו עמם גם הרבה ענינים מיראת ד' ואמונות אמתיות, באשר אלו את אלו נאחזו או בסכך, לכן הוכרחו לתת להם קצת שארית לפי דורם וזמנם על דרך ימין רוחה וכי' ימינם רוממה לדרותם ושמאל מקרבם — והרבה פעמים מהמר יצא מתוק, בהמותם* אותם לרסן ליראת ד' שתהיה על פני העם לבלתי יחטאו ולעורר אותם לתשובה. ועיין מ"ש האבודרה"ם [הובא בדרכי משה ביו"ד סי' קצ"ו], וח"ל — מ"כ שיש לזהר שלא לשתות מים בשעת התקופה משום סכנה וכי' אבל החכם בן עזרא כתב שאלו לרב האי וכי' והשיב כי נחוש בעלמא הוא וכי' ויש מהגאונים שאמרו כי לא נחש ביעקב אלא הקדמונים אמרו דברים אלו כדי להפחיד בני אדם מהש"י ולא יסיפו הרשעים לרשוע וישובו כדי שיצילם הש"י מדי' תקופות השנה — עכ"ל — הנך רואה שלקצת גאונים אלו יש במנהג: ההוא משום כי לא נחש ביעקב, ולכאורה קשה לדבריהם למה לא עקרוהו הרי לדעתם יש בו איסור נחש וגם איך אמרוהו הקדמונים? — אמנם כוונתם היתה לשם שמים להיותו רסן ליראת ד' — וכמ"ש ביה באורך ברוח היום דרשו משם והיה לאחרים בידך. וניקה לרונמא, האסטרלאיניע או איצטרולוגייע, שהיתה נחשבת בימים ההם לחכמה מפוארה [גם עד היום בקצת ארצות הקדם בייחוד בארץ פרס כמווכר בספרים ובייחוד בספר שבילי עולם] גברת החכמות, וענינה הוא להודיע עתידות לאיש פרטי או לגוי וממלכה ממבט מצב הכוכבים — והנה ר' עקיבא ור' יוחנן ורב ושמואל ורב נחמן ב"י [סוף מס' שבת] לא חששו לה וחשבו להבל ואמרו אין מול לישראל ר"ל שאין ראוי לישראל עם חכם ותמים עם ד' להאמין בהבלי המול שנאמר מאותות השמים אל תחרו כי יחרו הגויים מהמה [וכדפי' שנו מאמר זה לעיל] — ובכל זאת לא זעקו בקול מר נגד המאמין בה וכי'ך אחריה לתת לשונה ופתי יוצא מדרך התורה, כי לא היה בידם לעמוד ביד רמה נגד שכולת הדעה ההיא שנתפשטה אז בזמניהם כמעט בכל העולם כנחל שומק, וכי' יטה אליהם און שומעת? אדרבה יתנו אותם לחסרי דעה — לכן השכילו המה בצדקתם להטות הדעה ההיא שנתפשטה, עכ"ל לתכלית טובה, ואמרו ולימרו שאף אם מצד המול והכוכבים נועד רעה לאיש פרטי או לגוי וממלכה, מ"מ עוברת הש"י והרבות זכויות וצדקה

* (ידועים דברי הרמב"ם במורה מ"ג פמ"ו בטעם מצוות הקרבנות לפי שהאומות היו עושים אותם עז' לכן ציוותה התורה להקריבם לה' שהאמונות הרעות שהם חילו הנפשות לא ירפאו רק בהפכם, ולדעתי גם חז"ל בהאסטרולוגייע וענינים כאלו הוכרחו לזמניהם להלך בדרך זה, וכן בענינים דומים לזה מכשופים ושדים) באופן שאין בהם סרך עע"ז, ואף שהרמב"ם ס' ויקרא חולק על הרמב"ם בטעמו לקרבנות באומרו שבוה יהיה שלחן ד' מנואל ע"ש, אמנם בנדון שלפנינו אין שום מקום לנמס.

לא נחש ביעקב

מב

וצדקה ומעשים טובים יתהפך המול לטובה — וכאשר כל זאת עולה מבואר להבנן המשכיל מסוגיא הנ"ל סוף שבת — וזוה תקיש על ענינים אחרים דומים לזה.

ואנוכי תמתי תמיד על החכם הגדול אבן עזרא ז"ל אך הפך אוון לבעלי האסטראלאגיע ומלא פירושו על התניך בהבליהם? — וביותר תמיה לי על רבנו הרמב"ם ז"ל אשר מהלל מאוד את החכם הזה וכתב לבנו ר' אברהם שלא ילמוד פירושי התניך זולת פירושי א"ע הנ"ל, ולמה לא גינה אותו עבור המשכו אחרי האסטראלאגיע? — והרי הרמב"ם ז"ל ההביל מאוד את האסטראלאגיע והנמשכים אחריה כנודע מספריו לרוב [עי' פי' המשנה לרמב"ם פ"ד דע"א ובפ' חלק והרבה מזה במורה]. —

ואולי נאמר שגם האבן עזרא לא נשמך בזה ברעת זמנו ודורו, ובאמת לא נתן אמון להאסטראלאגיע, ורק לפי מה שנתפשט בדורו וזמנו ראה כי טוב לכתוב מה שכתב על דרך חנוך לנער על פי דרכו.

ואולי גם זאת היתה כונת קצת הראשונים הנראים כחולקים על הרמב"ם בכללו וכאלו כתבו כן לשם שמים לפי ראותם הצורך לפי דורותיהם וזמניהם, ולכן גם ראי"ה בסה"ח שלו השכיל ידו ונטה פעם כה ופעם כה כאשר העירותי, ועת לחשות ועת לדבר — ונשובה לדברינו.

ך ועוד נאמר, [בהיתר קושיא הנ"ל למה דברו חז"ל מכאלו] — אחרי שהודיענו הרמב"ם [בה' עכו"ם העתקנו דבריו למעלה ועוד ביתר מקומות] שכל עניני כשוף ומעונן ומנחש וקוסם היו נצרכים אז לכומרי עע"ו להמשך ולהטעות האומות על ידם אחר עע"ו [ועד היום הרבה עובדי אלילים אל מנחשים וקוסמים ומעוננים ישמעו כאשר תמצא הרבה מזה בספר שבילי עולם ח"א וח"ב] וכן ביאר הרמב"ם במרחב במורה, א"כ נראה מבורר שהקפדת התורה באלו הענינים לא היתה רק פן יולד מהם המשך וגרר אחר עע"ו, וכן מורין בהרי"א פשטיות המקראות, וכן נראה ג"כ מבואר בהרי"א מסוגיא ספ"ו דשבת דאסר התם לחשים דגר גדי ודני הני משום דרכי האמורי ואמר ר' יהודה שם עלייהו שהם שמות עע"ו, א"כ נראה מבואר שכל אלו הרברים לא אסרתם התורה רק משום סרך עע"ו — וא"כ בענינים שאין בהם שום סרך עע"ו, ואף שהוא נעדר תועלת אמתיי רק שההמון הושג להשיג בהם תועלת או סגולתי או על צד הטבע לפי פלאי סתרי כחותיה או על צד השגחתו ית"ש, ואף שבאמת הם נעדרי תועלויות אלו, מ"מ כיון שאין בהם שום סרך עע"ו אינם בכל איסורי תורה האלו, רק דהוי בכלל חסרי דעה שלמה ויוצא מכלל עם הכס ונבון — גם נראה שעכ"פ אסורים משום מראית העין דמחוי כדרכי האמורי ומנחש ומעונן ומכשף, וכן נראה מדברי הרמב"ם בלוחש על המכה שהעתקתי למעלה ומכ"ש בשו"ע או"ח סי' ש"א סעיף כ"ו ע"ש — ואולי רק איסור דרבנן הוא אבל מנחש גמור לא הוי כיון דלית בהו שום סרך עע"ו.

ונראה לי שזהו כונת מ"ש ז"ל סוף פ"ו דשבת כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, ור"ל כל פעולה שהעושים אותה אינם מתכוונים רק על צד הרפואה וסתרי כחות הטבע והדומה לזה, א"כ יש הוכחה שאין עושהו לניחוש ולגרור על ידו אחר עע"ו, ולכן מותר — ויושבנו בזה כמה פקפוקים ששקפקו הראשונים ז"ל שם בזה, עי' שו"ת רשב"א סי' תי"ג ודוק.

וא"כ נאמר שבכל מקום שדברו חז"ל כאלו ידעו ברור שאין בהם שום סרך עע"ו ויצאו עכ"פ מידי מנחש ומכשף האמתיי — ובהו יתכנו ג"כ דברי האבורה שהבאתי למעלה ולא קשה מה שהקשיתי למה לא חששו הגאונים לפי דעתם לאיסור נחש האמור בתורה — ור"ל כיון שגם לדעתם עכ"פ אין בתקופה שום

לא נחש ביעקב

סרך עע"ז ח"ו, יצא מידי איסור נחש האמור בתורה, ואף שעב"פ מירי דעת שומים לא נמלט לדעתם, מי"מ אמרוהו יען מצאו בו רסן ליראת שמים וככתוב שם. וכן גם עניני האסמטראלוגיע אין בהם שום סרך עע"ז, כי עובדי ע"ז ייחסו להכוכבים ומזלות ענן אלדיי לפעול בהעולם כפי רצונם ובחירתם ולכן זבחו קטרו והשתחוו להם כדי להמשיך רצונם אליהם ויתר הבלי תועבותיהם — אמנם בעלי האסמטראלוגיע מודים שאין להכוכבים ומזלות שום כח לפעול בהעולם רק על צד ההכרח וכפי מה שמוטבעים עליהם מאת בורא הטבע ית"ש, ואף שגם זה הבל וכמ"ש הרמב"ם, מ"מ מידי סרך עע"ז יצאו על כל פנים — ועיין ררשות הר"ן דרוש י"א.

ך אמנם נמצאו לחז"ל ענינים רבים יש בהם תועלת אמתיי או שמירה מהיזק, נגלו להם על דרך סוד ד' ליריאיו, ועי' הישב שו"ת רשב"א סי' הנ"ל — וקצתם על צד הסגוליי וסתריו כחות הטבע, וקצתם ע"צ ההשגחה ולעורר הבטחון על ד' ית"ש ולהכסר אליו ב"ה או לעורר המחשבה לתפלה בלב שלם לד' או נהעיר על ההיזוק בהלב אמנות העקריים מנמול ועונש ונצחיות הנפש ויתר האמונות האמתיות.

ורא"ה בס' החנוך מצוה תקי"ב במה שאחז"ל שאסור להתרפאות בדברי תורה ואפ"ה התירו שיר של פנעים [שכועות ט"ן], כתב שם, וי"ל, אבל התירו לומר מזכורים אלו שיש בהם דברים יעוררו נפש היודע אותם לחסות בהש"י ולהשים בו כל מבטחו ולקבוע בלבבו יראתו ולסמוך על הסוד וטובו ומתוך התעוררותו על זה יהיה נשמר בלי נזק וזה שהשיבו בגמ' וכו' להגן שאנו, כלומר לא אסרה תורה שיאכר אדם דברי תורה כדי שיגן עליו אותו הזכות לאוכרו — עכ"ל. ומופת גדול לזה אין הנביאים מרע"ה בעשותו נחש הנחושת והיה כל הנשך והביט אל הנחש וחי — ואז"ל במשנה פ"ג דר"ה, וכי נחש ממית או מחיה? אלא בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקין — וכן אמרו עוד שם במשנה על פסוק והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל וכו' וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין לבם לאביהם שבשמים וכו' — הנה הנחש הנחושת מעצמותו לא היה בו כח להחיות רק מצד היותו כלי להעיר על הבטחון בד' וחסות בצל רחמיו ב"ה והאמן בד' וכמשה עברו — ובדואי יש די באמונות אלו לרפאות ולהחיות ולהגן — רק שאח"כ בהמשך הדורות נשכחה הכוונה ההיא וחשבו שהנחש הנחושת מעצמותה יש בה כח זה ועשו אותה עבודה זרה וקטרו לה עד בוא המלך הצדיק יחזקיהו וכתתה וכמ"ש במלכים ב' י"ה והורו לו חכמים על אשר כתתה וכמ"ש ז"ל בפ"ד דפסחים — אבל עיקר כוונת הנחש לא היתה רק להעיר הלב על ידה על האמונה ובטחון בד' ובזכות אמונה זו הצמח רפואה.

ואולי על דרך זה מתועלות ופעולות הקמיעות של כתב שבפי' דשבת וראשונים שם ואו"ה סי' ש"א ועי' שו"ת רשב"א סי' ת"כ — והוא על דרך וראיתם אותו וזכרתם וכו' דציצית — להעיר ולקבוע בלב אמונות טובות בראותו שמא דמאריה עליה, [מבלעדי הנודע בזה להבאים בסוד ד'] — ויהיה בזה קצת להסיר תלונות המתלוננים על זה וכנודע — ועיין במורה מ"א פס"ב -- ובפירוש המשנה להרמב"ם פ"ז דסוטה.

וכזה בענינים כאלו שנוסרו לחז"ל והנהיגו בהם בעוררום על אמונות יקרות וחוסם בלבבו — וביותר בשיצטרף לזה עוד הזכות, מה שמורה המתנהג בהם מחוץ

לא נחש ביעקב

מג

מחוקק*) האמונה בה' ובחכמי תורתו שבכל דור אשר נצמיתו מאתו ית"ש לשמוע להם ולבלתי סור מדבריהם אפי' אומרים על ימין שהוא שמאל, ופירש הר"ן בדרשה י"א שזכות המצוה דלשמוע בקול חכמים גדול וחביב לפניו ב"ה יותר מזכות עיקר המצוה בעצמותה וכמ"ש שמואל אל שאול הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים — ע"ש דפח"ה.

וא"כ במה שיסדו לנו חכמינו ז"ל, מבלעדי התועלויות האמתיות שזרע לחז"ל בהם, בהתוסף על זה עוד זכות חזק האמונה בחכמי התורה שאנו מורים בשנכבד עניניהם ונמשכים אחריהם, וראי יש בזה זכות די והותר להמלט מפחד רעה ולהשיג מאתו ית"ש אך טוב וחסד, וכמ"ש הכתוב, [ד"ה ב' כ' כו'] האמינו כד' אלדיכם ונתאמנו האמינו בנביאיו והצליחו.

א"ה, אחרי כל האמור במאמר הקדום נדבר עתה מעט מענין השדים והרחות כפי דעת תה"ק וכפי מה שיאר ד' את עיני מתוך דברי חז"ל, ואחא קורא נעים התהלכה נא עמי מעט באמרים מיד די המוכח עלינו, וד' אתנו אל תיראו.

חונה מלאך ד' סביב ליריאו ויהלצם.

א"ה, אחרי אשר דברנו במאמר הקדום מענינים הקסמים והכשופים ראיתי לדבר פה מענין השדים לפי המשך הענין, וגם בזה לא אתהלל בנפשי כי באתי עד תכלית הענין לכלותו עד תוכו לעומק מושגו ולגודל היקפו, רק לפי קומן כחי וקוצר יריעתי וכאשר התנצלתי אמורה שם, דרש נא כל המאמר ההוא טרם בואך הנה. והנה חז"ל הרבו לדבר מהם וממהותם אמרו [פ"ב דחגיגה] וי"ו דברים נאמרו בהם ג' כמלאכי השרת וג' כבי"א גם ספרו [גמין סי"ח ע"א] ממלכם ורישיהון — והרמב"ן ז"ל בפ' אחרי על פסוקים למען אשר יבואו ב"י את זבחהם אשר הם זובחים על פני השרה והביאות לה' וכו' ולא יזבחו עוד את זבחהם לשעירים וכו' — כתב שהשעירים המה השדים והאריך שם במהותם מדחז"ל וכתב שהם נוצרים מבי' יסודות אש ורוח ושנמצאים רק במדבריות ע"ש שהאריך — וכ"כ התוס' וראשונים בכמה דוכתי שהשדים נמצאים רק בשרה ובחורבות [ע"י תוס' וראשונים מגלה ג' וגמין ס"ו ויבמות קכ"ב ואה"ע ס"י י"ו סעי' י"ד] — ויש סמך גדול לזה מעובדא דמר בר רב אשי בחולין ק"ה ע"ב את בדוכתא דשכיתו רבי' מה בעית הכא את הוא דשנית וכו' — וכן מורה לכאורה פשמות המקרא הנ"ל במ"ש אשר הם זובחים ע"פ השרה — גם בפרשת וארא על פסוקי בלמיהם כתב הרמב"ן ז"ל, המלאכים הנמצאים בגלגלי היסודות**] [הוא לפי דעת הקדמונים שג' היסודות מקיפים הארץ בגלגלים כמ"ש רמב"ם פ"ג מה' יסודי תורה ורמב"ן ר"פ בראשית] באור הנקראים שדים וכו' ע"ש.

אמנם

*) וכמו שצינו הקב"ה הרבה חוקים לא נדעו לנו טעמיהם, לקיימם רק מצד נורת מ"ה ב"ה ובזכות זה תושג הצלחה המיועדת, וכמשול' ריה נחוח לפני שאמרתו ונעשה רצוני, (וכמשול' במדרש על פסוק כל אמרות אלוד צרופה וכו' ע"ש), כן במה שהגהינו לנו עבריו חכמי תורתו (המורשים מאתו ית"ש מקרא דלא תסור מן הדבר אשר יורוך ימין ושמאל), אף שלא נבין טעמם ונמוקם רק נעשה כמצווה עלינו. נזכה להמלט מרע ולהשיג אך טוב וחסד, ועיני ד' אל יריאו המאמינים בו ובנביאיו ובחכמי תורתו.

**) וע' ברוב"ש ס"י צ"ב — וע' עוד רוב"ש סוף ס"י צ"ג, וז"ל ואותם ההבלים והשעונות שסיפר לך וכו' מי שיש לו לב להבין לא יאמין לאותם הכוזבים והנמנעות

חנה מלאך ד' סביב ליראיו

אמנם הרמב"ם ז"ל במורה מ"ג פ' מ"ו ויתר חכמים יגידו שהשעירים והשרים האלו שבמקראות הבה ענינים דמיונים נעדרי מציאות כלל, ואמר הכתוב יזבחו לשרים לא אלוד אלדים לא ידעום לא שערום אבותיכם חדשים מקרוב באו ר"ל שאין להם מציאות כלל רק המהבילים והכמשיכים אחרי עע"ז ברו אותם מלבם, וכתב שם הרמב"ם שאותם המטעים אחר עע"ז ברו ואמרו שאלו השרים מצויים במדבריות רחוק מן היישוב ושמוזנם הוא הרם מן הבעיה ולכן אכלו עובדי ע"ז את הדם ועל פני השדה רחוק מן היישוב כדי להתחבר ע"י זה עם השרים אשר ברו כדי לירע על ידם עתידות לפי שגעונותם — ולהוציא מכל אלו החללים באו הזהרות התורה ע"ש דפח"ח — וכתב עוד שם, וזה לשונו, ודע שזמן זאת האמונה היה קרוב לימי משה רבנו ע"ה והיו בני אדם נמשכים אחריה מאוד ונסתים בה תמצא כתוב בשירת האזינו יזבחו לשרים לא אלוד וכבר ביארו החכמים ענין אומרו לא אלוד אמרו שהם לא פסקו מעבודת דברים נמצאים עד שעבדו דמיונות, לשון ספרי, לא דן שהם עובדים חמה ולבנה כוכבים ומזלות אלא שעובדים בבואה שלהם, בבואה הוא שם הצל, עכ"ל רבנו הרמב"ם ז"ל — ודבריו אלו המעמים מפיקים אורה על כל הענין הזה כאשר מעט מן האור יגרש הרבה מן החשך. — וכן נראה דעתו ז"ל בביאור גם בספרו היר החוקה, שלא זכר רבנו הרמב"ם ז"ל בחבור ההוא ענין השרים, ובכל מקום שבא ענין מהם הנוגע להלכות ודינים, או שהרמב"ם ז"ל השמישו לגמרי, או שכל את ידיו לפרשו על ענין טבעי, כאשר יראה הרואה מבואר כמה שיבוא בדברינו א"ה.

והנה ע"פ מה שהאיר רבנו הרמב"ם ז"ל פירוש המקראות הנ"ל, ומקור מקומו טהור מלשון הספרי שהביא, אין במקרא ראיה על מציאות השרים כלל, [אם לא בא קבלה מזה לחו"ל].

ובמשנה פ"ה דאבות גבי יו"ד דברים שנבראו בערב שבת ביה"ש כתוב ויש אומרים אף המזיקים — אך שם יש מקום עיין — כי שנוי רק בלשון ויש אומרים ואולי עיקר מציאותם נפל במחלוקת אצל חכמי המשנה — גם לא פורש שם לאיזה מין מזיקים כינה המשנה ואולי למזיקים בטבע מדבר הוות ועפוש האויר ורוחות מנשבות מזיקות [באשר גם אלו ודומיהם יוכלו בשם זה כמ"ש לפנינו אי"ה] והדומה לאלו כלי זעמו כלי ביה אשר שם בטבע הבריאה לעשות מלאכתם בתכל ארצה לעונש מאתו ית"ש בעתות הראויות.

ומהגדות חו"ל בזה, הנה כבר נודע דרכם ז"ל בקודש להעלים פנימיותם תחת משלים ומליצות וחדות בהגדותיהם ז"ל — ומדרשי רשב"י הנעלמים שבא בהם הרבה משה"ן ורוחין, הנה ידוע מדרשים אלו נעלמים ספונים וצפונים פנימיותיהם עמוק עמוק — ומהגם ידוע לכל יודע שהרבה [ואולי רובא דרובא] מאמרים שבמדרשים ההם יצאו מפיות אנשי הדורות שאחריו ונטפלו שם, וכאשר בפירוש שמעתי כן מפה קרוי אדומ"ו גאון ישראל קדוש ד' מכובד מוה"ר משה סופר זצוק"ל אב"ד ור"מ דק"ק פרעשבורג שאכר בפני רבים כתלמידיו, אלו היה יכולת ביד אדם להעמיד מדרשי רשב"י על מהותן לבררם כותך מה שנתחבר אליהם כחכמי הדורות שאחריו לא יהיה כולו רק ספר קטן הכמות מאוד מחזיק רפים מעושים*).

גם הפוסקים לא הביאו ההזדהות הבאים בנמרא מענינים אלו ולא הזכירו חששות

כי אם פתי יאמין לכל דבר וכו' גם פעמים רבות שמעתי אומרים שיש משבעים השד והוא בא בדמיון ענין ככד ומולך האיש למרחוק אם הדבר אמת או שקר מי שירצה להאמין יאמין ואין הזיק בזה, עכ"ל הריב"ש.

(*) ונקל להבין שגם לשאר ספרי קבלה קרה כן — ועי' מ"ש הריב"ש בס' קנ"ז שרבו דין ז"ל אמר לו כי הרבה יותר מדאי תקע עצמו הרמב"ן ז"ל להאמין בענין הקבלה ההיא (של עשר ספירות) ולזה איני תוקע עצמי באותה חכמה וכו', וכ"כ שם עוד בשם רבנו שמשון מקינון ע"ש בריב"ש אריכות דברים בזה.

חששות של הזוגות והכשופים האמורים בנבי' פרק י' דפסחים ופרק ח' דחולין ואיסור נתינת שלום בלילה האמור בפ"ק דמגילה — ויש להתבונן לכאורה למה השמישו הרבה הוהרות אלו שבאו בנמרא?

והמפרשים כתבו הטעם לפי שהשרים מצויים רק במדבריות ולא בארצות מיושבות כמו ארצות מגורינו — והנה מבלעדי שלדברי הרמב"ם שכתבנו למעלה אין מקום לדברי המפרשים — אך גם בלעדי דברי הרמב"ם יראה כל רואה שדברי המפרשים האלו אינם מספיקים כלל -- כי ערוין יש להקשות למה לא הביאו הפוסקים הוהרות אלו להשוכנים או נוסעים בארצות בלתי נושבות וכאשר כתבום להם חכמי הש"ס? [וכמה דברים כתבו לשוכני מדבריות כ"ש סכנתא דחמירא] — ועוד קשה מי יאמר לנו שארצות קדם ארצות מגורי רבותינו בעלי הש"ס והראשונים ז"ל מיושבות עתה יותר מאשר היו בזמנרם? — ועוד קשה אם ענינים אלו נמצאים בטבע במדבריות למה לא ספרום לנו אלפים תרים והכמים גשליים ממלכי ארץ התרים בזמננו תולדות כל הארצות הנושבות והבלתי נושבות ומקריהם וכל הנמצא בהם תרו וחקרו ודרשו לכל חלקי יצורים וטבעיים הנמצאים שם, ואם יהיה מקום טבעי למציאותם היתכן שאלפים תרים וחוקרים לא ימצאום? או יכחידו האמת ממציאיותם? ולמה? — אדרבה לענו להם ולמציאיותם וניהיה לשחוק המדבר בהם ומשוגע איש הרוח — ובוראי שפרסום גדול כזה אינו מקבל שום ספק — אשר מכל אלו נראה שמציאות ענינים אלו היא חוץ מן הטבע ורק על צד הנפלאות בהשגחתו ית"ש על פי המיעוט כמיעוט ראית המלאכים בפרט בזמננו, וכיבואר לפנינו א"ה.

והאמת יורה דרכו, ע"פ הנראה מנמרא פסחים ק"י מ"ש שם כלל דמלתא מאן דקפיד קפדינן עמיה כזה שהכוונה שהיוקות אלו אין יסודתם רק בכח דמיון האיש החושש להם וכמ"ש במאמר הקדום — ובפ"ה דחולין דאמרינן שלא יאכל אדם מבישא דאסר גינאה דקשה לכשפים והרמב"ם בתשובה [הובא בכ"מ פ' כ"א מה' איסורי ביאה] כתב בהדיא שהזק זה הוא רק לפי דמיון החושש בזה ע"ש, ומוה נוכל להקיש על כל הדומה לזה, נראה מבואר שמה שהזכירו חז"ל מהם הוא רק לפי מה שהתפרסמו אלו הרמיונות בימיהם יבוא על ידם להזיק מכה דרמיון — והנה אף שבודאי לא נשתנו היצורים והאקלימים מאשר היו בזמן רבותינו חכמי הש"ס, מ"מ פרסומי הרמיונות האלו נשתנו ומאן דלא קפיד בהו לא קפדינן בהדיה וכאשר פירשנו דבר זה, ולכן אין צורך בהם עתה, ולא הוצרכו הפוסקים להביאם.

ב והחז"ל בדברם מהם בהגדותיהם בנמרא ובמדרשים, הנה ודאי אין פירוש כל אלו המאמרים שיום — קצתם באמת היו על צד הנפלאות והנסים מחוות קרובות לנבואה לגדולי הדור ראויים לכאלו* — ובקצת מקומות בא הדבור בהם על צד הצורה משל והחרה להגשים עניני מוסר להמשיך את העם ליראת ד' ולמונעם מעברה בדרכים נאותים לזה לזמניהם, ומבלי היות יכולת להם לשקול הדרקון מכי שבור חבית הרבש שעליה הנחש כרוך, וכמ"ש למעלה במאמר הקדום — ובקצתם בא הדבור לפי דמיון המדמים אותם וחוששים להם וכאמור — ובקצתם דברו על ענינים טבעיים על דרך החרה והמליצה, ובאו במאמרים כאלו צוויים להשמר מעין הרע ומהיוקות טבעיות ועל צד הרפואה, ובאו עליהם בדרכים נאמנו ונתפרסמו אז ובלשונות הנהגות אז, כי ידיעות הטבע והלשונות הנאותות להם לא נודעו אז כל כך בפרט בין ההמון [טרם התרחבות הלשונות ע"י מלאכת הדפוס], ואביא קצת דוגמות לזה.

בר"פ

(* וקצתם נגלו להם ז"ל כחלוס כמ"ש אצלי ברוח דעת פ"ה בשם הריטב"א ומדרש"א ויתר ראשונים ע"ש בהגה.

חונה מלאך ד' סביב ליראיו

בר"פ זי"ן דגמין מי שאחזו קורדייקוס וכו' ופי' רש"י שם שידה השולטת כששותה יין מגתו הרבה, והוא מנמרא שם דאמרינן דנכתיא חמרא וכו' דהא רוחא קורדייקוס שמה — והרמב"ם שם בפ' המשנה כתב וז"ל, קורדייקוס שם חולי מתחדש ממלוי חדרי המוח ומתבלבל הרעת מפני כך והוא מין ממיני חולי הגופל עכ"ל — וכן כתב על זה גם בחבורו פ"ב מה' גירושין ה' י"ד, וז"ל, מי שהיתה רוח רעה מבעתת אותו — גם במסכת ראש השנה דף כ"ח אמרינן כפאו ואכל מצה וכו' כפאו שר וכו', והרמב"ם בפ"ו מה' חמין ומצה בהעתיקו דין זה כתב כתב וז"ל, אבל מצה בעת שמותו ואח"כ נתרפא וכו' — הנה עינינו רואות שכל מיני החליים המחלישים את כח השכל ומגבירים את כח הרמיון יקראו בדברי חז"ל בשם אחזו שר או רוח — ודברו כזה, או לפי דמיון האנשים אשר חשבו בעתים ההם כזאת על החליים כאלו שהם מתמת שר או רוח לפי פרסום הדמיונות האלו בזמניהם — או דברו כן בלשון מליצוי כי האיש החולה בחלי כזה אינו שמוט בשכלו רק*) שכלו נכנע וכפוי וכאלו שר או רוח שולט עליו — ונמצאו בדברי חז"ל הוהרות מהיוקות שדים ורוחות בעניני סעודה ותשמיש ובית הכסא, והרואה יראה בהם שמירה ועל צד הרפואה מהיוקות יולדו ע"י כח הרמיון לפי פרסום אלו הדמיונות** בומניהם, או היוקות טבעיות לפי האקלימים ההם והרגלי האנשים בזמניהם — [דרך משל לקנח בצרור שקנח בו חברו או"ל קשה לכשפים וגם בטבע יוכל להתרבק חולי בו אם האיש שקנח בו ראשונה יש בגופו אחת ממחלות המתרבקות וכמ"ש ג"כ הרופאים בספריהם, וכן התשמיש בעתות החולשה לפי ענינים הרים וראי יוכלו להחלות את האדם ובייחוד להחליש העורקים אשר יסודם במוח הראש ולהחליש השכל, וחז"ל באו על ענינים כאלו במליצות נהוגות או כאמור ומזה יקיש הגבון על הדוכה לאלו] — ודרך ככל כל ענין המחליש את השכל ומגביר כח הדמיון נראה שיקראו לו חז"ל אחזו שר או רוח, ודברו כן לאחת משני סבות וכמ"ש למעלה.

ובפ"ג דגמין גבי רוח צפונית ושאר רוחות מנשבות המזיקות, אמרו ז"ל שם, שריא נשיב, ופירש"י, השירה מנשבת, הנה כינו רוח מנשב המזיק לבריאות הגוף בשם שר ושירה, [והוא על דרך צחות ומליצה] — ובילקוט תהלים על פסוק כחץ יעוף יומם אכרו שהוא מ"ק הפורה ביום, ועוד שם ובכמה דוכתי מפרש אכרו על קטב מרירי ג"כ שהוא מ"ק הפורה ביום בעתות החטות יעו"ש, ונתנו למזיק זה תמונה מבהלת כיעו"ש — ולדעתי כאן המפרש ליה על רוח מנשב חם ובוער כאור מלא מחלקי אש וגפרית הכנשב בארצות הקדם וממותת הפוגע בו כמ"ש בספורי תולדות הארצות, לא משתבש, וכאשר גם בפ"ג דגמין קראו לרוח מנשב המזיק לבריאות הגוף בשם שר ושירה וכמבואר — וכן למלאך המות נתנו

*) ובמורה ס"ג פ' ס' מ"ו בהביאו מעשה שדים שבדו מהבילי עע"ז עם דהם של הבע"ח ושלכן עשה התורה אלו ההרחקות בהדם, כתב שם וז"ל, ונשלמה הכוונה להפיר האהוה בין מי שאחזו שר באמת ובין שדיהם עכ"ל, נראה כונתו כמ"ש אחזו שר על דרך צחות ור"ל איש משוגע שכח הרמיון שולט עליו ור"ל שמעשה אלו המהבילים המה מעשה משוגעים, וכאשר בפירוש כתב שם על עבודותיהם שהם שגועות יעו"ש, ויגיד עליו רעו שהרי מ"ש חז"ל עליו ברה"כ כפאו שר מפרש ליה הרמב"ם בחבורו שהוא חולי משלילות השכל וכמו שהעתיקנו למעלה.

**) ולולי המספתינא הייתי אומר, כי גם הרפואות הבלתי טבעיות מלחשים וסגולות הנמצאים בדברי חז"ל, מבלעדי התועלת העצמי המקובל להם ז"ל בהם, עוד בהם תועלת לחזק כח הרמיון בכמתו, על רפואה זו, או בהעירו ימלא לבבו במחזן ברוב רחמי וחסדיו ית'ש לחבוש לנשברים, ובייחוד במחלות אשר יסודותם ככה הרמיון — וכמ"ש למעלה: בסוף מאמר הקדום יעו"ש — ועיני ד' אל יראיו המאמינים בו ובעבדיו חכמי תורתו, לחלצם ולרפאם.

נתנו הז'ל המונה מבהלת ואכרו [פ"ק דע"ז] שהוא מלא עינים והוא ע"צ המשל לפי פעולתו שאין נכתר ונמלט כאחו לעשות מלאכתו בגזרתו ית"ש, כי הרבם במלצתם לצייר עינים ע"פ*) פעולותיהם.

ובפ"ק דמגלה הקשו ז"ל על יהושע באומרו שלום למלאך ד' היאך עבד הכי ודלמא שר הוא, אולי הכונה שניא אחר ממלאכי ועמו ית"ש לעונש הוא, והוא מחזה קרובה לנבואה ראויה לגבר כיהושע [ובמלאך המשחית דודו וארונה — ושם בסוגיא אמר ריב"ל אסור לאדם שיתן שלום לחברו כלילה שניא שר הוא, אולי הוא לפי פרסום הדמיונות האלו בזמנו שהשדים המה שכיחים מאוד א"כ יבוא ע"י זה להיוק של כח הדמיון — ומוי שלבו נוקפו עדיין בפירושי זה שם בפ"ק דמגלה הנה מקום אתו לעיין ולפרש יותר אם דעתו רחבה, ולא באתי בזה רק לעורר לב המעיין על דרך תן לחכם ויהכם עוד —.

ג' הן זאת באגדות — אכנס מה נעשה בעת שימצאו דברים אלו בגמרא בהלכות ורינים? — רכי גם אותם נפרש בתרות? — והנה בגמ"ס ס"ו ע"א תנן, מי שהיה מושלך לבור ואמר כל השומע קולו יכתוב נט לאשתו דרי אלו יכתבו ויתנו — ובגמרא שם, וליחוש שניא שר הוא? דחויא ליה בבואה — אינהו נמי אית להו? דחויא ליה בבואה רבבואה, ודלמא אינהו נמי אית להו? א"ר חנינא לכדני יונתן בני בבואה אית להו בבואה רבבואה לית להו — עכ"ל הסוגיא — ובסוף יבמית קכ"ב תנן, מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני מכוסם פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו, ושם נמי הקשה בגמרא דלמא שר הוא? ואסקינן נמי דחויא ליה בבואה רבבואה — הנך רואה שגם להלכה ולמעשה אנו חוששין שניא שר הוא ואין משיאין אשתו עד דחויא ליה בבואה — וכן פסקו הפוסקים ובשו"ע אה"ע ס' י"ז סע"י וי"ד ושם ס' קמ"א סע"ף י"ט שאין מתירין אותה עד דאיכא בבואה רבבואה — ואע"ג דלענין זוגות וכשופים ונתנת שלום כלילה לא השישו הפוסקים במדינתנו לשד וכמ"ש לבעלה? — צ"ל דחומר אשת איש שאני דלהתיר א"א לעלמא חוששין אפי' למיעוט דלא שכיחא — שהרי נטבעים ק"ל דרובם למיתה ואפ"ה אשתו אסורה ועי' תוס' ב"מ כ' ע"ב, ולכן דוקא באיסור אשת איש חוששין לשד ולא בעלמא דהוי מיעוט דלא שכיח.

והנה גם שם נתן לנו רבנו הרמב"ם ז"ל מקום עיון — כי בפ"ב מה' גרושין העתיק דין המשנה כצורתו ולא הצריך בבואה — וע"ש מה שתיקן הכ"מ עליו בזה ע"ש.

ועל צד הרחוק היה מקום לובר ולפרש גם סוגיא זו ע"צ דמיון האנשים המפורסם או שהשדים כציוות בבורות ובחרבות [ולא היה ספק לאחר מן ההמון באמתתם לשון הרמב"ם במורה שם ע"ש] א"כ אולי איש הזה לא ראה ולא שמע כלל רק חיוון כח הדמיון היה אחרי הנודע שכל הנמשכים אחרי כח הדמיון יחשבו לראות

*) ועד נאמן ובנין אב לזה מ"ש בפרקי דר' אליעזר והובא בילקוט תהלים על פסוק והוא כחתן וכו' ואין נכתר מחמתו, החמה עולה במרכבה ורוכב מעוטר כחתן וכו' יעו"ש, ומי לא יבין? שרק על צד יופי הדבור והמשל אמרו כן לציורה כפי פעולתה, כאשר מימי קדם ועד היום מפורסם משל זה לפעולת השמש ניתן לה מאת בעלי הממשולים (קראם הרמב"ם טלסמאות ובל"א מיטדאלאניע) ועד היום מצוירים הממשולים את פעולת השמש בתמונה זו וכנודע, ועובדי החמה בימי קדם היו עובדים לצורה זו שאליה נמשלה פעולת החמה, ולכן נאסרה הצורה הזאת משום עכוס וכמ"ש ביו"ד ס' קמ"א סע"ף ג' בהגה בשם הרמב"ם, ומזה תקיש על כל הדומה לה.

חונה מלאך ד' סביב ליריאו

לראות ולשמוע דברים לא היו להם מציאות כלל — ולהיות עניני ב' המשניות האלו תמוהים וזרים וגם יש כאן חומר אשת איש לכן הקשה ש"ס שמא חזיון כח הרמיון הוא, ומ"ש שם בנכמא ודלמא אינהו נמי דמוי מתרמי, היינו נמי לפי מחשבת המרמים שהשדים מתחפשים בנופות, ומשני דחויא ליה בבואה דבבואה וכיון שראו כל כך בדיוק וראי לאו חזיון כח הרמיון הוא — אך זה הוא וראי דוחק גדול, ובפרט בהלכה קבועה, וההלכות ודאי צריכות להתפרש במראה ולא בחדות — הנך רואה מהגמרא והפוסקים זולת הרמב"ם שחששו שמא שד הוא להלכה ולמעשה — וגם ברעת הרמב"ם כתב הכ"מ שם שסמך על המסקנא שם בשעת הסכנה כותבין אע"פ שאין מכירין, ולולי כן גם הרמב"ם היה מצריך בבואה. ונתתי אל לבי ולדעתי הרמב"ם ז"ל מפרש להנהו ב' סוגי דגמין ס"ו ויבמות קכ"ב רק על צד דמיון האנשים בזמן ההוא. ואף שהם הלכות, הנה גם בראש השנה כ"ח כפאו שד ואכל מצה היא נ"ב הלכה ואפ"ה מפרש ליה הרמב"ם בפ"י המשנה ובחבורו שהמנה על חולי כח הרמיון שחושב ששד כופהו ואונסו לאכול וכמ"ש לעיל אות ב', והי"נ דכוותיה.

ולחיות שעניני ב' המשניות דגמין ויבמות המה ענינים זרים וגם לחומר איסור אשת איש לכן הקשה הש"ס ודלמא שד הוא, ר"ל שמא באמת האיש הזה לא שמע כלל רק מצד שהתפרסם הרמיון הזה או בזמניהם שהשדים נמצאים בשדה ובכורות [ולא היה אז שום אדם שהיה לו ספק בזה לשון הרמב"ם במורה שם] א"כ נחש שמא כח הרמיון הטעוהו עד שחושב ששמע דברים אלו ובאמת לא שמע כלל, וכאשר ידוע שבעלי כח הרמיון יחשבו לשמוע דברים אין להם מציאות כלל, ומשני דחויא ליה דמות אדם, ופריך אנהו נמי דמוי אתדמי, ר"ל הרי כח הרמיון פועל גם על חוש הראות שיחשוב לראות דברים שאין להם מציאות כלל וכאשר ידוע, ומשני דחויא ליה בבואה וכיון שראה הצל יש הוכחה שהיתה מוחה אמתיית — ופריך אינהו נמי אית להו בבואה, ר"ל שהנשעים מכה הרמיון יחשבו לראות דברים וגם צל שלהם ובאמת אין שום דבר אמתי — ומשני דחוי ליה בבואה דבבואה, ופריך ודלמא אינהו נמי אית להו, ר"ל שמא טעות כח הרמיון גדול כל כך בדמיון המושעים בו עד שיראו גם בבואה דבבואה כמו בראיה אמתיית, א"ר חנינא לימדני וינתן בני בבואה אית להו בבואה דבבואה לית להו, ר"ל שמחזה המושעת רק מבח הרמיון אינו מראה בבואה דבבואה והבבואה דבבואה הוא מופת על ראייה גמורה — ואחרי שכל חוש זה הוא רק לפי מה שהתפרסמו דמיונות אלו אצל האנשים בימי רבותנו בעלי הש"ס, וא"כ בזמננו שנתמעטו דמיונות אלו מלב האנשים א"כ אין לחוש שמא שד מטעות כח הרמיון הוא, ולכן לא הצריך הרמב"ם ראיות בבואה כלל, וכאשר מטעם זה לא הביאו הפוסקים לזמננו סכנות הווגות והכשופים המוזכרים וכאשר ביארתי היטב למעלה בסוף אות א' ע"ש — וגם אם נאמר שהרמב"ם מודה להרמב"ן שנמצאים שדים באמתות, הנה הם משתלחים רק ע"צ הפלא ובהשגחתו ב"ה כעין נבואה ומלאכים, א"כ איך נחוש שבהשגחתו ב"ה נשתלה שר להכשיל באיסור אשת איש — ולכן הוכיח הרמב"ם שענין הסוגיא הוא כאשר פירשנו.

וכמך גדול יש לפירושה הזה, דלכאורה קשה טובא למה לא ידע ר' חנינא כן והוצרך ללמוד זאת מבני יונתן, וגם נראה שלא היו חכם מוסמך אז, ולכן נראה לי שר' חנינא למעמיה לא חשש לכשפים שהרי אמר [בחולין ז' ע"ב] אין עוד מלבדו, ולא פעלו כלל אפי' על כח דמיונו וכדביארתי היטב בבאמר הקדום את ד' ע"ש, ולכן הוצרך ללמוד דמיונות ההמון בענין השדים והכשופים מבני יונתן, וכן מ"ש חז"ל [חגיגה ט"ז ע"א] וי"ו דברים נאמרו בשדים, ולא אמרו כהם וי"ו דברים יש בהם, רק אמרו נאמרו בהם, משמע שההמון המרמים נתאמת להם אלו וי"ו הדברים, אבל לחז"ל לא נתאמת זאת כל כך.

ובל זה להרמב"ם, אך שאר הפוסקים [ובאה"ע סי' י"ז סי' וס' קמ"א סי"ט] חוששין באמת לדלמא שד הוא וצ"ל דוקא בבואה דבבואה.

הונה מלאך ד' סביב ליראייו

מו

ד' ופשר דבר דרוא דנא נראה כך — הנה ברא הקב"ה בהטבע וכלואה בריות גופיות מורכבות מהיסודות [לדעת קרמונינו ז"ל היסודות הם ד' אש רוח מים עפר, ועי' חולין קכ"ז מאמר ר"ע מה רבו מעשיך ד' יש לך בריות גדולות בים ויש לך בריות גדולות ביבשה וכו' יש לך בריות גדולות באור ויש לך בריות גדולות במים וכו' נראה שכיון לאלו ד' היסודות], וברא וראציל ג"כ בריות בלתי גופיות רק כחות נשמות כשכילות נפרדות מגופות והם המלאכים הנגלים לדנביאים במלאכות ד' — וברא ג"כ בריות ממוצעות בין ב' אלו שיש להם גוף מורכב מהיסודות הקלים אש ורוח, ואין בהם מהיסודות הכבדות עפר ומים, והם השדים, ולכן או"ל שבמקצתן דומים לבי"א ובקצתם דומים למה"ש וכאשר ביאר הרמב"ן פ' אחרי הנ"ל — ולזכות ולבהירות גופם כמה במדרגה קרובה קצת למלאכים, ולכן קראם הרמב"ן בפי' וברא בשם המלאכים השוכנים בגלגלי היסודות וכמ"ש למעלה — והמהבילים הממשיכים אחרי עיני' מא"ה ברו עבודות בריות מזבחות והקטרות וקרבתות ודומיהם מהפעולות הבריות והמעו החמין ואמרו להם שע"י אלו הפעולות יתקרבו אל אלו השדים להשיג מהם תועלת הנרצה, ולעבודות כאלו יקראו מעשה שדים, אמנם כל זה הוא שקר והבל, וכמ"ש הרמב"ם במורה — אבל השדים משתלחים [כמו המלאכים] בכלאכות ד' לענוש ברצונו ב"ה ע"ד שכר ועונש, ולכן קראם הרמב"ן בשם מלאכים וגם בגמרא אמרו שדומים קצת למלאכים, והיינו שלוחי ד' וכהוראת מלת מלאכים — ויען כי טבע בריאתם משונה מטבע האדם ובריאתו, לכן אינם נגלים להאדם על צד הטבע רק על צד הנס והפלא בהשגחתו ב"ה לענין ולאדם ראויים לזה כפי ההשגחה העליונה — ורק בעניני ב' המשניות בגמין ויבמות הנ"ל שהם כעצמותם דברים תמוהים וזרים וגם לחומר איסור א"א דחוששין אפי' למיעוט דלא שכיח חוששין להם [זולת לשיטת הרמב"ם וכמבואר], אבל זולת המקום הזה אין שום* מקום לחוש להם.

ד' וכמוצא הדברים האמורים, הנך רואה שציורי החמין בעניני השדים והרוחות הוא יותר ממה שייחייבם הענין האמתי ע"פ דחו"ל — אמנם באופן שאין בהם שום סרך עיני' וגם בהיותם רסן ליראת ד' לזמניהם אשר התפרסמו או ונספחו מהם על בית יעקב ולא היה באפשר לעקדם מבלי החליש רסן היראה הנספק עמם בהם או בזמניהם, לכן נתנו חו"ל להם קצת מקום ע"ד ימין דוחה ושמאל מקרבת, וכאשר ביארתי כל זה היטב במאמר הקדום ע"ש ושייך כולו ג"כ לענין זה — ואשר בזמנים הקדומים אולי היה קבול שכר על הפרישה מדרוש בענינים אלה, השבתי לדעתי בזמננו אלה יש קבול שכר על הדרישה בהם בסוד נכונים יראי ד' וכאשר מלתו אמרה בזה במאמר הקדום.

והרסן האמתי לקבוע בנפשותינו יראת ד' הוא בשומנו על לבנו כי עיני השגחתו ית"ש ויתעלה כמה משוטטות תמיד בכל הארץ ועל כל פרטי מעשה איש ותחבולותיו, ומבלעדי הגמול הנפשי בעוה"ב, הקב"ה מסבב כל סכובי הטבע הגופי ותחבולותיה על ררך השכר והעונש הראוי גם בעוה"ז כפי רצון קדשו ית"ש, וכמ"ש הכתוב אכן אתה אל מכתתר אלדי ישראל מושיע — ואמר אתה סתר לי מצר תצרני הני פלט תסובבני סלה, ואמרו חו"ל על פסוק לעושי נפלאות גדולות לבדו שאפי' בעל הנס אינו מכיר בניסו — והם כמה הנסים הנסתרים שעליהם כתב רבנו הרמב"ן ז"ל [ר"פ וארא וסי' בא] שהאמונה בהם הוא משרשי התורה — ואעתיק הנה קצת מלשונו הוזהב סוף פרשת בא, חו"ל שם — מן הנסים הגדולים המפורסמים

אדם

* ובייחוד בזמננו שפסקו הנסים הגלויים וגם הנבואה (כי הנבואה היא ג"כ מהנסים הגלויים) בודאי שאין לחוש לענינים כאלו, ועיין מ"ש בהנה שאחר זה.

הונה מלאך ד' סביב ליריאו

אדם מודה בנסיים הנסתרים עדם יכור כל התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבנו. עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביהודי, אלא אם יעשה רמיונות וצליהנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו עונשו, וכל בגורת עליון, כאשר הזכרתי כבר, ויתפרסמו הנסיים הנסתרים בענין הרביים, כאשר יבוא בייעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמ"ש הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ד' ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ד' אלדי אבותם, שיתפרסם הרבר אל כל האומות שהוא כאת ד' בעונשם, ואמר בקיוס, וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך, ועוד אפרש בזה בעז"ה — עכ"ל הוהב ודפח"ה.

ונשובה לדברינו — הוראת מלת שדים היא, ענינים נשגבים למעלה מטבע שלנו, בימלתם לפעול נשגבות, [והוא שם תואר מנורת שדוד והרום, ומנורה זו ג"כ שם שדי, שנקרא הקב"ה כן עבור יכלתו הבלתי בעל תכלית לשדר ולהכריח כל הנמצאים אל רצון קדשו ית"ש] — ומהבילי עז"ה ברו להם ענינים דמויים, ויחסו להם כחות נשגבות וברו להם עבודות, מזביות והקטרות והקרבות, והכשיכו בהם אחר עז"ה — והתורה שלפה הרבה נגד כל אלה, ועקרה ושרשה כל זה, והוכיחה על אלה, וכמ"ש הכתוב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום וכו' חדשים מקרוב באו — אמנם ודאי אמת הוא שהקב"ה ברא והאציל נמצאים נשגבים לבעלה מטבע שלנו, ושכלים נפרדים על מדרגות שונות, והם מלאכי ד' עושי דברו ית"ש בתבל ארצה, על צד הגמול והעונש, ונגלים אל הנביאים וגדולי הדורות הראויים* לזה, במהות נבואיות לפי הלופי מדרגותיה, או קרובה לנבואה, וכאשר הראנו לדעת כפי תה"ק שבכתב ושבעל פה — אמנם אין ראוי לאדם להקור הרבה בענינים אלה, וכמ"ש חז"ל, במופלא מכך אל תדרוש במכוסה מכך אל תחקור במה שהורשת התבונן אין לך עסק בנסתרות — ואין לו לאדם לעשות רק הפעולות הרצויות אצלו ית"ש, ועל ידם ישיג האדם רצונו ב"ה — והפעולות הרצויות הלא הנה — ללכת בדרכיו ב"ה, ולעשות כפי ציונו בתוה"ק, להיות תמים עם ד', לגול עליו כל דרכנו ולבטוח עליו — ואז, הונה מלאך ד' סביב ליריאו ויחלצם.

(* ועיון רמב"ן סוף פ' בא, ומדבריו יש ללמוד, שאחרי שכבר יסד ופרסם הקב"ה הכרתו ע"י נסים גלויים בשנים קדמוניות, שוב אינו מראה נסים גלויים רק לעתים רחוקים מאוד ולצורך גדול, ע"ש — ולכן גם הנבואה פסקה, כי גם היא מן הנסים הגלויים היא כי ידבר ד' את האדם — אמנם לוח קדושה אשר יערה ד' ממרום על יריאו לא פסקה ולא יפסקו דור דור — וכן הנסיים הנסתרים לא פסקו ולא יפסקו דור דור, וכמ"ש הכתוב אכן אתה אל מסתתר אלדי ישראל מושיע, ואמר הכתוב וחסד ד' מעולם עד עולם על יריאו.

B
480.

80